

А. С. Зеленько

**ПРОБЛЕМИ СЕМАСІОЛОГІЇ
В АСПЕКТІ ЛІНГВІСТИЧНИХ
ПАРАДИГМ**

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Державний заклад
„Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”

А. С. Зеленько

**ПРОБЛЕМИ СЕМАСІОЛОГІЇ
В АСПЕКТІ ЛІНГВІСТИЧНИХ
ПАРАДИГМ**

Монографія

Частина 3

Луганськ
ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”
2013

УДК 81'1.22
ББК 81.001.4
3-48

Рецензенти:

Глушенко В. А. – доктор філологічних наук, професор, кафедри російської мови та теорії літератури Слов'янського державного педагогічного університету.

Луценко М. О. – доктор філологічних наук, професор кафедри загального мовознавства та історії мови Донецького національного університету.

Зеленько А. С.

3-48 Проблеми семасіології в аспекті еволюцій : монографія : ч. 3 / А. С. Зеленько ; Держ. закл. „Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка”. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2013. – 134 с.

ISBN 978-966-617-307-5

Книга у цілому утверджує тезу про зміну предмета дослідження у мовознавстві в аспекті еволюції лінгвістичних парадигм, у яких виділяється арсенал лінгвістичних категорій та набір методик лінгвістичного аналізу. У ній, найперше, деталізується тлумачення універсальної категорії мовознавства – значення. Остання вивчається в аспектах прагматичному, синтагматичному й парадигматичному. Якщо у попередніх частинах автор зосереджувався на прагматичному, то у пропонованій – на синтагматичному. При цьому він звертається до генетики, використовуючи принципи вертикального перенесення блоків генів. Це цілком узгоджується з тенденцією до інтеграції у сучасній науці у цілому і зокрема у мовознавстві.

УДК 81'1.22
ББК 81.001.4

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Луганського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 6 від 24 січня 2013 року)*

ISBN 978-966-617-307-5

© Зеленько А. С., 2013
© ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2013

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
Стадіальність у розвитку мовознавства як вияв еволюції лінгвістичних парадигм.....	5
Еволюція категорії значення у структурі різних лінгвістичних парадигм.....	12
Макро- та мікроструктурний аспекти вивчення значення у мові під кутом зору еволюції лінгвістичних парадигм (на матеріалі українистики та русистики).....	28
Роль і місце <i>звукової мови</i> у сформуванні <i>підсвідомості</i> (свідомості) людини в аспекті <i>еволюції</i> лінгвістичних <i>парадигм</i> і значення у мові.....	40
Синтагматика у розвитку мови як аналог вертикального перенесення генів у генетиці в аспекті ізоморфізму генного та мовного кодів (проблема палеосемасіології).....	56
Міф про мову модель світу	69
РЕЦЕНЗІЇ	
Про предмет дослідження і вивчення на філологічному факультеті класичного університету (з приводу монографії А. С. Загнітка. „Теоретична граматики сучасної української мови. Синтаксис”. – Донецьк : ТОВ „ВКФ” „БАО”, 2011. – 992 с.)	76
Рецензія на книгу: Бурлак Светлана. Происхождение языка. Факты, исследования, гипотезы. – М. : Астрель : Corpus, 2011. – 464 с.....	84
Рецензія на книгу: Е. С. Отин „Все менты – мои кенты” (как образуются жаргонные слова и выражения). Издание второе, испр. и доп. – Донецк : Юго-Восток, 2010. – 225 с.....	89
До питання про укладання нового варіанта тлумачного словника сучасної української мови.....	91
Особливості мовної ситуації у суміжних регіонах трьох східнослов'янських пострадянських держав.....	95
Чи можна пов'язувати когнітивну лінгвістику з нобелівськими лауреатами?.....	110

Передмова

Пропонована книга продовжує й підсумовує дві попередні. Якщо у перших аналізувалося значення в основному прагматично, то в ній – парадигматично й синтагматично. Автор констатує, що усі названі аспекти взаємозв'язані. Адже якщо ускладнюється зв'язок мовного й позамовного, то зростає кількість одиниць (категорій) кожної з підсистем мови, а відповідно ускладнюється й зв'язки одиниць (категорій) різних підсистем. Усе робиться стосовно кожної з лінгвістичних парадигм, починаючи з описової. Основна ж увага приділяється у книзі аналізу еволюції категорій, зокрема значення під кутом зору обґрунтованого автором напрямку когнітивної лінгвістики, так званого синергетичного детермінізму.

Фактично на тлі обґрунтованого автором розширення предмета дослідження мовознавства за рахунок залучення їхніх форм функціонування, зокрема мови жестів ті міміки, комп'ютерних та Інтернету й наголошення того, що звукова мова у повсякденному спілкуванні функціонує у єдності з поза вербальною, робиться спроба у процесі аналізу загальнотеоретичної категорії значення під кутом зору прагматики, синтагматики й парадигматики збагатити категорійний апарат і методику аналізу за рахунок моделей світу, співвіднесення структурних компонентів свідомості й значення, розрізнення компонентів за превалювання одного з них. У книзі вміщено як окремі розвідки, так і рецензії на деякі книги. Передостання стаття лише на перший погляд далека проблемно. Насправді вона пояснює, чому в українському мовознавстві небагато справді наукових аналітиків. Виявляється, чи не основним залишається захист української та білоруської мов

СТАДІАЛЬНІСТЬ У РОЗВИТКУ МОВОЗНАВСТВА ЯК ВИЯВ ЕВОЛЮЦІЇ ЛІНГВІСТИЧНИХ ПАРАДИГМ

Цією розвідкою автор деталізує аналіз еволюції лінгвістичних парадигм. До цього це ним робилося у великій кількості розвідок. Більшість тезових положень про парадигмальний характер еволюції мовознавства розкрито у двотомній монографії „Проблеми семасіології в аспекті лінгвістичних парадигм” [Зеленько 2010, Зеленько 2010 а], яка цією книгою завершується. Еволюція парадигм трансформується діалектикою взаємодії категорій мовного і позамовного, синхронії й діахронії, парадигматичного й синтагматичного, форми і змісту, лексичного й граматичного, ментального й почуттєвого, мовного явища (одиниці) й категорії. До речі, еволюція мови та мовознавства нами пропагується навіть при відсутності підстав заперечити теологічну теорію походження мови.

Несприйняття ж еволюційного шляху формування мови навіть меншістю сучасних учених спростовується елементарними аналогіями. Скажімо, медики констатують, що сформовані унаслідок бронхіту тяжі з часом просякаються судинами крові. Тривалість формування органів відтворення і сприйняття звукового компонента мови у широкому розумінні можна зрозуміти, якщо зважити, що сучасні мовознавці-теоретики функціонально визначили фонему за її розрізнявальними ознаками через два тисячоліття після того, як підсвідомо фонему як звук мови визначили давньогрецькі граматисти, трансформували складове фінікійське письмо у буквено-звукове грецьке. Тут же відзначимо, що й з'ява когнітивної лінгвістики з розширенням об'єкта й предмета мовознавства відбулася за рахунок позавербального компонента та визнання об'єктом мовознавства комп'ютерних й інтернетівської мов. Їх долучення до звукової мови відбулося після трьох тисяч років становлення, зважаючи на започаткування його формуванням описового мовознавства давньогрецькими мовознавцями, які єдиним об'єктом та предметом визначили звукову природну мову.

Парадигмальна еволюція лінгвістичних парадигм має глибинний характер, асоціюючись із стадіальністю у розвитку мови у широкому її розумінні та науки про мову мовознавства.

У черговий раз коротенько характеризуючи лінгвістичні парадигми, наголошуватимемо на їх взаємозв'язках і спадкоємності у категорійному апараті та методиках аналізу. Визнати еволюцію лінгвістичних парадигм – значить визнати потребу в упорядкуванні *лінгвістичної термінології* за ієрархічно посталими парадигмами та методиками дослідження від описового мовознавства давньогрецьких граматистів до концептуалістів, що дискурсивно структуралізують концептосфери (моделі світу). Так, маємо наголосити, що започатковується наука про мову на межі переходу від виділення й вивчення мовного явища за аналогією з природним явищем. До речі, першим прийомом першого методу у мовознавстві називається прийом наукового спостереження, що замінив безпосереднє спостереження у повсякденному побуті.

Нами також констатується, що визначальною взаємодією різних галузей наук в інтеграції науки ХХ ст. у сфері мовознавства стало органічне поєднання з *психологією*.

Воно реалізовувалося спершу гіпертрофованим впливом психології у психологізмі XIX ст., що аспектом перейшов у проміжку між мовознавством і психологією психолінгвістику XX ст. і, нарешті, сформуванням когнітивної лінгвістики кінця XX й початку XXI ст. До речі, й нинішні когнітивісти чи їх супутники також утверджують інтеграцію мовознавства з сучасною психологією, зокрема фрейдизмом, вказуючи на зв'язок лінгвістичного концепту з психологічним архетипом [Купцова 2011, с. 188 – 196].

Мовознавці-теоретики й мовознавці-емпірики не завжди чітко розмежують мікро- й макроструктурний аналізи. Це дається взнаки навіть за умови, що учений використовує комплексну методику. До речі, ця хиба не обминула й надзвичайно цінну й глибоко аргументовану книгу С. Бурлак [Бурлак 2011], у якій підсумовується аналіз проблеми походження мови, що трактується нами саме як макроструктурний рівень вивчення значення у мові.

Лінгвістична *парадигма* формується на основі *поглиблення* певної *проміжної* галузі. Скажімо, остання – когнітивна лінгвістика – підсумовує поєднання здобутків усіх попередніх, а відповідно психології, соціології і т. д. у процесі використання екстенсивних потенцій комп'ютерології. І все ж, мабуть, ще не прийшов час відтворити ієрархію лінгвістичних парадигм, не поплутуючи останні з проміжними галузями у мовознавстві, посталими на другому – етапі інтеграції мовознавства з іншими галузями науки.

Немає чіткого розуміння *діалектики переходу* від *проміжних між* мовознавством, з одного боку, та психологією, соціологією і т. д., зокрема між *психо-* чи *соціолінгвістикою*, і сформованих на їх основі у процесі поглиблення наукового аналізу функціональною, точніше *когнітивною лінгвістикою* у багатьох посібниках із загального мовознавства російських авторів; не демонструє цього О. О. Селіванова у заявленому нею підручнику з теорії мовознавства [Селіванова 2008], як і автор нині рекомендованого студентам підручника [Кочерган 2006]. Не зробив цього й автор цієї розвідки у попередніх своїх двох книгах з питань семасіології в аспекті висвітлення лінгвістичних парадигм [Зеленько 2010, Зеленько 2010 а] і посібнику з мовознавства [Зеленько 2011].

Нинішня когнітивна лінгвістика, страждаючи теоретичною й дослідницькою невизначеністю, все ж констатує прямо чи опосередковано синтез здобутків попередніх парадигм. Так, первинний термінологічний апарат і катерогійний аналіз, успадковані від описового методу, започаткованого трансформацією повсякденно-побутового спостереження у наукове, проходить кількарівневий процес свого становлення від описового без усвідомлення розрізнення змісту і форми мовних одиниць з абсолютизацією форми до їх розмежування і виявлення структуралізації елементів на основі диференціації значення. Маємо визнати, що саме нечітким розмежуванням парадигм пояснюється плутанина у визначенні об'єкта та предмета дослідження у науці про мову на різних етапах його формування, а відповідно стосовно до різних лінгвістичних парадигм. Адже донині, наприклад, у більшості російських, українських лінгвістів немає єдності в оперуванні навіть основними категоріями хоча б уже визначених підсистем мови, а тому, крім уже забутого мовного явища, непослідовно використовується одиниця й категорія. Це зумовлює те, що, наприклад, у синтаксичній підсистемі не називаються навіть в українських академічних граматиках синтаксичні граматичні категорії однорідності,

вставності (вставленості), відокремленості, звертання. Зрозуміло, не розв'язано питання: чи розрізняти одиницю підсистеми і її категорії, чи перші й другі кваліфікувати як категорії.

Здавалося б, цілком логічно, що еволюція лінгвістичних парадигм звершується сформуванням когнітивної лінгвістики. Але ускладнює справу те, що ця парадигма (можливо, пояснюється початковим її етапом) все ще варіативна й представлена численними напрямками та школами (що не так турбує), саме тому не однастайна у визначенні теоретичних засад і прийомів аналізу.

Не рятуює справи навіть те, що питання про когнітивну лінгвістику стало предметом великої кількості розвідок і багатьох книг, зокрема підручників і посібників із загального мовознавства. Між іншим, на конкретному прикладі аналізу надзвичайно цінної роботи визначного теоретика українського мовознавства констатована рецензентом нерішучість в утвердженні функціональної теорії А. П. Загнітком [Загнітко 2011] в українському мовознавстві дається ознаки не лише в аспекті теоретичному. Адже незрозумілою постає його й Є. А. Карпіловської спроба в українському мовознавстві поєднати функціональний аналіз з комп'юторологією, уже реалізовувана у російському мовознавстві Ю. Д. Апресяном, одним з апологетів теоретичного розв'язку проблеми „Текст ↔ Смісл” (що започаткував І. О. Мельчук) як умови вирішення основного прикладного завдання мовознавства на сучасному етапі.

Нині звертає на себе увагу невизначеність у співвідношенні категорій фрейму та концепту, концепту та архетипу. Автором же перший кваліфікується як перехідна ланка між сприйманим реальним середовищем та мовою синтагматично-парадигматичний квант первинної повсякденно-побутової моделі світу, концепт – як синтетичний ментально-емотивний квант повсякденно-побутової й художньої словесних моделей світу. Не викликає сумніву, що архетипи, визначувані сучасними психологами, сягають підсвідомості прадавньої людини. Можливо, вони були започатковані формованою підсвідомістю людини, у якій генетично зумовлена поведінка почала структуруватися на основі соціальної метафорично посталої асоціації одночасно чи послідовно виниклих архетипів.

Як нелогічно ототожнювати глибинний психічний *архетип* підсвідомості людини з виділюваним у звуковій природній мові на сучасному етапі концептом, так же абсурдно ототожнювати виділене у системі мови за аналогією з природним явищем *мовне явище* з нині виділюваною у мові як системі лінгвістичну (граматичну, морфологічну, синтаксичну і т. д. та лексичну, а значить і фонологічну, морфемну тощо) категорію.

До речі, ми ще раз звертаємо увагу методологів мовознавства, що теорія когнітивізму реалізується за допомогою концептуального аналізу, як у лінгвістичний структуралізм – структурно-семантичного, компаративізм – етимологічного, „нове вчення” – чотирьохелементного, описова лінгвістика – категорійного аналізу. Якщо структуралісти-формалісти у лексичній підсистемі вичленовували предметно-тематичні групи, лексико-семантичні поля на основі компонентного аналізу ментального компонента лексичного значення, оперуючи категорією *мислення*, то когнітивісти, спираючись на категорію *свідомості*, у виділених з синтетичної мовної моделі світу вербалізованих повсякденно-побутової й художньої оперують двобічним ментально-емотивним концептом.

Нерозрізнення об'єкта й предмета дослідження в умовах, коли фактично основним завданням підготовки й захисту дисертацій стала атестація викладачів вишів, зумовило те, що науковці обмежуються об'єктом – тлумаченням текстів з мовознавства, а не предметом – пошуком закономірностей будови й функціонування мови. У такому разі, до речі, набула повноправності підготовка й захист дисертації з історії мовознавства.

Здавалося б, повторне звертання автора до вже аналізованих категорій значення, свідомості, парадигматики й синтагматики і т. д. під кутом зору утвердження у мовознавстві парадигматики лінгвістичних парадигм може небагато додати до вже сказаного автором раніше. Але як бачимо, стало можливим навіть поставити питання про зміну структури загального мовознавства як дисципліни, наголосивши на необхідності розширення об'єкта й предмета дослідження за рахунок вивчення закономірностей функціонування позавербального компонента та комп'ютерних мов.

Традиційно визначені у загальному мовознавстві вступ, де мав би визначитися предмет вивчення на матеріалі звукової мови (а треба б об'єкт і предмет) дослідження, історія мовознавства, теорія і методи вивчення (методологія) на етапі актуалізації наукової роботи у вищих шляхом інтеграції її з навчанням не відповідають сучасним вимогам з двох причин. По-перше, розширився об'єкт та предмет дослідження, а по-друге, у зв'язку з парадигматизацією науки і мовознавства зокрема відбувся синтез історії з методологією, а відповідно змінився зміст теорії дослідження мови.

Нині все очевидніше стає, що сприйнята з XIX ст. тенденція кваліфікувати теорію мовознавства як компаративістичну заходить у суперечність з сучасним етапом розвитку мовознавства. Адже аналізуються уже й інші лінгвістичні парадигми, по-перше. До того ж, визначена давніми греками звукова мова як єдиний об'єкт пізнання уже аналізується поряд з комп'ютерними та мовою інтернету. Зайвий раз наголосимо, що й нині чітко невизначене розуміння об'єкта й предмета дослідження (як закономірностей її структури й функціонування) за інерцією утримує російську, а особливо українську науку про мову на етапі чи не попереднього століття, власне певної поверхової класифікації мовних явищ (а не наукових категорій) або неорганічного поєднання класичних методик описової парадигми з модерними сучасними. Саме цим пояснюється несприйняття фрейму, концепту. Лгічно, що загальне мовознавство й в Україні як галузь проходить у своєму становленні історію мовознавства в особах учених, історію лінгвістичних вчень, нарешті, підійшло до еволюції лінгвістичних парадигм.

Як ми вже відзначили, у формуванні загального мовознавства як галузі виділяємо два етапи: макроструктурний та мікроструктурний рівні. Саме вони й вимагають розрізняти об'єкт та предмет загального мовознавства. Загальне ж мовознавство як галузь завдячує постанню у XX ст. порівняльно-історичної та зіставної лінгвістик, коли монопольне дослідження спершу давньогрецької у Давній Греції, а потім латинської мови уже в середньовічній Європі трансформувалося у пошуки численних споріднених мов індоєвропейської сім'ї, а пізніше інших сімей й складання лінгвістичної карти мов світу.

Очевидно, ще першою проміжною ланкою з найвищим рівнем узагальнення має бути менталінгвістика, що усвідомлюється як синтез мовознавства та (формальної спершу, а потім діалектичної) логіки. Мабуть, у даному випадку йтиметься про вже визнане ще в

Радянському Союзу наукознавство, яке було рекомендоване внести у перелік спеціальностей ВАК СРСР. До речі, у Російській Федерації поряд із загальним мовознавством у переліку спеціальностей, з яких захищаються дисертації, визначено й теорію російської мови.

Таким чином, цілком логічним стане усвідомлене виділення загального мовознавства як теорії мовознавства, загальнообов'язкової дисципліни на філологічних спеціальностях. У ній логічні вступ, історія мовознавства, теорія (проблематика сучасного мовознавства) й методика дослідження мови. Відповідно зрозумілим стає те, що захищені із загального мовознавства дисертації атестують викладачів чи працівників науково-дослідних академічних установ або галузевих прикладних лабораторій і засвідчують останніх на залучення до наукової роботи у галузі фундаментальної науки як наукових працівників академічних установ або відповідно працівників навчальних установ – національного й меншою мірою регіональних університетів чи прикладної галузевої науки в галузях народного господарства викладачів регіональних загальнонаукових університетів та провідних (головних) галузевих вишів.

Теорія й методологія – категорії взаємозв'язані, але такі, що не співпадають об'єктом. Теорія галузева обмежується проблематикою, методологія ж – це та частина філософського сприйняття реального світу у вигляді загальнонаукових закономірностей його функціонування, що постає фундаментом осмислення закономірностей функціонування й будови дослідження наукою предмета вивчення. Саме методологія як еволюція лінгвістичних парадигм постає на зіткненні теорії й методики дослідження, а опосередковано – теорії й історії вивчення мови.

Наголосимо ж, що виявлення типології категорійного апарату та методик в еволюції лінгвістичних парадигм чіткіше розмежувало категорії об'єкта та предмета дослідження, їх часове співвідношення постання. Стало очевидним, що на етапі описового мовознавства ставилося за мету пізнати об'єкт як сукупність уявлень (закономірностей) про сприйманий органами відчуттів якийсь об'єкт, тоді як на етапі, скажімо, структурної чи когнітивної лінгвістики у визначеного таким чином об'єкта треба виявити раціонально внутрішні закономірності його будови та функціонування (предмет визначення).

Отже, модне логічно умотивоване використання дослідниками мови комп'ютерів, а з ним зв'язана потреба дослідження комп'ютерних та мови інтернету розширили об'єкт мовознавства, а відповідно й предмет його дослідження, модернізуючи і цю галузь науки. Слід наголосити ще раз, що об'єктом і предметом вивчення до останнього часу була лише система природної звукової мови.

Дослідження Л. Ф. Компанцевої [Компанцева 2004, Компанцева 2006] та її аспірантів [Андріанова 2012] остаточно нагадують авторам підручників та посібників із загального мовознавства про потребу розширити об'єкт дослідження, зважаючи на те, що мова як засіб когнітивізації й комунікації не обмежується лише її звуковим природним варіантом (формою вираження, як поки це трактувалося у навчальній літературі). До того ж, розширення об'єкта й предмета у мовознавстві зумовлюється й активним зверненням дослідників і російської та української мов до невербального компонента когнітивно-комунікативного засобу спілкування, власне мови у широкому її розумінні.

Питання про модель світу, опосередковуючись через питання про еволюцію лінгвістичних парадигм, нині також актуалізує питання про *об'єкт*, а відповідно й про *предмет мовознавства*, бо успадковане від давньогрецьких граматиків класичне описове мовознавство уже не охоплює вивчення супровідної звукової мови „ручної мови” у широкому розумінні, посталих на основі закономірностей звукової мови комп'ютерних і мови інтернету.

Нині, наголошуємо вкотре: пересічна людина спілкується комплексною вербально-позавербальною мовою, що робить об'єктом і предметом дослідження позавербальний компонент. Йдучи за М. Я. Марром, вказуємо на потребу аналізу взаємодії позавербальної та звукової мови в еволюції формування людини від її найдавнішого предка до сучасника.

Комплексний вербально-позавербальний характер спілкування людини має бути підтверджений можливістю повноцінної трансформації її другого компонента, власне невербального супроводу звукової мови персонажів у художніх творах класиків літератури. Типологічний і порівняльно-історичний аналізи, ймовірно, виявлять динаміку такої взаємодії, а у випадку підтвердження тези про зменшення ролі й місця в еволюції звукової мови позавербальної підтвердять припущення про первинність саме „ручної мови”.

Вивчення позавербальної мови як попередниці звукової, визнання наукової (спершу звукової, найперше у гуманітарних галузях: філології, історії, соціології) мови, оформлення мови інтернет-комунікації і т. д. дали аргументовані підстави співвідношення мови й мислення поставити як питання про співвідношення усієї психічної діяльності та виформованої й вираженої закономірностями звукової мови частини цієї психічної діяльності.

Чому б нинішню *когнітивну* парадигму не бачити як початок комплексного *вербально-позавербального* етапу мовознавства, пам'ятаючи, що описове мовознавство своєю дослідницькою практикою підсумувало колишнє вузьке лінгвістичне тлумачення засобу спілкування у вигляді звукової природної мови. На жаль, сучасні лінгвісти не бачать спадкоємності між вивченням мови за стилями представниками описового мовознавства й дискурсивним дослідженням концептуалістів-когнітивістів.

Отже, на сьогодні стало реальним розширення об'єкта і предмета мовознавства. Дослідження комп'ютерних та мови Інтернету активізувало з'яву когнітивної лінгвістики з її концептуальним аналізом та дискурсології. Таке розширення й поглиблення проблематики мовознавства підсвідомо інтуїтивно розв'язувану американськими дескриптивістами, генеративістами та європейськими апологетами теорії „Смисл ↔ Текст” проблему автоматичного перекладу дає підстави зробити реальністю. Безумовно, значимість її не в десятки і навіть не сотні разів в еволюції людства буде більшою, ніж уже реалізована можливість давньогрецькими попередниками створити буквено-звукове письмо, що інтегрувало землян і дало можливість їм оперувати усією сукупністю інформації дописемного періоду.

Концептуальний аналіз, до речі, доповнився дискурсивним. Останній не обмежується, до речі, лише виділенням різних стилів та жанрів, бо актуалізується аналіз співвідношення звукового вербального та невербального компонентів спілкування.

Теоретичний об'єктивно науковий аналіз взаємозв'язків *лінгвістичних парадигм* завершуємо суто *практичною* настановою про необхідність змінити систему функціонування фундаментальної й прикладної наук в Україні шляхом злиття науково-дослідних установ НАН України з національним, почасти провідними галузевими та регіональними загальнонауковими університетами – стосовно фундаментальної та регіональних і галузевих вишів – стосовно прикладної науки. Відповідно перенесеться домінантність освітньої атестації викладачів вишів на їх наукову кваліфікацію у процесі переорієнтації з розгляду об'єкта на предмет дослідження. У такому разі актуалізується робота кожного і всіх науковців і наукових колективів за державними й міжнародними грантами. Таким чином, парадигмальне сприйняття історії мовознавства переорієнтовує мовознавчу науку на проблемні дослідження, а те цілком узгоджується з практикою надання й використання грантів. Нами настирливо пропагується думка, що низький рівень ефективності науки у гуманітарних галузях, зокрема й мовознавстві, вимірюваний одним відсотком розумової праці, як і нехтування владою України, Російської Федерації попередньою науковою експертизою, зумовлені значною мірою й тим, що в абсолютній більшості захищених дисертацій превалює об'єкт замість предмета дослідження. Зрозуміло, що відшукування в архівах невідомих раніше текстів і їх тлумачення з наступним захистом, що було звичною процедурою дожовтневого університету, нині не може класифікуватися науковою діяльністю.

Література

- 1. Бурлак 2011** – Бурлак С. Происхождение языка : Факты, исследования, гипотезы. – М. : Астрель. – CORPUS, 2011. – 464 с.
- 2. Зеленько 2008** – Зеленько А. С. Мовно-мовленнєва і психічна діяльність // Науковий вісник Херсонського державного університету : Серія „Лінгвістика” : зб. наук. пр. Випуск VI. – Херсон : Видавництво ХДУ, 2008. – с. 310 – 323.
- 3. Зеленько 2010** – Зеленько А. С. Загальне мовознавство : Навч. посіб. – К. : Знання, 2010. – 380 с.
- 4. Зеленько 2010** – Зеленько А. С. Проблеми семасіології в аспекті лінгвістичних парадигм. Монографія у 2 Ч.; А. С. Зеленько. – ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. – Ч. 1. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2010. – 199 с.
- 5. Зеленько 2010** – Зеленько А. С. Проблеми семасіології в аспекті лінгвістичних парадигм. Монографія у 2 Ч.; А. С. Зеленько. – Ч. 2 Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2010. – 201 с.
- 6. Кочерган 2006** – Кочерган М. П. Загальне мовознавство : Підручник. Видання 2-ге, виправлене й доповнене. – К. : Видавничий центр „Академія”, 2006. – 464 с.
- 7. Купцова 2011** – Купцова Т. А. Проблема архетипів як діалог культур в творчості Т. Г. Шевченка // V Міжнародні севастопольські кирило-мефодіївські читання. Збірник наукових праць. – Севастополь : „Гитпак”, 2011. С. 188 – 196.
- 8. Селіванова 2008** – Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : Підручник. – Полтава : Довкілля. – К., 2008. 712 с.

ЕВОЛЮЦІЯ КАТЕГОРІЇ ЗНАЧЕННЯ У СТРУКТУРІ РІЗНИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ ПАРАДИГМ

У цій розвідці автор не просто у черговий раз веде мову про еволюцію парадигм, а виявляє у кожній з них, яке місце у них посідає категорія значення. Виявлення природи значення у мові нами трактується як мікроструктурний аналіз проблеми походження мови, що далі й обґрунтовується.

Вона присвячена аналізу значення в основному у загальнотеоретичному історико-генеалогічному аспекті. Автор посібника зосереджується у ній на психологічному й анатомічно-фізіологічному розгляді проблеми співвідношення мовно-мовленнєвої й усієї психологічної діяльності людини від прадавнього до сучасного етапів.

Попередньо наголошуємо, що основна проблема мовознавства – про значення у мові й аспекти її розв'язку розв'язуються у мовознавстві по-різному: в аспекті традиційному, коли аналізується виділений давніми греками звуковий варіант мови, а в ній – лексичне значення, модерному, започаткованому структуралістами і представленому теоретичною структурною та функціональною лінгвістичними, нарешті – когнітивною лінгвістикою і прикладним, започаткованим дескриптивістами-структуралістами і продовжений генеративістами, а частково підхоплений І. О. Мельчуком. Вони, зрозуміло, диференціюються нами, а історія мовознавства засвідчує постійне переплетення, бо антропоцентризм у мовознавстві виявляє себе якщо не чітко вираженим, то прихованим прикладним характером, а традиції й новаторство і в мовознавстві – категорії відносні.

У психології проблема співвідношення мовно-мовленнєвої і всієї психічної діяльності мала б розв'язуватися у процесі аналізу еволюції психічних парадигм від рефлексології до фрейдизму. Нами це наголошується зверненням до одіозної для радянської, але вкрай значимої, навіть зважаючи на негативне нищівно викривальне спрямування проти так званої буржуазної науки, книги [Основные направления 1966]. До речі, вона не була винятком, бо позитивний негативізм до науки засвідчений не лише у мовознавстві запереченням вчення акад. М. Я. Марра, фонології, але й у біології – генетики, у фізиці – кібернетики і т. д.

Щоб дійти до проблеми про значення у різних мовних одиницях як реалізацію у підсвідомості, базової на конкретно-образному мисленні, постала потреба співвіднести як підсвідомість, реалізовану мовою, чи мовно-мовленнєвою діяльність людини в онтогенезі, та свідомості у широкому розумінні живих істот у філогенезі, тобто розглянути усі нині виділювані психологічні парадигми. Не менш значимим стало ознайомлення з еволюцією нервової системи тварин і людини, анатомо-фізіологічною структурою нервової системи людини. Робимо усе те на основі ознайомлення з будовою вищої нервової системи людини та еволюцією психіки в онтогенезі й філогенезі [Коновалова 1929, Чернишев 1926] на тлі аналізу процесу розвитку матеріальної та духовної культури за даними біології, антропології, етнографії, археології.

Неодноразове звернення автора до *лінгвістичних* парадигм, аналіз їх еволюції переконали його, що й донині мовознавці недостатньо кваліфіковано використовують саме *здобутки психології*. Якщо у попередні століття на тлі диференціації різних галузей науки, зокрема й мовознавства, це було зрозумілим, зважаючи на порівняно неглибоку диференціацію наук, то нині у зв'язку із зростаючою інформативністю наук інтегрування різних галузей особливо ускладнюється; хрестоматійно це ілюструється аналізом інтегрування мовознавства з психологією при формуванні останньої лінгвістичної парадигми.

Саме під кутом зору поєднання мовознавства з іншими галузями науки, зокрема з психологією, й аналізується нами еволюція лінгвістичних парадигм. На жаль, синхронний аналіз лінгвістичних та психологічних парадигм поки що неможливий через цілий ряд чинників. Отже, маємо визнати, що навіть поверхове розуміння еволюції лінгвістичних парадигм неможливе без вияву співвіднесення з *психологічними*. Додамо, що хоч це нами й нашими попередниками лише започатковане, але ми дійшли до розуміння того, чому постали на сучасному інтеграційному етапі розвитку мовознавства проміжні галузі (психолінгвістика, етнолінгвістика і т. д.) трансформуються в окремі лінгвістичні парадигми. Так, визнаємо, що психологізм, психолінгвістика переросли у когнітивну лінгвістику.

На жаль, лише поверхово допомогла познайомитись з психологічними парадигмами книга радянського періоду, у якій викривалась буржуазна сутність західноєвропейської науки [Основные направления исследований 1966] і такого ж характеру інша, у якій нищівно критикувалась буржуазна філософія ХХ ст. [Буржуазная философия 1974]. У цих книгах наукові парадигми безпідставно некритично розвінчувалися визначними радянськими фахівцями у галузі психології та філософії. Такий курс радянських учених став причиною невисокого теоретичного рівня різних гуманітарних галузей, зокрема і мовознавства.

Радянські філософи, а зокрема й дослідники-мовознавці звукову мову вичленовували у психічній діяльності, вона трактувалася ними як інстинктивна діяльність. Психологічні ж парадигми пройшли етапи рефлексивної психології І. Павлова, І. Сеченова, біхевіоризму, гештальт-психології й вийшли на вивчення складніших процесів психічної діяльності, зокрема мислення. Психологи й психолінгвістики намагалися визначити місце мови у системі пізнання. Робилося це з меншою чи більшою науковою вірогідністю. Скажімо, у теорії І. І. Павлова мова кваліфікувалася як друга сигнальна система. До речі, ця теза не суперечить еволюції проблеми співвідношення мови й мислення, свідомості й мовно-мовленнєвої діяльності. На опосередкований характер мовних одиниць як засобів пізнання звернули увагу гештальт-психологи.

У цій розвідці на відміну від усіх інших своїх попередників еволюцію лінгвістичних парадигм автор співвідносить з еволюцією психологічних парадигм. По-іншому роль і місце звукової мови у формуванні підсвідомості не можна визначити. На жаль, не все у даному випадку зроблено найкращим чином, але інакше не може бути, бо знаємо поки що одного лише прямого попередника, який поєднав

аналіз лінгвістичної й психологічної категорій. Йдеться про А. М. Безпаленку, який зробив спробу на основі психологічної парадигми гештальт-теорії розв'язати поставлене у мовознавстві питання про значення, бо вважає, що її застосування у лінгвістиці дає можливість розкрити психічний механізм їх [Безпаленко 2010, с. 26] хоча б на звуковому рівні.

Отже, йдеться про спробу А. М. Безпаленка, яка передуює аналізу мовотворчості американського ученого Стівена Пінкера й усій проблематиці „Смисл ↔ Текст”. На відміну від традиційних дисертацій у мовознавстві, присвячених історії мовознавства, у даному дослідженні, як свідчить автореферат, зроблено успішну спробу синтезувати історію й теорію мовознавства, справді відтворити історію як еволюцію лінгвістичних парадигм. Дослідник демонструє органічне поєднання історії й теорії мовознавства, наголошуючи на тезі, що психологічна парадигма гештальт-психології протезувала лінгвістичним парадигмам структуралізму та когнітивізму.

Було б логічно зробити на основі вияву у кожній з лінгвістичних парадигм психологічне підґрунтя, аналізуючи співвідношення кожної з парадигм з якоюсь психологічною.

Зрозуміло, у процесі аналізу рефлексивної, асоціативної, гештальт-психології, біхевіоризму, генетичної епістемології Ж. Піаже та інших психологічних парадигм хотілося б визначити роль і місце у процесі пізнання мови, власне мовної діяльності. У черговий раз автор розвідки цього зробити поки що не зміг, як не змогли здійснити і його попередники, навіть зважаючи на спробу А. М. Безпаленка [Безпаленко 2010]. Поки що автору розвідки про інші наукові спроби, крім цієї, співвіднести лінгвістичну парадигму з психологічною не відомо.

Певні, що таким же чином мають бути проаналізовані рефлексологія, біхевіоризм та інші психологічні парадигми, бо нинішня когнітивна лінгвістика без цих екскурсів не може бути пізнана ні в аспекті загальнотеоретичному, ні в прикладному. Ще раз наголосимо, що уже згаданий А. М. Безпаленко [Безпаленко 2010] через виявлений у гештальт-психології принцип суміжності відтворює лише одну з ланок у ланцюжку проблеми співвідношення мови й свідомості (а не лише мислення). Нам би хотілося, щоб, крім визначеного дослідником вектора у напрямку доструктурної лінгвістики, були виявлені орієнтири на генетичну зумовленість закономірностей названого процесу хоча б у генеративізмі Н. Хомського та „новому вченні” (яфетидології) М. Я. Марра.

Саме когнітивісти усвідомили й реалізують тезу про те, що закономірності – це *напівусвідомлені* фізіологічні закономірності. Гармонія у сфері матеріального чи ідеального – це близькі до первинної генетично зумовленої стандартом взаємодії людини-істоти з природним середовищем. Скажімо, поліщук українець любить картопляні страви із свининою, бо природничо-кліматичні умови зумовили наявність у його шлунку ферментів, які сприяють засвоєнню картоплі та сала. Нормальний психічно чоловік, у якого не гіпертрофований статевий потяг, не обмине поглядом молодичку з виразно округлими сідницями. Мало ймовірно, що він при цьому подумав про них як атрибут здорової дитородної самиці.

Американські лінгвісти, будучи послідовними прагматистами, *лінгвістичну проблематику* розв'язують не на основі здобутків самої психології, а в органічній *єдності* мовознавства з *психологією* та *фізіологією*. У своїй щойно підготовленій рецензії на книгу С. Бурлак [Бурлак 2011] ми вказуємо на те, що її авторка також підпала під вплив північноамериканських дослідників, які таким чином розв'язують проблему про походження мови. Якщо американські дискриптивісти робили це підсвідомо, так би мовити з позицій неопозитивізму, то генеративніст Н. Хомський утверджує це як методологічний принцип, а Стівен Пінкер і сучасні когнітивісти поєднання психологічного й анатоμο-фізіологічного вивчення звукової і мови у широкому розумінні роблять нормою своєї дослідницької роботи, нехтуючи принципами філософії, зокрема витлумачення еволюції людини і процесу пізнання як стадіального процесу.

Навіть підручники й посібники із загального мовознавства фокусують ту ж таки ваду. Їх автори не обґрунтовують логічності з'яви мовознавства у вигляді когнітивної парадигми, в якій найочевидніше дається взнаки антропоцентричний принцип, який у попередніх парадигмах був більшою чи мірою прихований (зокрема у мовознавства). Автор розвідки, найперше, вбачає це в тім, що люди-науковці вивчають прями й опосередковані закономірності взаємодії людини як анатоμο-фізіологічної істоти із закономірностями *дотичного* до (прямо й опосередковано) природного середовища. Міра цієї дотичності відносна, бо в процесі еволюції людини розширюється її взаємодія і зростає кількісно й якісно інформація.

Сучасна когнітивна лінгвістика своїм утвердженням у російському та українському мовознавстві завдячує зарубіжним колегам, бо у радянській науці проблема аналізувалася як співвідношення мови й мислення. І на жаль, мислення обмежувалося понятійною ланкою.

У радянському мовознавстві проблема була представлена примітивним витлумаченням уже названих категорій. Обидві вони поставали взаємозв'язаними, але не тотожними одна одній. Обґрунтовувалося це на основі неспівпадання у категоріях одиниць та компонентів одиниць (речень та членів речення, суджень та членів судження). З часом стало можливим виділяти у становленні мови й мислення відповідні етапи (у мови – жесто-мімічна, звукова, наукова, комп'ютерні мови, у мислення – наочно-ділове, конкретно-образне, понятійне). Все те відбувалося підсвідомо. Тут нами наголошується на вираженні, скажімо, у лексемах бінарної конкретно-образної свідомості у вигляді лексичного значення.

Аналізуючи різні лінгвістичні парадигми, констатуємо зміну категоріального апарату і методик дослідження, їх еволюційне спадкоємне змістовне ускладнення. Стрижневою об'єднуючою категорією аналізу змісту звукової мови, зокрема лексики, названо *значення*.

Саме тому при аналізі *лінгвістичних* парадигм на основі їх інтеграції з *психологічними* вказуватимемо на те, як у них витлумачується значення, найперше лексем, хоч на сучасному етапі враховується не лише розрізнення лексичного й граматичного, але й граматичне, фонетичне, морфемне, граматичне морфологічне,

граматичне синтаксичне, а в структурі усіх типів – різне співвідношення ментального конкретно-образного та емотивного компонентів.

Розв'язок проблем походження мови й значення у ній реалізується на *макроструктурному* та *мікроструктурному* рівнях, а власне в аспектах аналізу загальних закономірностей *становлення мовних систем* із залученням філософії, історії, психології, демографії, археології і *закономірностей* формування значення мовних одиниць усіх рівнів на основі тези про те, що у значенні як видовому понятті категорії інформації відтворюється три компонентна свідомість (ментальний, емотивний та вольовий компоненти). Історія мовознавства, а точніше еволюція лінгвістичних парадигм це фактично демонструє. Саме синергетичний детермінізм як напрямок когнітивної лінгвістики не лише стверджує, що якщо описове класичне мовознавство (створивши буквено-звукове письмо) дало можливість зібрати докупи попередню інформацію землян, то когнітивна європейська лінгвістика розв'язком проблеми автоматичного перекладу дасть змогу безмірно його збагатити і оперативно ним скористуватися.

Проникнення у сутність значення у мові може й реалізується фактично лінгвістично-психологічно, психо-фізіологічно і т. д. На сьогодні стала очевидною несамодостатність приховано інтегрованого суто лінгвістичного аспекту. Не розв'язують проблему ні психолінгвістичний, ні культурологічний аспекти; нам бачиться, що перспективним має стати інтегральний психо-фізіологічний у єдності з демографічно-етнографічним аспектами. До речі, бачимо поєднання макроструктурного і мікроструктурного, реалізованого через виділені ученим універсальні чотири елементи та дифузність їх значення. Констатуємо, що у М. Я. Марра саме бінарний дуалізм проміжних між мовознавством та іншими галузями науки і їх недостатність (кожної зокрема) зумовили сформування сучасної когнітивної парадигми, а також інших, що їй передували.

Отже, вивчення значення мовних одиниць має давню традицію. У класичному мовознавстві аналізувався підсвідомо в основному ментальний компонент лексичного значення парадигматично у синхронії, граматичний морфологічний і початково граматичний синтаксичний – синхронічно у синтагматиці.

На сучасному етапі визначені давньогрецькими ученими мовні одиниці, у ХІХ й ХХ ст. були співвіднесені з локалізованими центрами у корі головного мозку. Сучасна біологія, анатомія й фізіологія та медицина в основному підтвердили на анатомо-фізіологічному рівні виділену давньогрецькими ученими систему мовних одиниць.

Порівняльно-історичне мовознавство стало екстенсивним продовженням методики аналізу описової парадигми. Зважаючи, що й надалі дослідники мови оперували свідомо нерозчленованими одиницями системи мови, в основному будучи зосереджені на формі (засобах вираження) їх, лише залучення кількох (багатьох) мов давало змогу поглиблювати зміст одиниці за рахунок вираження іншими засобами уже визначеної у кожній окремій мові інших значень (різновидів змісту одиниць). Таким чином, аналіз форми поглиблював зміст окремих одиниць і зміст мовної

системи як засобу вираження підсвідомості людини-носія звукової природної мови. У компаративізмі процес вивчення значення мовної одиниці певною мірою діахронізується й синтагматизується. Компаративне й зіставне мовознавство започаткувало розрізнення синхронії та діахронії у функціонуванні мови, виділення мікроструктурного й внутрішньоструктурного та позамовного аспектів вивчення за допомогою виявлення внутрішньої форми (етимологічного значення) слова та мовної моделі світу на основі реконструкції родовідного дерева індоєвропейської сім'ї мов. Аспект мікроструктурний на цьому етапі наочно супроводжується макроструктурним, позамовним.

Складний процес індоєвропейізації населення Західної Європи ілюструється розглядом завоювання кельтів, галів, германців Римською імперією. Зрозуміти гальсько-германську інтеграцію дає ознайомлення з тритомною історією Риму [Моммзен 1997], зокрема з третьою частиною [Моммзен 1997, с. 571 – 636] роботи ученого.

Початок ХХ ст. знаменує утвердження і в мовознавстві мікроструктурного аналізу в особі лінгвістичного структуралізму. У даному випадку лінгвістика наздоганяла фізику, що виділила з себе ядерну, та біологією, що сформувала генетику. Отже, якщо компаративістика з ХІХ ст. розширила об'єкт дослідження по горизонталі, то структурна лінгвістика зробила це в глибину, по вертикалі. І в першому і в другому випадках завдяки розширенню об'єкта вивчення відбулося поглиблення предмета його вивчення, власне емпіричний етап у розвитку мовознавства поступається раціональному. До речі, на сучасному етапі уже анахронізмом постає захист дисертації у вигляді тлумачення якоїсь писемної пам'ятки.

Молодограматики-компаративісти абсолютизацією фонетичного закону, аналогією у морфології фактично на рівні мовного явища без наголошення на диференціації форми і змісту спрямували зусилля мовознавців на пошуки внутрішньомовних закономірностей, деталізованих структуралістами, як робили вони у процесі мікроструктурного аналізу мовних одиниць усвідомлено в аспекті форми, підсвідомо – змісту. Структуралісти-лінгвісти через певний проміжок часу переконалися, що у мовознавстві як соціальній галузі мікроструктурним аналізом й оперуванням елементарними квантами інформації не можна сподіватися ні на розв'язок важливих прикладних завдань (як наприклад, розв'язок проблеми автоматичного перекладу), ні на справді наукове пояснення походження мови; вони мимохідь значення пов'язали з функцією – призначенням функціонування мовних одиниць.

Функціональна лінгвістика як деталізатор соціолінгвістики базується на розумінні того, що пізнання закономірностей взаємодії людини з соціологізованим середовищем трансформується у пізнання закономірностей використання людиною закономірностей функціонування мови як певного, виділеного нею явища. Таким чином, лінгвістична категорія значення в усій повноті антропоцентрується. Разом з тим онтологія категорії поглиблюється й ускладнюється. Утвердження

функціональної парадигми в еволюції мовознавства зумовлене необхідністю наголошення того, що мовне категоризування, виділення мовних одиниць та категорій завдячує функціональному призначенню мови і такому ж диференційовано функціональному їх виділенню. Функціонально диференційована підсвідомість (і певною мірою свідомість) сформовані за закономірностями асоціацій конкретно-образного мислення виражальними засобами цієї форми мови. В одиницях і категоріях системи мови матеріалізуються з більшою чи меншою абстрагованістю й узагальненням наслідки взаємодії закономірностей людини анатомо-фізіологічної істоти із закономірностями фізичного природного середовища.

Функціональна парадигма зумовлена необхідністю усвідомлення, що мова, зокрема звукова природна, формує зміст у вигляді підсвідомості, підсвідомості за формами і засобами вираження, притаманними мові як засобу спілкування на даному її етапі. У мові як формі і засобі пізнання природного середовища матеріалізується взаємодія функціонування людини як анатомо-фізіологічної істоти та фізичного природного середовища. До речі, з кінця ХХ ст. починає домінувати аналіз категорій у синтагматиці як наочно-дійових актів мовця, що співпадає з розумінням того, що дослідник-теоретик закономірності функціонування, скажімо, мовних одиниць чи категорій опосередкованої взаємодії людини з природним середовищем має витлумачувати як закономірності використання їх для поглиблення процесу пізнання досліджуваних явищ.

Функціональна лінгвістика вузько визначені теоретиками описового мовознавства граматичні (а точніше й найперше лінгвістичні) категорії окремих частин мови трансформує в універсальні міжчастиномовні справді лінгвістичні категорії (категорію особи дієслова, скажімо, вона трансформує категорію персональності, категорію часу дієслова у міжчастиномовну категорію темпоральності і т. д.). До речі, українська функціональна лінгвістика у другій половині ХХ ст., а на межі ХХ і ХХІ когнітивна у вигляді концептуалізму завдячують фактично стихійній російській науковій глобалізації. І якщо у першій був очевидний лідер І. Р. Вихованець, то у другій назвати провідника значно важче, бо його фактично не знаходимо серед наукових працівників лінгвістичних академічних установ.

Генеративісти абсолютно справедливо констатують, що психічний компонент значення мовної одиниці (найперше, лексичного значення) завдячує глибинній біологічній природі. Чомусь принципи генеративізму в українському та російському мовознавстві утверджуються з трудом, часом поза усвідомленням їх самими дослідниками мови.

Розвиток психічної діяльності сучасними філософами кваліфікується як „кола нехвильових функцій чи редукція вектора станів [Маркова 2010, с. 163]; при цьому наголошується на тому, що „суттєві для функціонування мозку процеси відбуваються на межі між квантовими і класичними феноменами” [Маркова 2010, с. 167]. Вихід на принципи генеративної лінгвістики в українському мовознавстві фактично зробила І. П. Довбня у підготовленій до захисту дисертації [Довбня 2011]. Вона ж замість

того, щоб показати, як загальна ознака простору (а фактично розвитку матерії і її пізнання), яка реалізує глибинну закономірність і сама реалізується у мові, обмежується у своїй дослідницькій роботі компаративною лінгвістикою, замість того, щоб через генеративну вийти на когнітивну. У відгуці на автореферат дисертації І. П. Довбні автор цієї розвідки відзначає, що її дисертація виконана без усвідомленого використання категорії концепту, хоч треба було відштовхнутися при аналізі категорії простору від основоположної тези генеративізму Ноама Хомського про вроджений характер виникнення й функціонування мови.

Посилаючись на Ч. Дарвіна, на вищому рівні тезу про мову як другу сигнальну систему І. П. Павлова (відповідно й мислення, свідомості) Стівен Пінкер витлумачує таким чином, ніби людський гнучкий розум є наслідком взаємодії багатьох конкуруючих інстинктів, успадкованих від тварин і набутих людиною [Пінкер 2004, с. 14].

Глибинна бінарність як стрижнева ознака категорії оцінки родової категорії ментального емотивно продуктивного реалізована В. Я. Плотником стосовно фонологічної підсистеми [Плотник, 1977, Плотник 1993], що фактично констатує Р. В. Васько [Васько 2011], а стосовно лексичної підсистеми – М. П. Кочерган [Кочерган 1980].

Абсолютизоване однобоке заперечення вчення акад. М. Я. Марра має стати неприйнятним сучасними лінгвістами, хоч тези концепції про дифузність чотирьох первинних елементів, семантичну зумовленість їх трудовою діяльністю й соціальною організацією суспільства не можна тлумачити на основі сучасного стану речей. Безумовно, в М. Я. Марра це недостатньо переконливо обґрунтовувалося. Мабуть, нині час би вже спробувати зрозуміти, що констатоване М. Я. Марром треба якимось чином поетапно хронологізувати з понадмільйонним перехідним періодом у формуванні синтетичного засобу спілкування людини від дозвучової „ручної мови” до сучасної штучно виділеної звукової природної мови. Зрозумілою на початковому етапі формування мови була обмежена кількість елементів, конкретний природний зв'язок мовної одиниці з позначуваним нею явищем (навіть не предметом), дифузність їх, синтетизм форм вираження. Очевидно, саме жест як засіб вираження дифузного значення не міг розчленуватися на компоненти, залишивши це звуковій мові.

Знову ж таки фактично формальний чотирьохелементний аналіз значення у процесі комплексного мовного та історико-культурного й демографічно-археологічного дослідження акад. М. Я. Марра також не визначив основного напрямку семасіологічних досліджень, зважаючи на відзначуваний ученим глотогонізм у розвитку мови й функціональний перенос та дифузність первинних мовних елементів.

Під цим кутом зору нас зацікавила книга визначного біолога [Татаринів 1985] саме ускладненим розумінням класичної еволюції тваринного й рослинного світу шляхом доповнення її моделлю перервної рівноваги, у якій виділяються тривалі періоди рівноваги, чи стазису [Татаринів 1985, с. 8]. У даному випадку може йтися

про стадіальність у розвитку живої природи. До речі, серед причин стрибкоподібного розвитку живих організмів називається й вертикальне перенесення блоків генів ученим [Татаринов 1985, с. 30] в аспекті макроеволюції. Зрозуміло, це запозичила генетика, а точніше генна інженерія.

Етимологи оперують значеннями, що є наслідком попередньої мільйонної еволюції у співвідношенні мовного і позамовного, успадкованого від дозвукowego періоду функціонування засобу відображення пізнаваного світу і спілкування прадавньої й давньої істоти-людини. Саме тому вчення акад. М. Я. Марра про „ручну мову” і наукові періоди походження мови, як і психологічні парадигми, у яких йдеться про співвідношення мови й свідомості, мають сприйматися передумовою поетапного відтворення понадмільйонної еволюції формування мови у широкому розумінні.

Між іншим, ознайомлення з книгою Теодора Момзена [Моммзен 1997] пояснює, чому первинним осередком звукової мови М. Я. Марр визначив Середземномор'я, де він шукав прототиби чотирьох елементів і чому така тривала у часі еволюція мови.

До речі, якщо комплексне вивчення мови й культури Закавказзя було даниною М. Я. Марра як дослідника культури його батьківщини, то дослідження цивілізацій Середземномор'я давало змогу обґрунтувати стадіальність у розвитку мови і навіть співвіднести ним виявлені чотири компоненти з конкретними етносами.

І все ж можна у такому разі зрозуміти причину, чому М. Я. Марр запозичив у генетики чотири елементи, як і те, що автор розвідки, аналізуючи концепцію ученого, у якій констатується єдність глотогонічного процесу, стадіальність формування мов, зумовленість мовних закономірностей позамовними, дифузність первинних мовних елементів при врахуванні конкретики їх аналізу сучасною мовознавчою наукою, мають бути беззастережно сприйняті. Немає все ж поки що можливості хіба що науково пояснити чотиричленність первинних мовних елементів. До речі, це при тому, що вже ряд учених схиляється до визначення ізоморфізму генного і мовного кодів. Можливо, визначення С. Пінкером дискретності одиниць у системах функціонування живих організмів і процесу пізнання, як і кінечність елементарних одиниць у них та безкінечність можливих комбінацій цілком достатні, щоб визнати ізоморфізм генного та мовного кодів.

До речі, автор цієї розвідки на відміну від компаративіста В. В. Левицького, що кваліфікує теорію М. Я. Марра як пустопорожнє марення, вбачає у ній геніальну спробу визначити сутність значення на основі міждисциплінарного діахронічного аналізу, залучивши філософію, культурологію, історію, етнографію, демографію, археологію, палеографію.

Як бачимо, психологізм, психолінгвістика, а потім генеративна лінгвістика спрямували мовознавців на інтеграцію з психологією, нейропсихологією, а на етапі когнітивної лінгвістики – із залученням відомостей з анатомії й фізіології психічної системи та її еволюції.

Щоб визначити останню ланку когнітивного відтворення функціонування системи мови, зокрема мікро- й макроструктурні її категорії, зробимо деякі

зауваження з приводу книги уже згаданого С. Пінкера, відштовхуючись від аналізованого нами вчення акад. М. Я. Марра. Подальший аналіз концепції американського ученого супроводимо, найперше, критичним застереженням про те, що й він, на жаль, залишився у полоні абсолютизації звукової мови як ніби єдиної форми когнітивно-комунікативного засобу спілкування людей. Це стало причиною того, що закономірності комплексного засобу спілкування на сучасному етапі він намагається пізнати на основі пізнання лише його самого.

Отже, проблему значення у мові дотично до мікро- й макроструктурного аналізів формування (а не просто походження) мови розв'язує Стівен Пінкер [Пінкер 2004]. Лінгвістичне дослідження реалізується психологічно й психоневрологічно, власне анатомо-фізіологічно. Підхід ученого зрозумілий, бо анатомо-фізіологічне спрямування пізнання мови актуальне особливо на тлі уже застарілого схоластичного європейського, зокрема російського вітчизняного й радянського мовознавства. Думається, висловлена теза аргументації не потребує. Але й концепція С. Пінкера, на нашу думку, хибує у цілому ряді випадків.

Відзначаючи дискретність мови, як і генного коду, учений висловлює сумнів щодо співнадання кодових систем життя й свідомості, власне свідомості (мислення й мови) та генного коду [Пінкер 2004, с. 72, 74]. Ми з цією тезою погоджуємось, але витлумачуємо по-іншому, бо твердимо, що мовний код трансформує якимось чином природний генний код. Безперечно, визнання передування звуковій мові мови ручної (жестів та міміки) стає підставою для того, щоб диференціювати код першої і другої і вважати код другої трансформацією першої. Йтиметься не лише про кількість, але й якість, одміни другого від першого.

Як не сприймається, що М. Я. Марр, навіть визнаючи попередника звукової мови так званої ручної, припускав походження лексем усіх мов з чотирьох елементів, таким же чином має дивувати учених пошук С. Пінкером універсального мислекоду у звуковому варіанті сучасних (йдеться про кроманьйонця) мов. Рівень сучасної науки уже дає підстави свідомо пояснити підсвідомі психічні акти людини анатомо-фізіологічними чинниками, а їх – підсвідомими потребами.

Отже, твердимо, що одною з хиб у вченні С. Пінкера стала абсолютизація звукової мови як об'єкта й предмета дослідження. При цьому ним нехтується навіть припущення, що структура й функціонування звукової (на жаль, нечленованої на природну й наукову мову у гуманітарних галузях науки) значною мірою завдячує попередньому жесто-мімічному етапу. У такому разі, важко пояснювані закономірності її будови й функціонування будуть доступні при вивченні попередньої форми засобу спілкування. До того ж, треба зважати на вже вказане хибне уявлення про єдину звукову мову, тоді як вона постає двома формами й двома етапами.

Логічно запроваджене С. Пінкером розрізнення *мислекоду* і *коду* звукової мови (мовлення) [Пінкер 2004] не обходить питання: а хіба буває будь-яка інформація, не сформована і не виражена якоюсь формою. Не дивує й констатація американськими ученими неповної співвідносності змісту (думки) про пізнаваний світ і відтвореного звуковою мовою змісту. Очевидно, у даному випадку в автора йдеться про неповне

співпадання наукової інформації (моделі світу на основі понятійного мислення) і повсякденно-побутової й художньої, реалізовуваних звуковою природною мовою. Нерозрізнення названих варіантів-етапів стає причиною безпорадності американського ученого у розв'язку ряду часткових проблем. Так, знехтувано американським психолінгвістом розуміння типів свідомості, зокрема досвідомості (генетично зумовленої), підсвідомості (на основі конкретно-образного мислення пересічної людини) й свідомості (ученого чи в окремі періоди життя пересічної людини).

Справді, чому автор не диференціює різні форми функціонування мови, а точніше засобу спілкування людини. Адже, здається, уже сприймається сучасними мовознавцями виділення жестів і міміки(ручної мови), звукової природної, звукової наукової (гуманітарних галузей), комп'ютерних мов та мови Інтернету. Названі форми постають різними етапами формування мови. С. Пінкер нехтує розрізненням звукової природної (повсякденного побутового мовлення й мови художньої літератури) та звукової наукової мови у гуманітарних галузях.

До останнього гіпертрофовано абсолютизована звукова мова (найперше, природна, повсякденно-побутової картини світу) не дає можливості більшості сучасних дослідників мови (особливо російським та українським) зрозуміти, що у такому вигляді так фіксовані анатоμο-фізіологічною будовою тіла (підсвідомої й далі поступово усвідомлюючої) людини – це одна з можливих багатьох форм вираження закономірностей взаємодії її з природним середовищем, а значить ця універсальна форма постала на іншій, простішій і вона ж може бути базою для складання ще складніших, інших. Антропоцентризм (чи простіше егоїзм) людини визначає обсяг закономірностей взаємодії її з природним середовищем, а психічні потенції й матеріальне забезпечення визначають не лише обсяг, але й якісну глибину пізнання.

До останнього часу проблема співвідношення мови й мислення нівелювала проблему співвідношення мовно-мовленнєвої й психічної діяльності у цілому, власне витлумачення мовно-мовленнєвої діяльності як сформованої за закономірностями й засобами звукової мови. У цьому неважко переконатись на основі використаних автором цієї розвідки книг зарубіжних і російських та українських авторів, здебільшого під заголовком „Мова та мислення”. В українському мовознавстві трансформацію проблеми констатуємо у підручнику М. П. Кочергана [Кочерган 2010].

Оскільки *внутрішньомовні* закономірності – специфічно *трансформовані позамовні* закономірності функціонування соціологізованих *природних об'єктів* матерії, то й актуалізується міждисциплінарна наукова *інтеграція*. Під цим кутом зору постають *сучасними* науковими *алхіміками* у мовознавстві не лише акад. М. Я. Марр, але й однокурсник М. В. Гоголя П. О. Лукашевич чи сучасний дослідник *М. М. Вашкевич*, а також усі американські дескриптивісти та генеративісти на чолі з Ноамом Хомським, зокрема й *С. Пінкер*. Разом з тим такий ізоморфізм хай навіть надзвичайно віддаленою, але реальною робить перспективу у розв'язку проблеми автоматичного перекладу.

Американські дослідники мови усвідомили, зо поки ще *не пізнані анатомо-фізіологічні закономірності* функціонування людини, сприймаючись підсвідомо, залишаються *предметом* дослідження *психології* й аналізуються при вивченні психічної діяльності у цілому, зокрема мовної як її частини, а нами – при вивченні структури родового поняття свідомості і видового її члена – *підсвідомості*.

У книзі С. Пінкера саме обґрунтовується підсвідомо й прагматично підказаний основоположником генеративізму (і фактично когнітивізму) базована на синтезі психології й фізіології методика розв'язку лінгвістичної проблематики значення, сутності мови у класичному розумінні. Обґрунтовується не одномоментний, а тривалий всебічний процес переведення розв'язку названої проблеми із суто теоретичної площини у прикладний аспект. На жаль, як свідчить наявна нині структура відділів Інституту мовознавства й пропедевтично формальне несистемне вивчення в основному лексичної і фразеологічної підсистем мови російськими мовознавцями (і дещо українськими) за концептуальною методикою, це поки що не усвідомлюється навіть теоретиками академічних інститутів національної академії України (і здається Російської Федерації). Значить, ні українські, ні російські мовознавці фактично після невдалої спроби І. О. Мельчука розв'язати проблему автоматичного перекладу ще в 60-і роки минулого століття та такої ж невдалої спроби Ю. М. Караулова укласти автоматизований структурно-семантичний тематичний тезаурус російської мови фактично не орієнтують себе на значиму прикладну проблематику.

Складність розуміння сутності мови, її походження – в аспекті макроструктурному, значення в аспекті мікроструктурному відбиває кількарівневе ускладнення внутрішньомовних закономірностей, супроводжуване хаотично сформованою кількопарадигмальною лінгвістичною термінологією, часом запозиченою з філософії, зробили аналізовану проблему теоретично нерозв'язною і в прикладному аспекті – без будь-якої надії на її використання. Не лише зарубіжні лінгвісти-теоретики, але й вітчизняні Ф. С. Бацевич, О. В. Лещак, М. Ф. Олефіренко та ін., здається, не розуміють, що пишуть свої книги для лінгвістичної нечисленної еліти.

В українському мовознавстві модерним випадком у теорії мовознавства постає дослідження С. С. Єрмоленка. Визнаємо, що смисл книги С. С. Єрмоленка [Єрмоленко 2006] і всієї нашої концепції С. О. Васильєвим визначається усуненням протиставлення теорії Ф. де Соссюра концепції Ч. Морріса, бо протиставлені одна одній вони унеможливають тлумачення функціонування мовної діяльності [Васильєв 1988, с. 109]. С. С. Єрмоленко аналізує процес мовотворення на рівні паремій та художніх текстів, прослідковуючи за співвідношенням у мовотворчості виявлених С. О. Васильєвим у Ч. Морріса іконічних знаків, індексів та знаків-символів [Васильєв 1988, с. 109]. Констатуємо, що ознайомлення з роботами С. С. Єрмоленка спрямували увагу на утверджену у європейському й північноамериканському мовознавстві проблематику „Смисл ↔ Текст”, започатковану романтиком розв'язку теорії і практики автоматичного перекладу у

колишньому СРСР І. О. Мельчуком, а нині активно розроблюваної його співвітчизником Ю. Д. Апресяном. Первинні ілюзії про розв'язок автоматичного перекладу, укладання ідеографічного словника поступаються складній теоретичній комплексній проблемі „Смисл ↔ Текст”. В українському мовознавстві вона започатковується спробою С. С. Єрмоленка, що нами наголошується.

Про темпи самопізнання людини можна судити хоча б з того, що фактично *підсвідомо* визначена ще давньогрецькими ученими фонема у процесі завершення формування буквенно-звукового письма науково була усвідомлена й категоріально визначена як функціональна звукова одиниця лише у ХХ ст. Якщо вважати це *якісним* аспектом аналізу одиниці найнижчої у системі звукової мови, то має насторожити *часова перспектива кількісного* відтворення кожної *фонем* у різних мовах, а тим більше кількісне відтворення одиниць (категорій) *інших підсистем* звукової мови та всієї системи *невербального* компонента мови у широкому розумінні.

Кваліфікований досвідчений професор-мовознавець констатує нині, що й попереднє компаративне, яке реалізувалося етимологічним аналізом у процесі реконструкції індоєвропейської прамови, ставило за мету відповісти на питання про сутність мови, як і структурне, відоме структурно-семантичним аналізом у вигляд трансформаційного, компонентного тощо прийомів американських дескриптивістів, підсвідомо й свідомо публічно заявлена спроба Ю. М. Караулова укласти тематичний словник російської мови чи навіть спроба І. О. Мельчука розв'язати проблему автоматичного перекладу у шістдесяті роки минулого століття демонстрували фактично передчасні романтичні спроби реалізувати кінцеве прикладне завдання мовознавства у цілому.

Усе сказане нами робить сприйнятною методика трансформаційного та аналізу за безпосередніми складниками дескриптивістів і Наома Хомського, а також концепцію Стівена Пінкера та проблематику „Смисл ↔ Текст”, започатковану І. О. Мельчуком.

Саме І. О. Мельчук запропонував, а в машинному варіанті реалізує Ю. Д. Апресян, розробляючи проблематику „Смисл ↔ Текст”. До речі, справді, американського геперативіста Н. Хомського в основному психологічно (й дещо філософськи) продовжує його послідовник Стівен Пінкер. [Пінкер, 2004]. Еволюцію значення в інших учених не стану згадувати. Хіба що звернемо увагу на розвідку Б. Ханзена „На полпути от словаря к грамматике: модальные вспомогательные слова в славянских языках [Ханзен 2006].

Автор не бере на себе сміливість визначити усю проблематику європейського і світового мовознавства з питань походження мови та значення у мові, зважаючи на свої скромні можливості. На жаль, певна обізнаність зі станом російського та українського мовознавства цього не дають підстав, а синтетичних, подібних до роботи П. М. Аркадьєвої [Аркадьєва 2008] розвідок навіть у російському мовознавстві (тим більше в Україністиці) він знайшов небагато. Отже, науковим фундаментальним початком у теорії російського і, здається, європейського мовознавства, треба, мабуть, вважати теорію І. О. Мельчука, яка фактично поглиблює

американських дескриптивістів, трансформованих органічно у генеративістів, а потім когнітивістів.

Ось таким чином підсумовуємо еволюцію становлення категорії значення на тлі аналізу еволюції лінгвістичних парадигм. Почнемо з того, що зауважимо, що категорії значення у мовознавстві відповідають відомості у повсякденно-побутовому розумінні, категорія знання – у педагогіці, категорія інформації у науці, зокрема інформатиці. Складна еволюція постання у давніх греків значення (розрізнення лексичного й граматичного) започатковано мегаструктурно: було виділено значення мовних одиниць органами відчуттів підсвідомо зусиллями дослідників описового мовознавства, найперше, в основної багатогранної, якою стало слово. Отже, констатуємо, що *описове* мовознавство штучно зосередилося на *звуковій* мові, нехтуючи *кінесіку* (рухи тіла), *міміку* (рухи м'язів обличчя, вираз очей) як засоби вираження емотивного компонента та жести (рухи рук та пальців рук) як засоби вираження ментальної частини свідомості.

На етапі компаративізму у XVII – XVIII ст. непрямо, безпосередньо у XIX ст. мікроструктурно підсвідомо визначається внутрішня форма мови В. фон Гумбольдтом і внутрішня форма слова О. О. Потебнею, а макроструктурно підсвідомо – мовну картину у процесі визначення індо-європейської сім'ї мов з її групами на основі підсвідомо виявленого зв'язку мови як об'єкта, галузі лінгвістики з об'єктами історії географії, демографії етнографії тощо.

Представники структурної лінгвістики на початку XX ст. у Європі та США, в СРСР у другій половині усвідомлено у лінгвістиці, йдучи за ядрениками й генетиками, зосереджуються спершу на фонемі з її розрізняваними ознаками, а вже у XX ст. – на лексемі (а не слові як в описовому мовознавстві). У США до середини XX ст. поряд с формальною дескриптивною лінгвістикою структуралістів, використовуючи компонентний та дистрибутивний аналізи, генеративісти, які переходять на використання трансформаційного та аналізу за безпосередніми складниками, мікроструктурно аналізують мовне значення, зосередившись на формі мовних одиниць, а макроструктурно – представники антропологічної лінгвістики, що доповнювали європейських етнолінгвістів. Ноам Хомський став розрізняти глибинні (на відміну від поверхневих) лексичні й граматичні структури, кваліфікуючи як генетично зумовлені.

На початку XX ст. в СРСР формується антикомпаративне „пролетарське” „нове вчення” (пізніше як яфетидологія) акад. М. Я. Марра, який приходить до проблеми значення у мові через аналіз співвідношення мови й мислення у процесі досліджень пам'яток культури Закавказзя, а потім Середземномор'я – з одного боку, заперечуючи прамову, індо-європейську сім'ю, внутрішню форму мови й слова й обґрунтовуючи його в аспекті – макроструктурному під кутом єдиного глотогонічного процесу, а мікроструктурно, замість етимологічного аналізу і пошуку внутрішньої форми лексичного значення слова пропонує надуніверсальний чотирьохелементарний аналіз через визначення у словах усіх мов чотирьох елементів, які нібито можна виявити в усіх словах різних мов світу.

У другій половині ХХ ст. в основному у США структуралізм трансформується у генеративізм, а в Європі структуралізм як формалізований напрямок, що на основі вивчення фонології (звукової системи) у процесі структурно-семантичного аналізу лексико-семантичних полів мовної моделі світу звертається до структуралізації лексичного значення. Функціональна лінгвістика переорієнтовується на системне вивчення граматичних значень мовних функціонально-семантичних полів. Функціональна парадигма з наголошенням на ролі функціонального призначення мовних одиниць (категорій) при виникненні кожної з них і категоріальній структуралізації у вигляді функціонально-семантичних полів у системі мови підказує, що значення мови як ідеального дубля пізнаваного людиною соціологізованого природного середовища, сформованого на основі асоціацій конкретно-образного мислення підсвідомості людини, формується саме на етапі переходу від неандертальця до кроманьйонця.

Література

- 1. Аркадьєва 2008** – Аркадьєва П. М. Структура бытия и семантико-синтаксический интерфейс. Обзор новейших работ // Вопросы языкознания, 2008. – № 2. – С. 107 – 133.
- 2. Бурлак 2011** – Бурлак С. Происхождение языка. Факты, исследования, гипотезы. – М. : Астрель CORPUS, 2011. – 464 с.
- 3. Безпаленко 2010** – Безпаленко А. М. Слово в аспекті гештальт-теорії. Принцип суміжності. Автореферат дисертації д. ф. н. (спеціальність 10.02.15 – загальне мовознавство). Захищена 3 грудня 2010 року у спеціалізованій раді Д.26.001.19 Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – К., 2010. – 34 с.
- 4. Митрохин 1974** – Буржуазная философия XX века / Ред. коллегия : Л. И. Митрохин, Т. И. Ойзерман, Л. И. Шершенко. – Политиздат, 1974. – 334 с.
- 5. Васильев 1988** – Васильев С. А. Синтез смысла при создании и понимании текста : Филос. пробл. / АН УССР. Ин-т философии ; Отв. ред. М. В. Попович. – К. Наук. думка, 1988. – 240 с.
- 6. Васько 2011** – Васько Р. В. Бінарність як фундаментальний принцип організації кінакемних систем // Проблеми зіставної семантики : Збірник наукових статей. – Гол. ред. А. В. Корольова : Вид. центр КНЛУ, 2011. – Ч. I. – 397 с. Див. : С. 8 – 14.
- 7. Довбня 2011** – Довбня І. П. Еволюція бінарної структури простору у французькій, англійській та українській мовах. Спеціальність : 10.01.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство. Автореферат дисертації на здобуття ученого ступеня к. ф. н. Захищена 11 жовтня 2011 р. на засіданні спец. ради К26.053.15 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова. – К., 2011. – 19 с.
- 8. Єрмоленко 2006** – Єрмоленко С. С. Мовне моделювання дійсності і знакова структура мовних одиниць : Монографія. – К., 2006. – 384 с.

- 9. Коновалова 1929** – Коновалова Е. Химия головного мозга // Большая медицинская энциклопедия / Гл. ред. Н. А. Семашко. – Том седьмой. Гимнастика – Готштейн. – Акционерное общество „Советская энциклопедия”. – М., 1929. – С. 528 – 540.
- 10. Коновалова 1929 а** – Коновалова Е. Анатомия головного мозга // Большая медицинская энциклопедия / Гл. ред. Н. А. Семашко. – Том седьмой. Гимнастика – Готштейн. – Акционерное общество „Советская энциклопедия”. – М., 1929. – С. 504 – 528.
- 11. Кочерган 1980** – Кочерган М. П. Слово і контекст : Лексична сполучність і значення слова. – Львів. : Вища школа. Вид-во при Львівському ун-ті, 1980. – 165 с.
- 12. Кочерган 1997** – Кочерган М. П. Словарь русско-украинских межъязыковых омонимов („ложные друзья переводчика”). Словник міжмовних омонімів („фальшиві друзі перекладача”). – К. : Академія, 1997. – 400 с.
- 13. Кочерган 2006** – Кочерган М. П. Загальне мовознавство : Підручник. Видання 2-ге виправлене й доповнене. – К. : Видавничий центр „Академія”, 2006. – 464 с.
- 14. Маркова 2010** – Маркова Л. А. Физика мозга и мышление человека // Вопросы философии, 2010. – № 3. – С. 161 – 171.
- 15. Моммзен 1997** – Моммзен Теодор История Рима. В 4 томах (кн. I – III). Ростов/н/Д. – Изд-во „Феникс”, 1997. – 640 с.
- 16. Шорохова 1966** – Основные направления исследований психологии мышления в капиталистических странах / Отв. ред. Е. В. Шорохова. – М. : Изд-во „Наука”, 1966. – 297 с.
- 17. Пинкер 2004** – Пинкер Стивен Язык как инструмент. Пер. с англ. Е. В. Кайдановой / Общая редакция В. Д. Мазо. – М. : Изд-во „Едитореал УРСС”, Проспект 60-летия Октября, 9. Лицензия ИД № 05175 от 25.06.2001. Подписано к печати 20.04.2004 г.
- 18. Плоткин 1993** – Плоткин В. Я. Фонологические кванты. – Новосибирск : Наука, 1993. – 180 с.
- 19. Плоткин 1977** – Плоткин В. Я. О первичной фонологической единице / Грамматические исследования по германским языкам : сб. науч. тр. (Кишиневский гос. ун-т. – Кишинев. – Изд-во Кишиневского ун-та, 1977. – С. 138 – 168.
- 20. Татаринев 1985** – Татаринев Л. П. Палеонтология и эволюционное учение. – М. : Знание, 1985. – 64 с.
- 21. Чернышева 1929** – Чернышева С. Филологическое и онтогенетическое развитие головного мозга // Большая медицинская энциклопедия / Гл. ред. Н. А. Семашко. – Том седьмой. Гимнастика – Готштейн. – Акционерное общество „Советская энциклопедия”. – М., 1929. – С. 490 – 504.
- 22. Ханзен 2006** – Ханзен Б. На полпути от слова к грамматике : модальные вспомогательные слова в славянских языках // Вопросы языкознания, 2006. – № 3. – С. 68 – 85.

МАКРО- ТА МІКРОСТРУКТУРНИЙ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ЗНАЧЕННЯ У МОВІ ПІД КУТОМ ЗОРУ ЕВОЛЮЦІЇ ЛІНГВІСТИЧНИХ ПАРАДИГМ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНІСТИКИ ТА РУСИСТИКИ)

Розвідка суголосна іншій [Зеленько 2010], у якій визначено предмет мовознавства. Автор розвідки у процесі тривалого аналізу українського, меншою мірою російського мовознавства, зважаючи на вже констатовану крайню неефективність науки в цілому й незадовільну підготовку випускників сучасних вишів, прийшов до висновку про необхідність розмежувати теоретичний та практичний (і прикладний) аспекти у функціонуванні науки у цілому, зокрема мовознавстві.

Безумовно, усяка спроба синтезувати проблематику й у мовознавстві, довівши її до, здавалося б, остаточного завершення, через якийсь час трансформується у потребу деталізованого осмислення проблематики. Не приховуємо, що й ця розвідка постає для дослідника мови черговою ревізією теорії мовознавства. Маємо визнати, що ширшою проблематикою й ґрунтовнішим аналізом такою ж спробою має сприйматись сучасним лінгвістом-україністом книга О. Селіванової [Селіванова 2010].

Зауважимо, найперше, що самоусвідомлення проблематики мовознавства реалізоване нині в діапазоні від синтетичної проблематики „Смисл ↔ Текст” до емпірико-інтуїтивного вияву якихось мовних феноменів в українському мовознавстві В. Широковим, Є. Карпіловською тощо. Їм передували й передують такі ж гіпотетичні спроби А. Вежбицької, Ю. Степанова та інших. Ще очевиднішими стали прикладні романтичні обіцянки розв’язати проблематику мовознавства американських дескриптивістів, а особливо зухвала заява розв’язати проблему автоматичного перекладу групою російських дослідників І. Мельчука. Розв’язання проблеми автоматичного перекладу здалося, на диво, реальним мовознавцям початку другої половини ХХ століття. Мабуть, варто згадати науково-популярну книгу Д. Жукова [Жуков 1965]. Ідея про розв’язання машинного перекладу своєю вагомістю перегукується з питанням про можливість сформування загальної чи універсальної мови [Свадост 1968].

Виявляється, підсвідомо проміжний характер розв’язання проблеми автоматичного перекладу російськими мовознавцями давався взнаки як у випадку формалізованого машинного укладання семантичного тлумачного словника Ю. Карауловим, так і деталізацією описово-традиційного вивчення семантики лексико-граматичних розрядів слів (частин і часток мови) М. Всеволодовою та іншими ученими. Певна робота проведена й українськими граматистами, зокрема послідовниками російської дослідниці. Виявляється, що розв’язку проблеми автоматичного перекладу має передувати укладання машинного структурно-семантичного тезауруса. До речі, здається лише нині усвідомлюється, що автоматичний переклад не буде розв’язаний навіть за умови опису системи мови не лише у вигляді суто предметних лексичних парадигм (лексико-семантичних полів, предметно-тематичних груп тощо) структурною лінгвістикою, але й у вигляді бінарних ментально-емотивних концептів когнітивною лінгвістикою, бо стало очевидно, що шлях від структуралізованого лексикону до динамічного синтетичного граматичного тексту лише нині усвідомлено започаткований.

Проблема аналізується на основі вивчення стану українського мовознавства. У цій розвідці розглядається онтологічний аспект. Організаційно-методичний реалізується автором та його молодшим колегою лікарем-психоаналітиком. Обмеження в аналізі проблеми пояснюємо можливостями дослідника, його обізнаністю. Одразу зазначимо,

що автор є керівником з проблематики, присвяченої загальній проблемі – про значення у мові, започаткованої ним на основі описового мовознавства і продовженої на основі структурної та когнітивної лінгвістик. Отже, проблематика значення розв'язується в аспекті еволюції мовознавства як ланцюга лінгвістичних парадигм.

Дещо примітивну спробу визначення сутності мови і значення у мові вбачаємо в розвідці Т. Карлової [Карлова 2010]. Вона, як і її старші й досвідченіші попередники й сучасники, відносячи себе до когнітивістів, на жаль, виявляє слабку обізнаність з основним компонентом когнітивної науки когнітивною психологією, власне здобутками психології Л. Виготського, З. Фрейда, К.-Г. Юнга тощо.

Наголошуємо, що розвиток будь-якої науки – процес надзвичайно складний, реалізується в аспектах теоретичному й прикладному; останній, будучи за первинною сутністю доміантним, в еволюції будь-якої галузі і науки в цілому він перебуває в асинхронному зв'язку з теоретичним.

У давньогрецькому мовознавстві філософський етап зі спробою визначити категорію значення у мові на основі дискусій про співвідношення речей і знаків, не давши конкретної відповіді на поставлене питання, трансформував у наївну повсякденно-побутову мовну практику лінгвістичної категоризації; визначені давньогрецькими вченими граматичного олександрійського етапу мовні одиниці-явища пізніше були ідентифіковані психолінгвістами як наслідки психічної діяльності відповідних ділянок кори головного мозку. Наголошуємо, що класичний етап аналізу дослідження проблеми у російському мовознавстві підсумований у посібнику „Общее языкознание” [Общее языкознание 1970], цілому ряді посібників із семасіології русистів і небагатьох українців. До речі, відзначаємо, що двохтисячний період класичного описового мовознавства підсумований онтологічно категоризованою наукою про мову, а практично – сформуванням ще давньогрецькою філологією буквено-звукового письма. Серед здобутків людства – це одна з найважливіших віх у його еволюції. Отже, маємо констатувати, що класичне давньогрецьке, а безпосередньо римське (на основі латинської мови) мовознавство завдяки створеному на той час буквено-звуковому письму фактично здійснило задокументований експеримент. Описове мовознавство класичного періоду започаткувало категоризацію пізнаваної системи мови, що уточнювалася й поглиблювалася безпосередньо до з'яви компаративізму, а фактично й пізніше.

Наївний класичний аспект вивчення мови представниками описового мовознавства за двотисячний період свого функціонування себе вичерпав і під впливом макроструктурного аналізу у природознавчих науках у процесі оперування еволюційною теорією (з природним і штучним відбором та селекцією) у компаративній лінгвістиці. Складний щодо розв'язку через труднощі збору фактичного матеріалу, він виявився менш ефективнішим, ніж класичний.

Усвідомлення того, що має аналізуватися функціонування мови як динамічної системи в цілому уже на сучасному етапі її підсистем, демонструється монографією К. Глуховцевої [Глуховцева 2005]. Динаміку ми сприймаємо не лише в межах класичної еволюційної теорії, але й поза нею, зважаючи на виявлене у біології вертикальне перенесення генів; інакше не можна, скажімо, зрозуміти діалектику переходу категорій парадигматики у синтагматику. Маємо визнати, що динаміка розвитку мови у повному її вияві задекларована найочевидніше компаративістикою.

Компаративізм виявився надзвичайно багатоаспектним. Чи не тому початковий класичний напрям методологію запозичував у біології, психології, соціології, аж поки не було усвідомлено необхідність міждисциплінарного підходу. Фактично

науковці того часу орієнтувалися на оперування й пошук не абстрактних закономірностей, а певною мірою узагальнених мовних явищ. Компаративістика яскраво демонструє, що еволюція процесу пізнання реалізується різними галузями науки по-різному, різними аспектами, на основі різних даних, з різною мірою опосередкування взаємодії організму людини з предметами, явищами реального світу. Відповідно дослідники у різні періоди на основі початкових вихідних даних ускладнюють уже обраний напрямок пізнання: одні це роблять безпосередньо на основі спостережуваної взаємодії, інші опосередковано – на основі зміни вражень від супровідної гармонії звуків, кольорів, форм, якими поставали наслідки взаємодії людини з реальним світом. Наголосимо, що лише нині ми сприймаємо проблемність походження мови в аспекті онтологічному як часткову проблему про становлення людини, власне пізнання, а головне, виникнення і становлення значення (інформації, вираженої мовою), витлумачення його у вигляді взаємодії людини як анатомо-фізіологічної істоти з природним середовищем, їх як взаємодії, власне сукупностей закономірностей першого з другим.

Та історико-генетичний еволюційний аспект пізнання людиною навколишнього середовища надзвичайно об'ємний і невизначений щодо часу, тоді як логічний онтологічний за умови високої кваліфікації дослідника обіцяє розв'язок проблеми хай і з певними допущеннями у якомусь майбутньому. Навіть фундаментальне тривале опрацювання наукових розвідок з філософії радянського періоду, присвячених походженню свідомості [Алексеев 1984; Бондаренко 1979; Дубинин 1983; Тарасов, Черненко 1979], не розв'язало остаточно поставленого ними макроструктурного питання про свідомість, значення у мові, власне не обґрунтувало традиційно компаративний макроструктурний аспект розв'язку проблеми. До речі, багатющий археологічний, етнографічний та антропологічний фактичний матеріал з цього питання зосереджено в атласі Яна Єлинека [Елинек 1985]. Прекрасно прослідковується автором атласу зародження й становлення людини, але фактично також поза психологічним осмисленням. Під цим кутом зору вважаємо логічним наш перегляд загальнотеоретичної спадщини академіка М. Марра як глави яфетидології; це нами робиться в цілому ряді розвідок і у вже підготовленій книзі, присвяченій проблемі значення у мові в аспекті еволюції лінгвістичних парадигм. Доречно визнати, що в книзі С. Пінкера цілком слушно констатується, що у звуковій мові на рівні поверхневих структур реалізуються універсальні глибинні структури. Прообразом їх мають бути як ментальні акти немовлят, творців піджину й креольських мов, а також носіїв невербальних форм спілкування. Ми вважаємо, що спроба автора аналізованої книги [Пинкер 2004] обґрунтувати тезу про універсальну домову, яка постає у людей інстинктивно, як і універсальне мислення у немовлят, переконлива, бо будь-який зміст поза формою не сприймається. Очевидно, має йтися про соціальну реалізацію закладеної біологічно здатності. Не забуваймо при цьому, що названий автор базується на генеративній лінгвістиці Н. Хомського.

Автором пропонованої розвідки констатується аналогія у становленні біологічної сутності людини в аспекті генетики і лінгвістично при формуванні звукової мови. Визнаємо, що логікою розвитку науки, найперше, фізики, біології, мовознавство у ХХ ст. також було спрямоване на мікроструктурний аналіз. Зрозуміло, на перших порах для зручності й доступності підсвідомо лінгвісти в особі структуралістів зосередилися на формі. Перехід до аналізу змісту мовних одиниць (категорій) в аспекті когнітивної лінгвістики відбувся через функціональну лінгвістику. Достатнє уявлення про лінгвістичний структуралізм дає книга „Основные направления структурализма”

[Основные направления структурализма]. Саме у кінці ХХ ст. очевидна безперспективність прикладного розв'язку проблеми в аспекті структурної парадигми змусила мовознавців по-новому за допомогою комп'ютерної техніки в аспекті міждисциплінарного дослідження, сформувавши когнітивну лінгвістичну парадигму, використати концептуальний аналіз. Спершу це робилося на матеріалі лексем, а потім – фразем та паремій.

Поступово стає також зрозумілим, що прикладна проблематика у мовознавстві розв'язуватиметься через всебічний розвиток теоретичного мовознавства; вона прямує від тлумачного лексичного до граматичного словника [Ханзен 2006]. Так, у когнітивній лінгвістиці уже усвідомлено актуалізовано дослідження позавербального спілкування. Адже згадана нами когнітивна лінгвістика розширює мовознавчу проблематику, бо абсолютизоване описовим мовознавством вивчення лише звукової мови не могло реалізуватися навіть в аспекті макроструктурному компаративістикою, як не могло й пізніше реалізуватися на мікроструктурному аналізі – структурною парадигмою. Безумовним авторитетом у слов'янському, зокрема українському, мовознавстві в цьому був і залишається О. Потебня. Його семасіологічні дослідження відомі мовознавцям Європи. Ним здійснена спроба пізнати структуру лексичного значення через визначення зовнішньої та внутрішньої форми слова на багатющому етнографічному матеріалі. Не викликає сумніву, що зміст, реалізований звуковою природною мовою, нетотожний усьому обсягу психічної діяльності носія будь-якої мови, а тим більше людської свідомості у цілому. Це усвідомлювалося визначними семасіологами в Європі й Росії у попередню епоху. Треба визнати, що саме нині мовознавці переконалися, що не можна, знехтувавши дозвучною мовою, обмежитися аналізом лише формування мовної звукової системи, її одиниць та категорій. Зважаючи на відсутність матеріалізованих (матеріальних та ідеальних) засобів вираження дозвучної мови, сучасні мовознавці змушені звернутися до вивчення комунікації аборигенів Африки, Океанії тощо та виявлення співвідношення власне мовних (вербальних) і невербальних компонентів засобу спілкування цивілізованих людей. Погоджуємося, що не лише звукова мова, але й мова ручна (кінетична, жестів, міміки), як і будь-які види мистецтва, мають кваліфікуватися другою сигнальною системою. Безперечно, що універсальність звукової мови по відношенню до мистецтва й науки завдячує синтезу вербальної й звукової природної мови на основі конкретно-образного мислення й звукової мови та її писемного варіанта в гуманітарних галузях і галузевих вербальних та специфічних (частково усних, а здебільшого писемних) варіантів мови науки на понятійному мисленні. Останній прояснюється після сформування комп'ютерних та мови Інтернету. Автор цієї розвідки, як і інші когнітивісти, приходять до висновку, що у звуковій мові не лише в аспекті змісту, інформаційно, але й глибинних її закономірностях з самого початку її функціонування реалізувалися закономірності психічної діяльності людини, розкриття яких може прислужитися в аспекті загальнотеоретичному в цілому, зокрема й для розв'язання й проблеми значення у мові, а опосередковано – для розв'язання проблеми автоматичного машинного перекладу. Саме у когнітивній лінгвістиці вивчення змісту мовних одиниць реалізується у процесі заміни категорії мислення свідомістю, розуміння психічної діяльності як бінарного ментально-почуттєвого феномена.

Нині усвідомлено, що дослідником-лінгвістом аналізується зміст мови як системи її одиниць (категорій). Цим змістом стають закономірності функціонування її одиниць (категорій) та будови цих одиниць (категорій) мови. Він має, так би мовити, рівневий структурний характер, будучи зумовленим різним співвідношенням в одиницях

(категоріях) мови – ментального та почуттєвого. Це аспект, лише на перший погляд, галузевий, суто лінгвістичний, а насправді комплексний.

Становлення змісту мови в аспекті гносеологічному все ще вивчається саме лінгвістом. У цьому випадку йдеться про матеріалізацію звуковою мовою закономірностей функціонування пізнаваних людиною предметів, явищ навколишнього світу, власне закономірностей взаємодії людини як анатомо-фізіологічної істоти і матеріальних речей, предметів. Така ж велика увага звуковій мові, найперше, завдячує її документуванню. Відповідно уже з витлумачення описового мовознавства зміст пізнаваного постає опосередковано у вигляді граматичного значення мовної одиниці (категорії) й безпосередньо – у вигляді лексичного (предметного) значення. Зауважимо, що останній термін у цьому випадку не відповідає своєму прямому призначенню, бо лексичне (предметне) значення було виділене спершу у слова (лексеми), а тепер маємо виділяти його фактично й у реченні (синтаксемі), а також фраземі, паремії, власне у тексті. Далі утверджуване автором розрізнення у свідомості ментального й почуттєвого компонентів стало підставою виділяти відповідно у мовному значенні предметне (ментальне) та емотивне значення, що підтверджується психологами. Так, російський психолог Є. Ільїн у додатку до монографії [Ільїн 2000] пропонує перелік семем (лексем) наукової і повсякденно-побутової ослівесненої моделей світу [Ільїн 2000]. Останнім часом у дисертаційних дослідженнях, як правило, розв'язується питання про можливість структуралізації конотативного компонента предметного (лексичного) значення, найперше, лексеми (семемі), а також фраземи, паремії. Робиться це в аспекті розв'язку ширшої проблеми А. Зеленьком – про бінарний характер предметного (лексичного) значення лексем (семем), про взаємодію її денотативного (предметного) та конотативного (почуттєвого) компонентів. Первинність почуттєвої реакції людського організму на вплив навколишнього середовища, очевидно, засвідчує наявність рецепторів відповідних органів людського тіла, що фіксують емоційний стан людини. Ментальний компонент таких рецепторів не має. Не викликає заперечення, що первинна реакція на взаємодію організму людини з природним середовищем фіксується у вигляді емоції рецептором відповідного органу певної функціональної системи. Виявляється, не має рецепторів мозок. Лише поза нормою ментальна взаємодія людського організму з природним середовищем трансформується в емотивну сферу. Здається, є підстави твердити, що гармонія (комфорт) у сфері фізичній і духовній регулюється прямо чи опосередковано рецепторами, розташованими в органах людини. Вони й співвідносять взаємодію людського організму (у людини соціально опосередковану) з природним середовищем.

Визнання рівноцінності у свідомості людини ментального й почуттєвого компонентів, превалювання у функціонуванні нормальної людини підсвідомості, базованої на конкретно-образному мисленні, є методологічною базою для подальшої гуманітаризації усього освітнього процесу у середній та вищій школі. Ця теза робить абсурдним час від часу актуалізоване питання про співвідношення фізиків та ліриків. Особливо загострюється воно у сучасну прагматичну епоху на тлі чергової світової глобалізації.

Маємо наголосити, що в процесі ускладнення пізнання людиною навколишнього світу, що супроводжується номіналізацією пізнаваних об'єктів, а потім у процесі уособлення предикативізацією, емоційність, будучи вербалізованою у людини, перетворюється у мовну експресивність. Певні, що визнання рівноцінності емотивного й ментального компонентів свідомості людини пояснює значимість мистецтва у формуванні людини. До речі, це вже було відчуте нашими марксистськими попередниками. Поглиблення розуміння співвіднесення ментального й почуттєвого

компонентів значення у мові, зокрема мовних одиниць в аспекті усвідомлення, стало усвідомлюватися як наслідок синтезу у психічній діяльності, яка акумулює свідомість (на основі якої постає назване значення) і яка пунктирно може бути змодельована (а значить і певним чином синхронно функціонує) не лише комунікативно чи інформаційно-пізнавально, але емоційно-виражально, не будучи вербально вираженою, а лише авербально відтвореною через сприймання у вищих організмів, зокрема ссавців. Воно особливо характерне для свійських тварин (собак, котів тощо). Стосунки фізично й психічно нормальних людей часом формуються значною мірою у процесі несловесного спілкування, яке іноді свідомо чи підсвідомо асинхронізується з вербальною формою спілкування. Людський безпосередній досвід переконує, що лише діти та тварини своєю зовнішньою поведінкою авербально виражають справжнє ставлення до того, з ким вони контактують.

Наголошуємо, що ця розвідка задумана як обґрунтування доцільності циклу виконуваних дисертаційних досліджень з мовознавства групою аспірантів, які, наслідуючи керівника, опрацьовують проблематику взаємодії конотативного й денотативного компонентів предметного (лексичного) значення мовних одиниць (лексеми, фраземи, паремії), оперуючи категоріями моделей світу (повсякденно-побутової словесної й художньої) та концептів (ментальних та етноконцептів) в аспекті концептуального аналізу як основного методичного прийому когнітивної лінгвістики.

Думається, спроба В. Шаховського та А. Зеленька пов'язати категорію концепту з архетипом К.-Г. Юнга цілком узгоджується з еволюційним підходом до аналізу мовних одиниць. Стає логічним визнати синтетичний ментально-емотивний характер первинного тексту давньої людини. Весь подальший розвиток звукової (паралельно з позавербальною) мови – це постійний процес формування складніших одиниць з елементарних щодо змісту і форми як реалізація інтеріоризації позамовного у мовне через трансформацію парадигматичних явищ у синтагматичні їх предикатизацією.

Останнім часом не лише за рубежом, але і в русистичі, а ще пізніше і в українистичі дослідження емотивного компонента мовного значення здійснюється за допомогою концептуального аналізу. Укотре відзначаємо, що, на жаль, більшістю дослідників цей аналіз використовується поза розумінням його ролі й місця у когнітивній лінгвістичі. Нині все ж усвідомлюється, що розвиток мовної системи супроводжується перерозподілом ментальних та емотивних мовних одиниць; причини перерозподілу компонентів мають стати предметом аналізу теоретиків мовознавства. Попереднє осмислення виконаних дисертацій під керівництвом автора розвідки дало підстави констатувати, що первинний текст жестової мови (а значною мірою й звукової) був переважно емотивним (можливо, доцільніше сказати, емоційним). Це показала динаміка зростання емотивності (кількості емотивних семем та кількості емотивних сем у семемах) емотивних концептів у повсякденно-побутовій словесній та художній моделях світу. Витлумачення мови як бінарного засобу матеріалізації свідомості автором реалізується у кількох книгах [Зеленько 2004, Зеленько 2005] та кількох десятках розвідок, опублікованих у матеріалах наукових форумів вишів України, зокрема Києва, Сімферополя, Івано-Франківська, Луганська, Херсона, Запоріжжя і т. д. Термінологічно уся часткова проблематика об'єднується автором теоретичними засадами обґрунтованого ним синергетичного детермінізму, кваліфікованого як напрямку сучасної лінгвістичної парадигми – когнітивної лінгвістики. Оскільки постулати концепції в основному уже викладені у публікаціях, то в цій розвідці вони лише побіжно систематизуються й дещо уточнюються.

Попереджаємо, що якісь елементи формованої автором розвідки теорії виявлені ним у його попередників, але деталізовані, поглиблені, уточнені під кутом зору його парадигми. Маємо у цілому визнати, що така постановка проблеми робилася фундаменталістами-ученими, з якими асоціюється певна лінгвістична парадигма. Скажімо, у цьому випадку маємо назвати В. фон Гумбольдта, Ф. де Сосюра, М. Марра, Н. Хомського і т.д. Спробу збагатити цей ряд мовознавців зробила й нинішня російська дослідниця, познайомивши науковців з іменем П. Тейяра де Шардена [Зубкова 2005]. Зваживши на неї, відважився на утвердження фундаменталіста у цьому питанні й автор пропонованої розвідки. Це робиться ним у ряді розвідок спеціально та побіжно у вигляді зауважень з приводу окремих попередників та сучасників. Так, стосовно концепції З. Буддїй він мовно-мовленнєву діяльність витлумачує як окремий компонент і ланку усієї психічної діяльності людини, сформованої на етапі переходу від неандертальця до кроманьйонця анатомо-фізіологічною потенцією конкретно-образного мислення підсвідомості з домінантністю асоціації за подібністю та превалюючої звукової мови у дихотомії жесто-мімічною формою спілкування [Зеленько 2008]. Звукова мова ним кваліфікується як частка матеріалізованої нею і сформованої на основі її закономірності закономірностей взаємодії взаємодій анатомо-фізіологічної істоти вказаного періоду та природного середовища.

Отже, підкреслюємо, що проблема становлення звукової мови в аспекті онтологічному надзвичайно складна й розв'язується не лише лінгвістикою. Допомагають мовознавцям філософи, психологи, семіотики, логіки. Внесок українських мовознавців у цю проблему невеликий. Порівняно небагато просувають автора цієї розвідки й раніше названі ним роботи з філософії та антропології. Автору розвідки часом видається, що оперування великим фактичним матеріалом російськими дослідниками свідомості не опирається на аксіоматичні постулати біології та психології. Адже зрозуміло, що на рівні анатомо-фізіологічному психічно процес пізнання, а значить формування родового поняття свідомості як двокомпонентної ментально-почуттєвої структури регулюється рецепторами прямо й безпосередньо чи непрямо й опосередковано. Виражається первинно він різними анатомо-фізіологічними й психічними реакціями, а вторинно – засобами мистецтва та жестово-мімічною й звуковою мовою. Лінгвіст-когнітивіст аналізує свідомість на основі її відтворення звуковою мовою, найперше підсистемами лексичної, фразеологічної та паремійної підсистем. Пізнавальний процес реалізується діахронічно у вигляді різних ланок, виділюваних на основі різного типу й різної міри абстрагування та узагальнення. У цьому випадку актуалізується не лише диференціація, до останнього часу асоційована з мисленням в аспекті формальної логіки та загальної психології самого процесу у вигляді кількісно та якісно змінюваних сукупностей універсальних закономірностей, але й диференціація пізнання за окремими сферами пізнаваного світу ієрархічно галузево формованою наукою (від природознавства через психологію до етики й естетики).

Отже, ґрунтовний ще один черговий підступ до визначення ролі мови у процесі пізнання виявлено З. Буддїй [Буддїй 2009], яка послалась на всіх уже не один раз цитованих її попередниками російських та американських мовознавців, котрі асоціюються з функціонуванням когнітивної лінгвістики. Але й вона не підійшла у даному питанні навіть до того, що започаткував уже М. Кочерган [Кочерган 2003], а саме про необхідність розглядати під цим кутом зору не співвідношення мови й мислення, а мови й свідомості [Кочерган 2003, с. 183 – 189]. Виявлене ж аспірантами

автора розвідки зростання емотивності (емотивного компонента) у мовних одиницях від лексеми через фразему до паремій вказує на первинний емотивно-ментальний характер мовлення людини на її початковому етапі.

Мабуть, дослідницький арсенал мовознавця, як і категоріальний апарат, повинен бути структурований і категоризований навіть поза розрізненням лінгвістичних парадигм. Отже, почнемо з того, що зауважимо: не можна обходитися розрізненням загальнонаукових і специфічних галузевих методів. Тим більше, що диференціація їх умовна. Тут доречніше розрізняти численні аспекти (синхронічний, діахронічний, генетичний, структурний, функціональний, ареальний і т.д.) і власне методи. Науковий метод структурно має розчленовуватися на етапи: збору матеріалу, його осмислення, відтворення осмисленого. Кожен з етапів постає сукупністю прийомів. Зрозуміло, прийоми збору матеріалу дещо відмінні від прийомів осмислення, а прийоми осмислення відмінні від прийомів інтерпретації. Прийоми збору реалізуються синтетичним прийомом наукового спостереження або виділеними з нього формалізованими прийомами компонентного, трансформаційного тощо аналізів. Часом спостереження замінюється штучно облаштованим експериментом. Прийом витлумачується як сукупність технічних процедур. Процедури зі зміною лінгвістичних парадигм ускладнюються, бо одна справа підібрати текст з певної книги чи виписати контрольовані мовні явища, чи скласифікувати оформлені картки навіть за допомогою простих пристроїв і зовсім інше зробити це за допомогою комп'ютера.

Нами обстоюється потреба свідомо розрізняти категоріальний апарат і дослідницький арсенал залежно від еволюції у мовознавстві лінгвістичних парадигм (класичного мовознавства, компаративізму, структуралізму, яфетидології, функціональної та когнітивної лінгвістик). Адже структурно-семантичний аналіз лексем (семем) в аспекті їх предметного лексичного значення – це не комплексний аналіз співвідношення денотативного та конотативного компонентів не лише лексичного значення, але й значень фразем та паремій. Маємо зважити, що модифікується методика аналізу у різних представників однієї й тієї ж парадигми. Згадаймо про використовувані Ю. Апресяном семантичні множники чи примітиви А. Вежбицькою, константи Ю. Степанова, корпускули В. Широкова і т. д.

З цього приводу вважаємо за необхідне розтлумачити особливості методики дослідження обґрунтованого нами синергетичного детермінізму як напрямку когнітивної лінгвістики. Учений недвозначно констатує, що значення у мові порізненому у різних мовних одиницях (категорій) формується трикомпонентною свідомістю (мисленням, почуттями, волею). При цьому він нагадує про двопівкульну будову мозку, новіші і старіші його ділянки. Якщо виділення синтетичної мовної моделі світу, а в ній структурованої сукупності лексичних парадигм (предметно-тематичних груп, лексико-семантичних полів) реалізувалося мовознавцями за кілька десятиліть, то не менше треба буде, щоб таким же чином розчленувати повсякденно-побутову вербалізовану й художню моделі світу на ментальні й емотивні концепти, які можуть розрізнятися на основі співвіднесення ментальних та емотивних сукупностей сем (семантичних множників). Ідучи за російськими колегами, зокрема В. Шаховським, у концептосфері (моделі світу) він виділяє денотативні (предметні) поряд з понятійними (десигнативними); у першому названому компоненті – конотативний, основу якого складає емотивний, та етнічно-етнографічний. Тому природною, на його думку, стала заміна структурно-семантичного аналізу концептуальним. До речі, учений виділяє предметне, чи лексичне значення, не лише у слів, але й фразем, паремій, а частково –

морфем і, можливо, фонем (на основі аналізу сполучуваності останніх). Твердить, що конотативний компонент потенційно притаманний одиницям усіх підсистем мови, а не лише словам. Саме тому у зв'язку з цим природним є заміна в когнітивній лінгвістиці запозиченого зі структурної лінгвістики структурно-семантичного аналізу предметного лексичного значення концептуальним аналізом спершу лексем, а потім фразем і паремій.

Підсумовуючи, скажемо, що синергетичний детермінізм базується на синтезі когнітивної психології і концептуального аналізу. Когнітивна психологія і когнітивна лінгвістика завершують формування еволюції свідомості вченням В. фон Гумбольдта про внутрішню форму мови, його мовну модель світу, теорію інтеріоризації Л. Виготського, вчення О. Потєбні про внутрішню форму слова, вчення З. Фрейда про превалювання у людини підсвідомості на основі конкретно-образного мислення, нарешті, вчення про архетипи К.-Г. Юнга, про структуралізацію психічної діяльності Ж. Лакана, методика мікроструктурного й полійного аналізу лінгвістичних структуралістів, вчення про структуру значення слова і взагалі мовної одиниці й лінгвістичної категорії М. Комлева, Ю. Апресяна, О. Шмельова, вчення В. Шаховського про емотивний компонент значення слова й інших мовних одиниць. А. Зеленько доповнює своїх попередників розрізненням чотирьох моделей світу, уточненням категорій мовної, витлумачуваної як повсякденно-побутової вербалізованої, наукової замість невідмежовуваної його колегами-когнітивістами від мовної концептуальної, та релігійної (конфесійної) моделей світу. Він, як і ряд дослідників, розрізняє мікроструктурний (семний), мегаструктурний (за описовими граматичними категоріями, синонімічними й іншими рядами, пізніше лексико-семантичними полями, концептами, а тепер фреймами) і макроструктурний. Ще раз повторюємо, що методика концептуального аналізу, що є прийомом когнітивної лінгвістики, тому й замінила структурно-семантичний аналіз структурної лінгвістики, бо її виконавці переконалися, що лексема (семема) у структураліста аналізувалася як сукупність лише денотативних сем, тоді як когнітивіст бачить її бінарною й аналізує, зважаючи на взаємодію у ній предметних (денотативних) та конотативних (почуттєвих) семантичних множників. У синергетичному детермінізмі уточнено мовну й концептуальну моделі й наголошено на зіставному дослідженні за допомогою наукового вивчення. Відбулося збагачення розуміння мовної моделі світу за рахунок можливості аналізу не лише лексичної підсистеми, але й фразеологічної та тексту (паремій). Це базується на усвідомленні того, що значення мовної одиниці, а найперше, лексеми, формується на основі бінарно формованої свідомості, а точніше підсвідомості за закономірностями конкретно-образного мислення. Отже, треба послатися на витлумачення свідомості, підсвідомості, а також почуттів, емоцій та інших психологічних категорій. До речі, український учений С. Єрмоленко [Єрмоленко 2006] формування категорії конотації прослідковує у процесі аналізу становлення взаємодії не лише уже названих лексем, фразем, паремій, але й одиниць морфологічної підсистеми [Єрмоленко 2006], прослідковуючи на конкретному матеріалі синтез інтеріоризації та синтагматизації-предикації

Таким чином, колишня дихотомія мовної та концептуальної моделей світу була замінена чотирма; мовна стала кваліфікуватися як ословеснена повсякденно-побутова в процесі аналізу розмовно-побутового мовлення. Стала виділятися при аналізі текстів художньої літератури художня. Для визначення понятійного стрижня у процесі вивчення особливостей типології першої й другої усвідомлено використовується наукова модель світу. Отже, опис конкретних предметних реалій чи

абстрактних ідеальних субстантів здійснюється на основі наукового їх аналізу за закономірностями понятійного мислення. Цей ідеальний понятійний конструкт мовною (повсякденно-побутовою) ослівесненою та художньою моделями, складених на основі асоціацій конкретно-образного мислення, дає можливість відтворити усю національну чи регіонально-діалектну лінгвоетнографічну специфіку кожної із залучуваних до аналізу дослідником мов. В українському, а ще раніше російському мовознавстві активно впроваджуваний концептуальний аналіз як прийом когнітивної лінгвістики, нині дає змогу розрізнити ментальні й емотивні концепти на основі співвідношення ментальних та емотивних сем. Українське мовознавство, навіть засвоюючи концептуальний аналіз, все ж не позбувається абсолютизації колишнього атомарного підходу, про що свідчить нечіткість визначення категорій об'єкта та предмета дослідження багатьма молодими ученими, неусвідомлення значення своїх конкретних досліджень у системі багатьма здобувачами наукового ступеня у галузі мовознавства. Категоризація матеріального світу, власне, середовища, що сприймається безпосередньо органами відчуттів в аспекті структурної лінгвістики, нині все ж реалізувалася когнітивістами на сучасному рівні. До речі, започаткована вона була ще структуралістами. Прийшла вже черга за категоризацією нині ідеального світу, власне опосередкованого раціонального його осмислення. Спершу це робилося, дещо нехтуючи почуттєвим компонентом, на матеріалі ментальних концептів, потім за емотивними (почуттєвими), тобто етноконцептами. Та, на жаль, когнітивістика у русистів, а особливо українців, не завжди і не більшістю учених пов'язується з концептуальним аналізом, який автором розвідки, як бачимо, витлумачується як основний прийом аналізу когнітивної лінгвістики. На жаль, один час здавалося, що навіть провідні фахівці з теорії мовознавства академічної установи України, координуючи теми дисертацій, почали сумніватися, чи треба й надалі заохочувати пошук й аналіз концептів. Здається, маємо констатувати, що у даному випадку у тих, хто сумнівався, немає перспективного бачення проблематики й розуміння функціонування теоретичного мовознавства як еволюції лінгвістичних парадигм. Обґрунтування принципів синергетичного детермінізму орієнтує дослідника мови на усвідомлення еволюції мовознавства, на розв'язок прикладної проблеми, якою постає автоматичний переклад, і загальнотеоретичної, яка ставить питання про еволюцію співвідношення вербального і позавербального, трансформацію парадигматики у синтагматику, номінативного у предикативне. Лише на початковому етапі становлення когнітивної парадигми обидві проблеми аналізувалися автономно.

Під цим кутом зору нами згадується романтична спроба розв'язати проблему автоматичного перекладу у 60-ті роки минулого століття групою російських учених під керівництвом І. Мельчука, які поверхово прилучилися після десятиріч відмежування від зарубіжної лінгвістики до прикладної проблематики американських структуралістів. Згадуємо й про проміжну спробу розв'язати названу проблему колективом Ю. Караулова, уклавши автоматизований тематичний семантичний тезаурус російської мови. Але й нині немає розуміння того, що концептуальне дослідження матеріального світу уже поступилося ідеальній інтерпретації у вигляді синтетичних денотативно-емотивних концептів. Вже зрозуміло, що аналіз ідеального психолого-соціального середовища повторює раніше здійснений аналіз матеріального повсякденно-побутового середовища. Структуралізація першого базувалася на закономірно виявлених зв'язках предметів, явищ і їх частин. Ідеться про раніше виділені предметно-тематичні групи, лексико-семантичні поля. Аналіз

психологічного ідеального світу у вигляді концептів має опертися на визнання категорії підсвідомого З. Фрейда та архетипів К.-Г. Юнга. Постає питання й про визначення співвіднесення архетипу та співвідносного з ним концепту. На взаємозв'язок психічного архетипу й лінгвістичного концепту, наголошуємо ще раз, вказує А. Зеленько, солідаризуючись з В. Шаховським. Нині переконуємося, що аналіз концепту „мудрість” має розпочатися з наукового витлумачення психологічної категорії „розум” та ряду інших, з нею зв'язаних. Скажімо, аналіз замовлянь знаменує дослідження предикативних мовних одиниць, що реалізують трансформацію наслідків взаємодії ментального й почуттєвого компонентів пізнаваної психічної діяльності у вольові дієві акти. Визначальним постає знову ж таки виявлення предиката. Так, щойно виявлено, що інтимність є наслідком взаємодії ментального, естетичного і значимого етичного. Мабуть, треба буде досліднику хоча б мимохідь при аналізі даного концепту використати категорії естетики й етики, щоб визначити його природу на основі взаємодії ментальних та емотивних сем. Об'єктивність сприйняття реального світу визначається нині не лише на первинному повсякденно прагматичному споглядальному рівні, але й опосередковано на основі естетичного. Когнітивна лінгвістика пояснює сучасну еволюцію категоризації й структуралізації у мовознавстві, зокрема трансформацію парадигматики у синтагматику, що буде предметом аналізу чергової нашої розвідки. У ній автор орієнтує дослідників мови на вивчення становлення мовної системи у діахронії в синтагматичному аспекті, власне на трансформації, парадигматики у синтагматику, чому буде присвячена інша робота. Це робилося й робиться численними його попередниками підсвідомо, інтуїтивно, тоді, як науковий підхід має бути усвідомленим в аспектах теоретичному і прикладному. Під цим кутом зору мають організовувати свою координуючу діяльність академічні установи в особі інститутів мови АН України й громадські інституції. Це реалізується й на нинішньому пленумі координаційної ради.

Література

1. **Алексеев 1984** – Алексеев В. П. Становление человечества. – М. : Политиздат, 1984. – 459 с.
2. **Бондаренко 1979** – Бондаренко Л. И. Основные этапы становления сознания (логическое и историческое в генезисе человека) / Под общей ред. В. И. Столярова. – К. : Вища школа, 1979. – 191 с.
3. **Будій 2009** – Будій Зіновія. Мова як механізм пізнання дійсності в контексті когнітивної лінгвістики // Семантика мови і тексту. Матеріали X Міжнародної науково-практичної Конференції 21 – 23 вересня 2009 року. Частина II. – Івано-Франківськ, 2009. – с. 38 – 39.
4. **Глуховцева 2005** – Глуховцева К. Д. Динаміка українських східнослов'янських говірок. Монографія. – Луганськ : „Альма-матер”, 2005. – 592 с.
5. **Дубинин 1986** – Дубинин Н. П. Что такое человек? – М. : Мысль, 1983. – 334 с.
6. **Єрмоленко 2006** – Єрмоленко С. С. Мовне моделювання дійсності і наукова структура мовних одиниць : Монографія. – К., 2006. – 384 с.
7. **Жуков 1965** – Жуков Дмитрій. Переводчик, историк, поэт? Слава тебе, машина! – М. : Изд-во „Советская Россия”, 1965. – 205 с.
8. **Зеленько 2005** – Зеленько А. С. Про становлення семасіології у філософсько-психологічному осмисленні: стан і перспективи : Монографія. – Луганськ: „Альма-матер”, 2005. – 199 с.

- 9. Зеленько 2008** – Зеленько А. С. Етапи становлення семантики // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови: Збірник наукових праць / Відп. ред. М. П. Плющ. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – Випуск 4. – С. 297 – 302.
- 10. Зеленько 2008** – Зеленько А. С. Ізоморфізм, когнітивна лінгвістика, синергетика (Про необхідність використання поняття категорії концепту, моделі світу, фрейму) // Культура народів Причорномор'я. Научный журнал. – 2008. – № 142. Т. 1. – Симферополь. – Изд-во Симферопольского ун-та. – С. 283 – 289.
- 11. Зеленько 2008**– Зеленько А. С. Мовно-мовленнева і психічна діяльність // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія „Лінгвістика”. Випуск 6. – Херсон, 2008. – 353 с. Див. : 310-323.
- 12. Зеленько 2010** – Зеленько А. С. До питання про предмет загального мовознавства // Актуальні проблеми іноземної філології: лінгвістика та літературознавство: міжвуз. зб. Наук. ст. / відп. ред. В. Зарва. – Бердянськ : БДПУ, 2010. – Вип. V. – Ч. 1. – С. 5 – 13.
- 13. Зубкова 2005** – Зубкова Л. Г. Феномен человека в свете изучения П. Тейяра де Шардена и эволюции общей теории языка // XII Международная конференция по функциональной лингвистике Функционализм как основа лингвистических исследований. Сборник научных трудов. – Ялта. – 3 – 7 октября 2005. – с. 125 – 127.
- 14. Ильин 2000** – Ильин Е. П. Психология воли. – СПб., 2000.
- 15. Карлова 2010** – Карлова Т. Є. Лексичне значення: досвід концептуального аналізу // Актуальні проблеми іноземної філології: лінгвістика та літературознавство: міжвуз. зб. наук. ст. / відп. ред. В. А. Зарва. – Бердянськ: БДПУ, 2010. – Вип. V. – Ч. 1. – С. 36 – 45.
- 16. Кочерган 2003** – Кочерган М. П. Загальне мовознавство : Підручник. – К. : Академія, 2003. – 464 с.
- 17. Неменский 1987** – Неменский Б. М. Мудрость красоты: О пробл. эстет. воспитания: Кн. для учителя. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Просвещение, 1987. – 255 с.
- 18. Общее языкознание: Формы существования, функции, история языка 1970** – Общее языкознание: Формы существования, функции, история языка / Отв. ред. Б. А. Серебренников. – М. : Изд-во „Наука”, 1970. – С. 9 – 95.
- 19. Пинкер 2004** – Пинкер Стивен. Язык как инстинкт : пер. с англ. / Общ. ред. В. Д. Мазо. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 456 с.
- 20. Сवादост. Как возникнет всеобщий язык? 1968** – „Сवादост”. Как возникнет всеобщий язык? – М., 1968.
- 21. Селіванова 2010** – Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. – Полтава : Довкілля. – К, 2010. – 844 с.
- 22. Тарасов 1979** – Тарасов К. Е., Черненко Е. К. Социальная детерминированность биологии человека. – М. : Мысль, 1979. – 366 с.
- 23. Ханзен 2006** – Ханзен Б. На полпути от словаря к грамматике : модальные вспомогательные слова в славянских языках // Вопросы языкознания, – 2006. – № 2. – С. 68 – 85.

РОЛЬ І МІСЦЕ ЗВУКОВОЇ МОВИ У СФОРМУВАННІ ПІДСВІДОМОСТІ (СВІДОМОСТІ) ЛЮДИНИ В АСПЕКТІ ЕВОЛЮЦІЇ ЛІНГВІСТИЧНИХ ПАРАДИГМ І ЗНАЧЕННЯ У МОВІ

Після визначення *об'єкта* й предмета дослідження безвідносно до періоду функціонування мови як *родової назви засобу спілкування* людини-істоти взагалі й людини як соціальної істоти автор, у підсумку, схематично прослідковуючи *еволюцію* названої *дихотомії* у *психології* та *мовознавстві* *обґрунтовує принципи синергетичного детермінізму* як напрямку *когнітивної лінгвістики* й деталізує проблему співвідношення мовно-мовленнєвої та психічної діяльності.

Через брак фундаментальних теоретичних досліджень, а ймовірно, й через недостатню обізнаність автора розвідки з ними здійснюється теоретичне осмислення проблеми значення поетапно й проблемно; ним пропонується штрих-пунктирно відтворена ймовірно модель лінгвістичного наукознавства на етапі формування когнітивної лінгвістики у вигляді її напрямку синергетичного детермінізму.

Сучасному досліднику мови стає зрозумілим, що виявлення причин розвитку мови в аспекті змісту зумовлює з'яву когнітивної лінгвістики, яка має пояснити взаємодію мовного й позамовного, переходу синхронії у діахронію, змісту у форму, і навпаки, у процесі інтеграції соціолінгвістики, етнолінгвістики, психолінгвістики і т. д. На основі органічного зв'язку мовознавства з історією, філософією, біологією, психологією і навіть комп'ютерологією. Усе це реалізується в умовах, коли когнітивна лінгвістика розвивається у вигляді кількох напрямків у Європі, США. У Європі понад десяток років систематично проводяться когнітивні лінгвістичні конференції. У Російській Федерації відбулося уже дві такі когнітивні конференції за участю американських і європейських когнітивістів. В Україні здебільшого підсвідомо утверджується концептуальний аналіз як основний дослідницький прийом цієї лінгвістичного парадигми.

Отже, нами функціонування когнітивної лінгвістики підсумовується сформуванням її напрямку. *Синергетичний детермінізм* як напрямок лінгвістичного детермінізму ми відтворюємо стосовно значення, витлумачуючи психологічну категорію свідомості співвідносно з категорією значення.

Розуміння діалектики складання змістової сторони пізнавальної діяльності людини спрямовує на науковий аналіз еволюції мови. Отже, остання уже не абсолютизується лише звуковою (і писемним її варіантом), а припускає визначення невербальної (жестової, мімічної, ручної тощо) мови. Не абсолютизується у змісті когнітивно-комунікативного явища (власне мови) лише ментальний компонент. А головне не зводиться хай і важлива ланка в еволюції розвитку його лише до звукової природної (базованої на конкретно-образному мисленні) мови, бо їй передувала „ручна” (жесто-мімічна), а після неї і поряд з нею стали функціонувати наукова, комп'ютерні й інтернетівські мови.

Попередимо, до речі, що принципи обґрунтованого нами напрямку когнітивної лінгвістики синергетичного детермінізму визначаються у багатьох розвідках, а підсумовується це у двотомній книзі „Проблеми семасіології в аспекті лінгвістичних парадигм” [Зеленько 2010, Зеленько 2010 а].

Зважаючи, що когнітивна лінгвістика з концептуальним аналізом підсумовує теорію й методологію еволюції парадигм, як і те, що поки що вона ущільнено не відтворена цілісною теорією, то тут ми її принципи відтворюємо лише основними тезами сформованого напрямку – уже згаданого синергетичного детермінізму.

Підсумовується це еволюцією термінології та методик аналізу різних лінгвістичних парадигм. Визначальною категорією усіх попередніх (часом імпліцитно) і особливо виразно останньої постає значення у мові. Отже, пам'ятаємо про розширення об'єкта мовознавства.

До речі, не уник названої абсолютизації цієї єдиної форми й ланки у розвитку мови (власне когнітивно-комунікативного явища) й теоретик сучасного лінгвістичного когнітивізму А. Д. Кошелєв [Кошелєв 2008], характеризуючи при вивченні *природної мови*.

Значення як лінгвістична категорія, на жаль, багатозначне. У цій розвідці ми використовуємо його у широкому розумінні, бо йдеться про зміст будь-якої мовної одиниці (категорії). Це стає підставою, щоб прослідкувати за еволюцією його формування під кутом зору еволюції лінгвістичних та психологічних парадигм, особливу увагу приділивши когнітивній лінгвістиці, зокрема вказаному напрямку – синегретичному детермінізму. При цьому основою категорією ми називаємо саме *свідомість*. Адже фактично когнітивна наука орієнтує на витлумачення складного характеру психічної діяльності, що реалізується свідомістю. В останній, зважаючи на двопівкульний характер кори головного мозку, вичленовується ментальний та почуттєвий компоненти, які, взаємодіючи, формують вольові акти. Ознайомлення з еволюцією пізнання, зокрема еволюцією анатомії вищої нервової системи й еволюцією її діяльності дають підстави констатувати, що звукова мова стала превалюючою по відношенню до невербальних засобів спілкування на етапі переходу від неандертальця до кроманьйонця. Звукова мова склалася на основі закономірностей конкретно-образного мислення у процесі невербального превалювання асоціацій за подібністю. Підсумовуючи вищесказане, робимо висновок, що звукова мова постає матеріалізацією змісту конкретно-образного мислення, зумовленого анатомо-фізіологічною будовою відповідних органів людського тіла на певному етапі формування людини. Мовно-мовленнєва діяльність може кваліфікуватися як частина усієї психічної діяльності людини.

Визначальна категорія мовознавства (лінгвістики) значення уже не як панхронічний феномен постає у сучасному вигляді у когнітивній лінгвістиці на основі аналізу її визначення у усіх попередніх лінгвістичних парадигмах від описового мовознавства до когнітивної лінгвістики, тобто через визначення характеру значення в описовому мовознавстві, компаративізмі, яфетидології, структуралізмі, генеративізмі, функціоналізмі та когнітивізмі.

Розробляючи теоретичний аспект, пам'ятаємо про прикладний. Відзначений нами *прикладний аспект* дослідження мови, реалізований описовим мовознавством ще давньогрецькими ученими, як і теорія мовознавства реалізуються сформуванням *буквенно-звукового письма*, що дало змогу сконденсувати фактично усю дописемну інформацію землян, та кілька разів обіцяним розв'язком теорії і практики автоматичного перекладу, що мав би забезпечити практично безперешкодний миттєвий обмін інформацією землян; вони підсвідомо дають про себе знати не лише у лінгвістичних дослідженнях американських дескриптивістів та генеративістів, але й, здається, академічних традиціоналістів описової та компаративної парадигми. Склалося враження, що дескриптивісти, а тепер генеративісти роблять спробу проблематику автоматичного перекладу розв'язати за допомогою так званого чорного ящика. Традиціоналісти про прикладний науковий аспект мови не ведуть, посиляючись хіба що на притаманний людині інстинкт допитливості як аналог закладеної тваринам інтенції. Нині стало очевидним, що будь-яка галузь науки, зокрема й гуманітарна,

найперше, зорієнтовані на розв'язок конкретних прикладних завдань. Співвідношення першого й другого у кожен конкретний момент конкретне, але зрозуміло, що прикладна наука своїми проривами зобов'язана, як правило, теорії.

Як міждисциплінарна парадигма когнітивна лінгвістика нині найближча у поєднанні обох аспектів, а значить у розв'язку уже згаданої проблеми автоматичного перекладу. Здається, успішно упроваджуваний у методику вивчення функціонуючої системи мови концептуальний аналіз, збагачений дискурсивним, – це єдино правильний напрямок розв'язку посталої проблеми.

Але різнотипність теоретичних принципів, що виявляє себе мозаїкою категорійного апарату, й лише інтуїтивно виявлювані зв'язки різних етапів-стадій формованої нової парадигми сигналізують про віддаленість розв'язку лінгвістичної проблеми й актуалізують вирішення її часткових питань. Деякі з них з більшою повнотою та глибиною ми спробуємо хоча б визначити, якщо не розв'язати. Маємо визнати, що робиться це нами у ряді розвідок окремими тезами чи окремими блоками теорії функціонуючої парадигми.

Оскільки теорія „Смисл ↔ Текст” аналізується П. М. Аркадьєвою, нашими багатьма попередниками – різні напрямки когнітивної лінгвістики у цілому й зокрема, а нами у попередніх розвідках ще й концепція Стівена Пінкера, то ми вкажемо хіба що на місце у цьому теоретико-креативному процесі лінгвістичного доробку хіба що С. С. Єрмоленка. До речі, відзначимо наявність у дослідника-семасіолога паремій та художнього тексту попередників вітчизняних теоретиків-семасіологів О. О. Потебні, О. М. Трубачова, Л. А. Булаховського і нашого сучасника Є. С. Отіна. Застерігаємо, що семасіологічні дослідження названих учених не основний їх доробок.

Після такого екскурсу наголошуємо, що, крім побіжних зауважень про еволюцію лінгвістичних парадигм і розв'язок проблеми значення мовних одиниць, ми пробуємо його витягти з чорного ящика і розшифрувати. Уже в котре заявимо, що почнемо хоча б з визначення сутності категорії *значення*, пам'ятаючи про антропоцентризм науки взагалі і мовознавства зокрема. Зауважимо, що категорія значення як лінгвістична категорія підсвідомо й здебільшого у прикладному аспекті формується і формулюється у будь-якій лінгвістичній, з одного боку, і будь-якій психологічній категорії, з другого. На жаль, у синергетичного аналізу її ми не знаходимо, хоч психологізм, психолінгвістика саме на цьому поставали. До речі, це підтверджують роботи, присвячені співвідношенню мови й мислення і ряду мовознавців.

Оскільки кожному з лінгвістичних парадигм не співвіднесено конкретно з певною психологічною парадигмою, а одному автору це не під силу, то нами це робиться побіжно, аналізуючи когнітивну лінгвістику. До того ж не всі її напрямки, а лише синергетичний детермінізм.

Отже, після визначення основних складових різних лінгвістичних парадигм, що слугують науковою базою для розв'язання питання про еволюцію категорії *значення* і визначення її у когнітивній лінгвістиці, реконструюємо названий процес на основі *комплексного аналізу* відомостей з мовознавства, історії, етнографії, демографії, археології, анатомії й фізіології у вигляді названого автором розвідки напрямком когнітивної лінгвістики так званого *синергетичного детермінізму*. Маємо наголосити, що методика пропегованого автором синергетичного детермінізму обґрунтовує й утворює дискурсивний аналіз. Він же розширює, збагачує й деталізує класичний описовий стилістичний аналіз, бо, наприклад, розрізнення усної й писемної мови зважає й на раніше знехтуваний позавербальний компонент. На жаль, поки дослідники стилю мови цього не зрозуміли, хоч нами уже усвідомлюється обмеженість описового

дослідження на тлі вивчення інших підсистем в аспекті, скажімо, когнітивної лінгвістики.

Маємо визнати, що визначаємо названий напрямок, відштовхуючись від принципів діалектичного (й історичного) матеріалізму. Саме синергетика змушує змінити *метафізику* й схоластику з раз назавжди даною можливістю пізнати закономірності природи, суспільства й власне пізнання в усьому їх визначенні на постійно змінювану й поглиблювану здатність передбачати напрямок безперервно змінюваної функціонуючої системи будь-якої частини Всесвіту.

Залишаючись толерантним у ставленні до релігії, як науковець базуємось на *еволюційній теорії* походження людини і її мови. Остання слугує основою представлення історії й теорії мовознавства як еволюції лінгвістичних парадигм. У свою чергу аналіз еволюції парадигм дає змогу у процесі інтеграції ряду галузей наук, найперше психології й мовознавства, визначити сутність значення у мові в аспектах макро- й мікроструктурному. Неусвідомлене й несистемне сприйняття еволюції лінгвістичних парадигм, скажімо, російським мовознавством (а з ним і українським) пояснює неглибоке осмислення проблематики *значення* у мові, його структури в аспектах макро- й мікроструктурному.

Питання про значення у мові – це раніше трактована проблема про співвідношення мови й мислення, мови й мовлення, а нині – фактично про взаємозв'язок усієї психічної та мовномовленневої діяльності як її складового компонента. Нами це аналізується у вже видрукуваній розвідці [Зеленько 2008].

Найперше, наголосимо на тезі, що мова як соціальний атрибут людини своїм членуванням, функціонуванням і постійними змінами завдячує складній соціальній структуралізації її носіїв. Саме це багатство безперервної соціальної організації людської спільноти є підставою численних дискурсивних її аналізів. Вони різні не лише за формою аналізованої субстанції, але й за глибиною пізнання закономірностей структуралізації аналізованих одиниць (категорій) мови у широкому чи вузькому розумінні.

Значення – це підусвідомлена (не півусвідомлена) інформація про сукупність закономірностей взаємодії знову ж таки закономірностей функціонування (використання) суб'єкта із закономірностями функціонування природного середовища (об'єкта). Підусвідомленість супроводжується опосередкуванням зв'язку першого з другим, варіюванням цих зв'язків, спершу нечленованою позитивно-негативною, а потім градуйованою оцінкою цієї взаємодії. Початок з'яви значення припадає на період трансформації несвідомого генетично зумовленого зв'язку суб'єкта з об'єктом у варіативний підсвідомлений.

Природний, генетично зумовлений процес трансформації (напівусвідомлений) певного конкретного *суб'єкта* з певним конкретним *об'єктом* має бути зумовленим закономірностями зв'язку (впливом) якогось іншого чимось зумовленого *третім об'єктом* у системі зв'язків – закономірностей матеріального безкінечного у своїх змінах *дискретного світу*, представленого *матерією* як *субстанцією* та *інформацією* – енергією.

Не претендуючи на якусь винятковість, спробуємо на основі теорії еволюції визначену проблему поетапно лінійно відтворити, а прикінцеві моменти деталізувати. Йдеться про використання для витлумачення як концентросфер психологічних категорій свідомості й підсвідомості, структури значення – структури тричленної підсвідомості, сутності ментального та емотивного компонентів значення у мові.

Визначивши сутність свідомості (підсвідомості), стає можливим визначити категорію значення. Так безкомпромісно заперечувана противниками вчення акад. М. Я. Марра *стадіальність* у розвитку мови – категорія абсолютно прийнятна, бо кожен *новий щабель* у розвитку і пізнанні у науці про мову асоціюється щоразу з *новою стадією* у розвитку мови і мовознавства. Стадіальність постає саме *значенням* протомовних *одиниць*, стадіально вона трансформується у перший етап протомови, базований на *метонімічному* переносі-асоціації, у другій, вищій, *метафоричний*, за подібністю. Стадіально відбувається відділення й підсвідомлення розрізнення *лексичного* й *граматичного* значень, аспекту *парадигматичного* від синтагматичного і велика кількість інших більш чи менш значимих у розвитку мови у широкому її розумінні стадіальних змін-трансформацій.

Еволюція значення, як і свідомість людини, аналізується на тлі еволюції життя на Землі й людини, нейропсихологічного визначення функціональних центрів у корі головного мозку, виявлення внутрішньої мови (мовлення) Л. С. Виготським, розрізнення Н. Хомським поверхневих і глибинних семантичних та граматичних морфологічних й граматичних синтаксичних структур, розрізнення трьох типів мислення, складових частин свідомості (раціонального, почуттєвого й вольових актів), визначення значення як єдності позамовного звука з позамовним предметом, явищами, визнанням „ручної” мови, визнання генетичної зумовленості мов, що представлено роботами Н. Хомського. Це дає підстави констатувати, що природа *генетично* несвідомо створила *людину*, на якомусь етапі під впливом якихось чинників наділила її *підсвідомістю*, матеріалізованою соціологізованим ритуалом, що замінив інстинкт, мистецтвом й універсальним синтетичним когнітивно-комунікативним засобом, спершу абсолютизованим мовознавцями із звуковою мовою (пізніше писемним варіантом), яка трансформується у *свідомість*, матеріалізуючись на основі понятійного мислення наукою, здатною відтворити несвідому й підсвідому еволюцію людини та її атрибутів, зокрема мови у широкому і вузькому розумінні.

Можна сприйняти з'яву людини як наслідок і іманентно закладеної потенції до спірального розвитку у біології, а можна припустити, що протолюдина, потрапивши у природно-кліматичний катаклізм, революційно змінювалася, соціологізуючись, а не кількісно ускладнювала генетично сформований інстинкт. Відповідно ускладнювалася психіка істоти і її свідомість у процесі опосередкування тваринного організму з природним зовнішнім середовищем. Якщо птахи під впливом тривалого охолодження й потепління узгоджували свою взаємодію з природним середовищем, дещо удосконалюючи свою фізичну природу, але не змінившись якісно, людина ж, універсалізуючись психічно через опосередкування своєї взаємодії з природним середовищем у процесі праці, змінюється якісно. Це закріплюється у ній генетично у вигляді потенцій пристосування до постійного змінюваного середовища. Далі ми наголошуємо, що саме у перехідний період від неандертальця до кроманьйонця сформувалася підсвідомість людини (свідомість на основі закономірностей-асоціацій за суміжністю та подібністю) та превалюючий засіб матеріалізації конкретно-образного мислення звукова природна мова. Названа форма свідомості й засобу її вираження поступово на шкоду природній первинній гармонії біологічного організму, зокрема з середовищем, збагачується свідомістю із значною часткою понятійного мислення та мовою науки й комп'ютера.

Абсолютизація лінгвістичним структуралізмом мікроструктурного аналізу у вигляді ментальних квантів в аспекті вивчення форми своїм неопозитивізмом актуалізувала питання про певний подразник у сформуванні значення у мові як

структурованій системі. Особливо увиразнилися категорії внутрішньомовного й позамовного, синхронії та діахронії. Спроба абсолютизувати його за аналогією з фізикою у вигляді ядерної фізики та біології у вигляді генетики стала причиною безуспішного розв'язку проблеми автоматичного перекладу. З цим пов'язані й кількаразові безуспішні спроби мовознавців визначити кількість універсальних елементарних одиниць за аналогією з електронами тощо у фізиці та генами у біології. Пошуки першопоштовху у розвитку людини – невдячна справа, але чому не припустити, що чи не зміна положення земної кулі й відповідно зміна магнітних полюсів була причиною не пояснюваного пересування мамонтів й подальшого їх вимирання, сезонні перельоти птахів й трансформація генетично функціонуючих мавп-тварин у предка сучасної людини, що став функціонувати за соціальними закономірностями, які матеріалізувалися у посталому на основі генного мовного (спершу жесто-мімічному, ручному, а потім звуковому) коді. Зрозуміло, як завжди у природі й суспільстві були прогресивні й регресуючі види й індивіди. Якщо перші порівняно швидко еволюціонували, то другі на різних етапах по-різному консервувалися залежно від еволюції середовища. Не варто нехтувати й висловленими припущеннями зарубіжних учених, які відзначають як безпосередній поштовх олюднення вплив на мавп навколишніх осередків посиленої радіації в Африці, батьківщині тваринного світу та людини.

Дії-рефлекси природної взаємодії органів окремої істоти людини з виділюваними і створюваними ними предметами, явищами зовнішнього середовища набувають, крім прагматичного призначення, ще й соціально-комунікативного знакового. Здається, вони, в основному універсальні для людей різних рас і націй. одмінними стають на етапі вищого рівня трудової діяльності, будучи зумовленими природничо-кліматичними умовами. До речі, вияв впливу природничо-кліматичних умов на сприйняття середовища підтверджує негативно сакральне ставлення туарегів пустелі Африки до зеленого кольору.

Отже, значення стає можливим витлумачити після визначення сутності родової категорії свідомості та її видового різновиду підсвідомості. Нами наголошується, що саме *когнітивна* лінгвістика витлумачення *значення* у мові стала здійснювати, замінюючи психологічну категорію *мислення* (без його диференціації на наочно-дійове, конкретно-образне і понятійне, відтворююче і творче) на трикомпонентну *свідомість* (з розрізненням ментального, почуттєвого компонентів і вольових актів.). В українському мовознавстві своїм непереконалим попередником вважаємо М. П. Кочергана [Кочерган 2006, С. 184 – 185].

Отже, констатуємо, що значення у мові є наслідком психічної діяльності; його формує родове поняття свідомості. Свідомість тричленна: ментальний (розсудковий), емотивний (почуттєвий, емоційний) компоненти і *вольові* акти. Отже, програмована тема: „Мова і мислення” трансформується у „Мова і свідомість” або „Мовно-мовленнєва діяльність як частка психічної діяльності”. Нині у мовознавстві в одиниць лексичної підсистеми, а потім і всіх інших став визначатися ментальний і емотивний (почуттєвий) компоненти. Концепт як одиниця мови став основною одиницею – категорією пізнання й комунікації.

При всьому тому наголошуємо на еволюції психічної діяльності, яка прямує від несвідомості, зумовленої генетичним кодом й реалізуваної інстинктом, до підсвідомості, формованої поетапно метонімічною й метафоричною асоціаціями та соціологізованим інстинктом-ритуалом, на основі якого сформувався повсякденний

побут, мистецтво, нарешті, природна звукова мова, та свідомості, реалізованої, найперше, наукою за допомогою наукової і комп'ютерних мов.

Психологи до необхідності усвідомлення *свідомості* як кінцевої *синтетичної* психічної категорії прийшли через абсолютизацію *рефлекса* (умовного й безумовного), *відчуття*, власне комплексу рефлексів у вигляді спершу гештальтів, а пізніше – інстинктів, почуття і мислення (відтворюючого й творчого) через диференціацію свідомості на досвідомість, підсвідомість як єдність ментального осмислення за допомогою асоціацій суміжності й подібності (відповідно наочно-дійового та конкретно-образного мислення) з корегуючим почуттєвим компонентом і свідомості як єдності ментального превалюючого компонента, утвореного закономірностями формальної логіки понятійного мислення та прихованого опосередковуючого почуттєвого чинника. Маємо наголосити на зростаючій структурній і функціональній еволюції обох компонентів свідомості, як і еволюції їх взаємодії у становленні сучасної родової категорії свідомості.

На початковому етапі з'яви підсвідомості людини ментальний компонент був чітко диференційований на позитив, що сприяв виживанню організму, і негатив, що загрожував його небезпеці. В онтогенезі й філогенезі можна виявити наслідки взаємодії ментального й почуттєвого компонентів. Навіть на сучасному етапі індивіди, у яких превалює емотивний компонент, засвідчують нижчий рівень свідомості (точніше підсвідомості), що виявляє себе абсолютизацією безпосереднього вияву основних інстинктів. Неврастеника у стані збудження гамає лише страх, інший інстинкт. Злі генії від нормальних людей відрізняються високим інтелектом і заниженим емотивним рівнем.

З'ява підсвідомості супроводжується *варіативністю* взаємодії організму з природним середовищем, напівусвідомленням себе у зв'язку із зміною несвідомої *генетичної* зумовленої неопосередкованої (безпосередньої) *взаємодії* організму з природним середовищем. На цьому етапі включається *почуттєвий компонент*, який спершу *бінарно позитивно-негативний*, а потім у процесі тривалої еволюції, градууючи, відштовхуючись від стандарту взаємодії на основі природної гармонії, формує шкалу такої взаємодії. Саме ця шкала регулює вольові акти.

Виділившись з природного середовища й самоусвідомившись хоча б на підсвідомому рівні, людина стала активно змінювати середовище, а задовольняючи зростаючі потреби, завдяки підсвідомому, а потім поступово на тлі очевидних негативів у процесі взаємодії з природою, підсвідомлювати й усвідомлювати його засобами мистецтва та в науці. Таким чином, у людини формується підсвідомість на основі корегуючої взаємодії ментального емотивним. Це матеріалізувалося соціологізованим інстинктом-ритуалом, поступово диференційованим на різні види мистецтва та спершу „ручну”, а потім звукову мову, а на їх основі – науку. На початковому етапі засобом вираження й формування образної підсвідомості були перетворені із сигналів тваринного світу двобічні знаки – жести (природні рухи), що супроводжували природні фізіологічні акти тіла пралюдини. Можна припустити, що відбувалося те спершу на етапі підсвідомості, зокрема тотемічному, а пізніше – технічному. Останній можна пов'язати з етапом, коли людина почала взаємодіяти з природним середовищем за допомогою передніх кінцівок (рук); відповідно трудові рухи працюючої людини стали використовуватися як жести рук.

Безпосереднє сусідство функціональних центрів мови (мовлення) і мислення (інших форм свідомості), а також центрів руху у корі головного мозку є найкращим підтвердженням нами обґрунтованого в аспекті синергетичного детермінізму

ізоморфізму генного та мовного кодів і всього раніше констатованого еволюційного процесу пізнання.

Звуження об'єкта, а відповідно й предмета мовознавства ускладнило вивчення значення мови (мовних одиниць), бо еволюція його становлення обмежена аналізом значення одиниць природної звукової мови, що неправомірно. Адже у такому разі формування значення одиниць складнішої підсистеми, вищого етапу підсистеми підмінюється аналізом нижчого. На жаль, цю помилку абсолютизували не лише Н. Хомський, С. Пінкер, структуралісти-дескриптивісти, а як свідчить дослідження С. Бурлак [Бурлак 2006], більшість дослідників проблеми походження мови вітчизняної та зарубіжної науки. Отже, треба починати вивчення когнітивно-комунікативного явища чи не з позавербального компонента і робити це не на основі синтезу мовознавства й психології, а в процесі комплексного дослідження у процесі поєднання природничих і соціальних наук. Та, не вдаючись у деталі, твердимо, що мова *кінесіки*, супроводжувана з самого початку мімікою, виникає у *родовому* колективі. Поки що нами не аналізується роль і місце у позавербальному спілкуванні *інтонування* (*інтонації*), хоч констатуємо, що воно у єдності з іншими компонентами може бути *протилежним* за значенням (за змістом чи за оцінкою) з переданим *звуковою мовою* (мовленням). Думається, що *емоційна диференціація* – явище *пізніше* і постає на основі диференціації *первинної дихотомії позитивної і негативної* емоції. Безумовно, постає питання про *еволюцію* звукового *інтонування* у співвідношенні з еволюцією *кінесіки*, *міміки*, *жестів* окремо та у єдності з кожним названим компонентом. При цьому стає зрозумілим, що соціальна диференціація зумовлює пришвидшену структуралізацію жестів та інтонування.

Міміка як засіб вираження компонента соціологізованої підсвідомості, що заступає генетичний інстинкт, успадковується з тваринної несвідомості. Вона перебуває у різному співвідношенні з ментальним компонентом тотемічної, космічної і технічної підсвідомості. Зрозуміло, підсвідомість еволюціонує, ускладнюючись, завдяки зростаючій ролі почуття-емоції, зокрема самозбереження, базованого на розрізненні корисного й шкідливого (успадкованого від інстинкту тваринного етапу), трансформованого підсвідомістю людини у розрізнення давньою людиною поганого й хорошого, а в сучасності людини – розрізнення красивого й некрасивого (реально відчутного чи потенційного).

Соціологізація природних генетично зумовлених інстинктів, їх ускладнення й перетворення у цивілізаційні акти повсякденного ритуалізованого побуту відтворюється у випадку трансформування інстинкту розмноження (можливо, запліднення) у пересічної людини у любов, а сучасної – у секс. Адже фізіологічний акт запліднення є природно зумовленим якісним варіантом вибору самця з багатьох і ймовірності взагалі запліднення при участі кількох самців.

У тварин запліднення і відбір самця реалізується у процесі так званої тички, у сучасних людей – через так званий секс на усвідомленому понятійному рівні, а до того підсвідомо, завдячуючи любові.

Лише у патологічних випадках здорова самка-людина вибирає немічного, але багатого самця. Нормативно ж здорова фізично й психічно відбирає здорового на даний момент фізично й психічно самця. Здоровий фізично й психічно соціально забезпечений самець підсвідомо навіть за опосередкованими (естетичними, модними, традиційно етнічними тощо) ознаками відбирає молоду на даний час фізично й психічно здорову самку. У моді також відбивається сучасне трактування здоров'я. Скажімо, якщо у минулому серед росіян, українців модною вважалась огрядна з чітко

окресленими стегнами жінка, то нині мода на дівчат з довгими ногами і тонкою талією. Пояснюється це тим, що нині переконалися: огрядна, а тим більше товста жінка схильна до захворювань серця, судин тощо, тоді як фігурна засвідчує здоров'я, а значить оптимально дітородна і здатна виховати дитину.

Гармонія у людини, що змінювалася підсвідомо, з часом усвідомлено порушувалась, а необхідна організму гармонія стає можливою у процесі усвідомленої цілеспрямованої діяльності соціологізованої людини. Ця діяльність людини уже становить значну частку трудової діяльності людини, і вона все помітніше зростає у порівнянні з тією часткою діяльності, що зумовлена зростаючими потребами фізичного й соціально-психічного її розвитку. Еволюційною зміною нами трактується трансформування біологічного геннозумовленого незмінного інстинкту у соціологізований ритуал-поведінку протолюдини.

У тваринному світі зміни генетичного коду *одно-* чи *кілька*векторні (як у випадку сезонних перельотів птахів) *не змінюють якісно поведінку* виду істот, тоді як у людини вони реалізуються *комплексно*. Адже у людини розмноження перестало бути сезонним, людина стала харчуватися різними продуктами, проживати у різних кліматичних зонах і т. д.

В умовах соціологізованого ритуалу біологічно зумовлена незмінність взаємодії індивіда з природним середовищем поступається опосередкованим зв'язкам, реалізовуваним різними варіантами. Варіативність природної взаємодії регулюється валідною антропологічною гармонією, стрижнем якої мав бути генетичний стандарт. Таким чином, підсвідомо постала система стандарту і сформованих на початковому підсвідомому етапі взаємодії людини з природним середовищем; в усьому її конкретно-образному вигляді вона формує гармонію функціонування підсвідомої істоти.

Якщо взяти до уваги тезу автора розвідки про те, що психічна гармонія – це напівусвідомлена фізіологічна гармонія взаємодії соціологізованої людини-істоти з природним середовищем та іншою людиною, то люди з надприродними здібностями, зокрема екстрасенси, ворожбити, знахарі, чаклуни і т. д., як і шамани, мольфари (якщо це не відверті брехуни) – раритети урбанізованого спотвореного реального природного світу.

Щастя у повсякденно-побутовому розумінні у людини як гармонія (у певному співвіднесенні матеріального та ідеального) – категорія конкретно-історична. Визначається вона різними показниками людьми різних етносів, різних соціальних груп, різних вікових категорій. На початковому етапі світового становлення людина як стадок тварини була у повній гармонії з середовищем і сприймала її якнайповніше, але підсвідомо. Це підтверджують залишкові явища. У людини відбувається спершу трансформація генетичного несвідомого у підсвідоме, а підсвідоме ще повільніше – у свідоме.

Наявні й виявлювані нині у тварин (передчуття землетрусу у свиней, собак, пожежі у крис і т. д.) і раритетні відчуття у деяких людей – то залишки успадкованих підсвідомих елементів-закономірностей гармонії у взаємодії, успадкованої від її тваринного етапу з природним середовищем. Уже констатовані реакції спеціальних астрономічних приборів не лише на *наявність* певної планети у певному місці у *даний момент*, як і *потенційну* її з'яву в іншому, закономірно передбачуваному. Мимовільний асоціативізм людини-суб'єкта з людиною об'єктом демонструють випадки пізнання мало відомої людини лише за *специфічним запахом*. Виявляється, коні пізнають свого господаря за одягом. Мабуть, з цього приводу доцільно згадати про

етнічну колористику, зокрема страх аборигенів пустелі туарегів зеленого кольору як символу їх померлих предків.

Пересічна людина віддавна і до нині підсвідомо інтуїтивно визначає гармонію у своїй взаємодії з природним середовищем. Це виявляється якісно (у виборі кольору, форми) і кількісно, а відповідно кількісно і якісно. Гармонія може поставати безпосередньо у процесі контактування людини з природним середовищем або опосередковано через відтворену у мистецтві частку природного середовища. Вона втішається гармонією природного краєвиду, веселкою, зоряним небом.

Інстинкт супроводжується нерозчленованою оцінкою. Його нереалізація викликає страх, тоді як реалізація – позитивне сприйняття. Власне в аспекті позитивному оцінка імпліцитна і виявляється лише за умови неможливості реалізуватися істоті у її природою визначеній взаємодії. Якщо у тварин задоволення чи незадоволення потреби сприймається бінарно: позитивно (як корисне) чи негативно (як шкідливе, небезпечне), то в людини воно градуйоване залежно від сподіваної чи несподіваної можливості її реалізації. Відповідно якщо людина сприймає реальний світ у чорно-білому й різнокольоровому відтворенні, то тварина – лише у чорно-білому чи якомусь одному кольоровому відображенні.

Роботи А. Г. Чікібаєва [Чікібаєв 2011], Н. О. Герцовської [Герцовська 2011] демонструють процес трансформування дискретного наукового ментального компонента у дискретно визначений повсякденно-побутовий компонент, прямо й безпосередньо антропоморфологізований людиною. Скажімо, якщо перший це робить на основі аналізу концептуалізації студентом-філологом, аналізуючи перецедентні феномени, то друга – знову ж таки на основі аналізу лексико-семантичного поля успіху у процесі категоризації-концептуалізації дійсності, використовуючи лексикографічні джерела української та російської мов. Отже, аналізується процес концептуалізації стосовно формування свідомості окремої людини і людей у цілому.

Структуралізація свідомості (як сутність відчуттів) реалізується за допомогою коригуючої ролі емоцій (почуттів). Почуття – це структуралізовані раціональним чинником емоції. Ментальне ж – структуралізовані емоційно-почуттєвим чинником закономірності взаємодії людського організму з природним середовищем. Взаємодія організму людини з природним середовищем є наслідком синтезу закономірностей різних функціональних систем. Координує її центральна нервова система через периферійну. Процес пізнання постає наслідком функціонування закономірностей людського організму та закономірностей функціонування предметів, явищ зовнішнього середовища. Процес пізнання сприйманого – наслідок взаємодії центральної та маргінальної нервової системи.

Але при цьому треба зважати, що зміст, відтворюваний звуковою природною мовою, еволюціонує у зв'язку з еволюцією підсвідомості людини, організованої за конкретно-образними закономірностями-асоціаціями, до свідомості, базованої на основі закономірностей понятійного мислення. У цьому не важко переконатись, проаналізувавши еволюцію лінгвістичних категорій, зокрема граматичних, наприклад роду іменника.

Надзвичайно складним було питання про *кількість* і *характер* первинних ментальних *елементів*. Вони виявилися відтвореними як наочно-дійовими й конкретно-образними ситуаціями, що позначають акти первинної соціологізованої підсвідомленої, успадкованої від інстинкту взаємодії людини з природним середовищем. Ось та серцевина *антропоцентризму* мовознавства як однієї з багатьох гуманітарних галузей науки.

Визначенню сутності значення непрямо посприяли структуралісти, а прямо – функціоналісти. Перші це робили, нехтуючи значенням, другі визначали його як закономірності співвідношення закономірностей функціонування людини-об'єкта із закономірностями функціонування об'єкта-предмета, а точніше закономірностей використання їх людиною, яка оперує певним предметом.

Не слід забувати, що на *другому етапі* формування звукової мови *образно* утворений *ментальний* компонент свідомості (підсвідомості) поступово замінюється ментальним *понятійним*. У цьому неважко переконатися при аналізі морфологічних зокрема (суто граматичних морфологічних, лексико-граматичних і лексико-семантичних категорій іменника, дієслова, прикметника).

Органічність взаємодії ментального та емотивного компонентів дається взнаки у науковій діяльності сучасних учених не лише гуманітаріїв, але й природодослідників. Беремо при цьому до уваги зауваження С. Пінкера [Пинкер, с. 46] про те, що великі відкриття видатних учених робилися підсвідомо у вигляді ситуативних образів [Пинкер, с. 45]. З приводу цього виникає думка, які навіть науковці, що оперують у своїй повсякденній дослідницькій практиці понятійними категоріями, роблять це, структуруючи їх за асоціаціями конкретно-образного мислення. Еволюція взаємодії людини з природним середовищем вимірюється більше ніж мільйоном років, а підсвідомлення постало порівняно недавно і виявляє себе *образними метафоричними асоціаціями*, реалізовуваними потроху у ритуалі, мистецтві, протомові (можливо, дозвуковій).

Усе це потребує перегляду концепції М. Я. Марра й аналізу виробничої діяльності та художньої творчості прадавньої й давньої людини на основі здобутків антропології, етнографії, історії. Найважче у даному випадку виявити початкову причину у трансформованні природного генетично зумовленого інстинкту у соціологізований ритуал. Якщо не обмежуватися теологічним поясненням, то варіантів буде декілька.

Еволюція становлення людини, здійснювана на основі її природного відбору супроводжується зумовленими нею актами взаємодії форми і змісту як наслідку першої взаємодії, при цьому *друга* взаємодія постає *зумовленою першою*.

Розчленування значення мовних започатковане на лексичному рівні. Семантика лексична, структурована парадигматично, лише з часом трансформується у граматичну синтагматичну.

Розчленування ментального значення одиниць лексичного рівня після утвердження аналізу ментальних та емотивних сем фразем, а потім паремій стало використовуватися для вияву перших та других, стосовно категорій-одиниць у морфології й синтаксису з врахуванням співвідношення мовного й позамовного чинників, а в мовному – розрізнення вираженого словесного текстуально та паралінгвального. До речі, автору розвідки здалося, що *реконструкція еволюції форми знака* когніції та спілкування може бути здійснення на основі аналізу еволюції писемності від предметного до буквено-звукового письма, але йдучи у *зворотному порядку*.

Діяльність людини у динаміці сприймається через зміну форми виділеної субстанції, зміну взаєморозташування предметів чи елементів цих предметів, що супроводжуються зміною кольору сприйманих об'єктів чи звуковому супроводу. У називанні визначальною семою, як свідчить етимологія первинних коренів, постає функціональне призначення і меншою мірою – супровідні кольорові, звукові тощо ознаки, що вказують на стан сприймаючої людини. Мабуть, треба при визначенні

категорій мови (тим більше у широкому розумінні і диференціації останньої) робити це в аспектах синхронічному та діахронічному, чого не дотримуються сучасні дослідники мови. Безперечно, ставити в один ряд одиницю (слово, речення і т. д.) описового мовознавства, фрейм – структурної, елемент – М. Я. Марра, концепт, константу – когнітивної лінгвістики – неправомірно, як і ототожнювати лінгвістичний концепт та психолінгвістичний архетип. Мабуть, треба відрізнити парадигматично визначений концепт і синтагматично – фрейм. Безперечно, слід диференціювати елемент прапрамови М. Я. Марра та елемент мови А. Вежбицької. Та при всьому тому постає потреба розчленувати зміст будь-якої мовної одиниці-категорії, а це можна зробити, звернувшись до психологічного категоріального апарату.

Визначаючи бінарну природу матерії (наявність певної субстанції, структурованої енергією-інформацією) та герменевтичну невизначеність у її розвитку (хоча б в аспекті пізнання) з однаковою ймовірністю констатуємо понад мільйонну незмінність функціонування джмеля і постійну змінюваність предка людини, як і не пояснювані наукою раритетні пересування мамонтів, сезонні перельоти птахів і, мабуть, зумовлюючі їх пересування льодовиків і також, ймовірно, зв'язані з усім тим зміни магнітних полюсів Земної кулі.

Зіставний аналіз форм змісту і форм вираження процесу пізнання людини дає можливість визначити бінаризацію ланок першого й другого і дійти до розуміння того, щоб констатувати, що на етапі неандертальця на основі формальної звукової мови за закономірностями конкретно-образного мислення, зокрема на основі асоціацій подібності, формується підсвідомість, реалізована повсякденно-побутовим ритуалом, комплексом звукової мови у єдності з позавербальними засобами спілкування з превалюванням першої і диференціююче щодалі мистецтво. Людина, сформувавшись у генетично зумовленій взаємодії з предметним середовищем, порушивши гармонію з природою, повинна пізнавати закономірності свого і природного функціонування, підсвідомо (у мистецтві, побуті) чи свідомо у науці уміти визначати в опосередкованій взаємодії межі допуску у цій взаємодії.

У підсвідомості пересічної людини оцінка диференціюється на позитивну й негативну і відповідно градується залежно від міри можливості реалізувати природно сформовану потребу у взаємодії істоти із зовнішнім середовищем. Отже, інстинктивний природний аспект взаємодії опосередковується у часі, він стає варіативним і його реалізація деталізується відповідними конкретними ситуаціями. Пізнання такої взаємодії сучасником-аналітиком здійснюється по-різному, на різних рівнях вияву взаємодій, безпосередньо функціонально-метафорично чи опосередковано метонімічно за ознакою діючого суб'єкта чи станом використовуваного об'єкта. Людина сприймає гармонію у природному співі, танцях, архітектурних витворах, навіть у відтвореному на картині краєвиді. Гармонія закономірностей людини – це гармонія закономірностей взаємодії ритмів її організму із закономірностями взаємодії субстанції природного середовища. Адже діяння закономірностей людського тіла як субстанції реалізується ритмами (просторовими і часовими) у вигляді різних форм, різних кольорів, різних звуків. Саме первинні природні ритми природного середовища задового до етапу становлення людини як високоорганізованої соціальної істоти були у гармонічній взаємодії з її анатомо-фізіологічною природою.

Успадкована наявність емотивного компонента свідомості як складова інстинкту самозбереження у процесі органічної взаємодії ментального й почуттєвого компонентів свідомості поступово градується, чи точніше міра цієї взаємодії

підсвідомо фіксується рецепторами (так би мови підсвідомлюється) стосовно різних сфер життєдіяльності організму людини, формуючи синтетичне самопочуття людини у процесі еволюції як виду і кожного окремого індивіда. Взаємодія організму з природним середовищем реалізується гармонією взаємодій різних органів і функціональних систем. Вона виявляє себе відповідними ритмами органів у процесі їх функціонування, унаслідок чого утворюються функціональні підсистеми. Ритми задаються будовою органів відповідної підсистеми, а остання зумовлюється функціональним призначенням. Первинна потреба у діянні органів визначається рецепторами, розташованими у структурі цих органів. Органи і функціональні системи формуються і функціонують генетично зумовлено. Про причини дисгармонії функціонування відповідних підсистем інформують саме рецептори. Як правило, про причини дисгармонії (патології) функціонування (а потім і структури) людини із середовищем опосередковано сигналізують рецептори різних функціональних систем. Дисгармонія (патологія) діяння окремих підсистем зумовлює дисгармонію центральної первової системи і дисгармонії організму. Нині виявлено, що центри мовно-мовленнєвої психічної діяльності локалізовані; це дало змогу скласти атлас кори головного мозку – координатора взаємодії організму з природним середовищем. Нині констатується, що сформування рас, зумовлене особливостями природничо-кліматичних умов асоціюються з етапом переходу неандертальця до кроманьйонця, що визначається 50 – 60 тис. років.

Видається, що домінантизація *звукової* природної мови відбулася на етапі переходу від родової до *племінної* організації. Можна припустити, що підсвідомість людини була *космічною* в основному й функціонувала поряд з посталою ускладненою працею і її продуктом *жестовою мовою*. Дійти до розуміння трикомпонентності „ручної мови” допомагає аналіз еволюції поведінки тварин від найпростіших до приматів, зокрема людиноподібних мавп в аспектах компаративному та типологічному.

На думку медика і психолога російського ученого В. Симонова, мова почуттів відтворюється за допомогою міміки, інтонації голосу, кінесіки (рухів тіла, а точніше тулуба тіла) [Симонов 1977, с. 112]. Ми певні, що жести рук та пальців (а можливо, у деяких етносів і пальців ніг) з самого початку еволюційно стадіально формувалися як засоби вираження ментального (мислительного, розсудкового компонента) спершу на основі перенесення (метонімічно), пізніше асоціації за подібністю (метафорично) як операцій конкретно-образного мислення у доісторичну епоху у вигляді ручної мови, яка у сучасної людини трансформувалась у звукову природну мову, а та з розвитком науки – у галузеву диференційовану мову науки, а із зростанням частки понятійного мислення у свідомості людини й сформуванням модельної форми нагромадження й передачі інформації – у комп'ютерні й мову інтернету. Зрозуміло, що парадигматика у мови жестів (ручної) та звукової природи різна не лише кількісно, але і якісно. Допомагають у цьому педагоги, зокрема А. Апраушев [Апраушев 1976], С. А. Сироткин [Сироткин 1977, Сироткин 1977 а], а найбільше А. І. Мещеряков [Мещеряков 1974].

Саме визнання первинним у витворенні *підсвідомості* людини *наочно-дійового* мислення з предметною метонімією стає основою для визначення первинного *знака-предмета* як засобу спілкування у вигляді ідеального *еквівалента* на позначення закономірностей *взаємодії* з виділенням ідеально чи виготовленим людиною матеріально сприйманим *предметом*. *Знак* як засіб позначення пізнаваного предмета *спершу* формується у процесі *безпосередньої взаємодії* людини з реальним

предметом, явищем на основі *дотику* і сприймається зором, а пізніше, узагальнюючись і все більше опосередковуючись, трансформується у *звуковий*. Отже, безпосередній дотик у процесі потребою зумовленої і генетично запрограмованої безпосередньої взаємодії людини-істоти з природним середовищем трансформується у сприйнятий зором абстрагований і узагальнений образ-знак, щоб у процесі довгої еволюції взаємодії зорового й слухового компонентів *абсолютизуватись* у *слуховому* як найбільш *придатному* для членування первинному дифузному знаку.

Антропоцентризм – категорія відносно стала, а не панхронічних у часі і просторі. *Сталість* закономірностей взаємодії людини з природним середовищем зумовлена на певній стадії розвитку людини посталою конкретно анатомо-фізіологічною *будовою* і психічними *потенціями* її функціонування, по-перше. Потенції постають у широкому обсязі, що з часом дає можливість змінити середовище й *ускладнити* як анатомо-фізіологічну, так і психічну *взаємодію*, а значить дають можливість й надалі ускладнювати взаємодію, *опосередковуючи* її *знаряддями* й засобами праці, по-друге. Складається можливість моделювати взаємодію людини з природним середовищем, що дає можливість розширити його макроструктурно й поглибити мікроструктурно. У даному випадку постає потреба виділені закономірності матеріалізувати іншою формою. Ось обґрунтування з'яви мови і її еквівалентів.

Семантика первинного знака засобу спілкування людини відтворює якусь ознаку процесу, акту взаємодії її з соціологізованим природним *середовищем*. Якщо зважити на довгу еволюцію дифузних щодо змісту та форми знаків *жесто-мімічної* мови, то стане зрозумілим складний процес пізнання первинних власне мовних одиниць, бо в них ще більше опосередкований *зв'язок* внутрішньомовного й позамовного.

Вторинність виділення у мовному потоці *ознаки*, до речі, предикативної, зумовлюється тим, що вони *визначається* уже названим *предметом* (у найширшому його розумінні). *Предмет* називання сприймається як *синтетичний семантичний комплекс*. Таким, до речі, він міг *успадкуватися* *звуковою* мовою від ручної, у якій домінуючим компонентом була *жестова мова рук* як уже сформованих знарядь праці. Саме *жестова номінація* зумовлює *нечленований* в аспекті *форми зміст*.

Визнання формування звукової мови на основі жесто-мімічної без особливого зусилля дає можливість зрозуміти, що лексична не співпадає із сполучуваністю за лексико-граматичними розрядами (*частинами мови*). Констатуємо, що остання глибинніша, ніж перша. У ній реалізується потенція реалізуватися здатної до розчленування в аспектах форми і змісту парадигматично й синтагматично аспектах *дифузно* жесто-мімічно одиниця мови. Логічно визнати одиницю-категорію як наслідок формування певної ритмічності закономірностей і відповідно відчутної сприйнятої щодо часу властивості – *ознаки* (відповідної закономірності) цих одиниць. Мабуть, тому актуальне членування речення (синтаксема) постає наслідком функціонального сприйняття мовних знаків і поступового їх розчленування як предикативних одиниць з виділенням предикативного центру з модальними варіантами предиката, а вже пізніше темпоральних, локативних і складніших синтагм. Уся система формування семантичних значень обставини у предиката і означень суб'єкта проаналізована філософами й лінгвістами. Згадаймо, хоча б книгу О. В. Маслієвої [Маслієва 1981]. До речі, про про первинну дифузність слова обґрунтовано веде мову В. І. Теркулов [Теркулов 2007]. На жаль, навіть у висновках

монографії автора не знаходимо посилання автора на підкреслення тези про дифузність первинних мовних елементів у вченні акад. М. Я. Марра.

Часом мова заходить про те, чи були первинно виділювані й усвідомлювані закономірності як предикативні функціональні ознаки істот. Ознайомлення з номінацією семітських коренів та повідомлення педагогів про те, що у сліпо-глухонімих дітей номінація функціональна, спрямовує на визначення саме первинності предикативних назв. Адже синтагматика у ручної мови реалізується логікою-синтаксисом взаємозв'язків ситуативних ситуацій, що виражають акти на позначення закономірностей взаємодії людини як члена колективу з конкретним природним середовищем. У *звуковій* природній мові на початковому етапі її формування у *синтагматиці* мовних одиниць реалізується уже *редукований* безпосередній зв'язок людини з *предметами*, явищами реального світу.

Наголошуємо, що *звукова* природна мова через фонологічну дискретність і граматичну упорядкованість дала можливість жестову (а до того предметну) інформацію диференціювати, а значить стало можливим подолати колишню інформаційну дифузність, трансформувати *природну* структурованість предметів, явищ у *структурованість* знаків. Останнє реалізується завдяки автономності мови як знакової системи, якою можна по-різному маніпулювати, тоді як людина не завжди могла це зробити з реальним середовищем на мікроструктурному (електронів, протонів і т. д.) та макроструктурному (галактик) рівнях.

Отже, аналогом *генної інженерії* стосовно матеріальної природи нами бачиться *звукова природна мова*, представлена фольклором, художньою літературою і, нарешті, наукою у вигляді гуманітарних галузей.

У даному разі автор виявляється суголосним з тими, хто утверджує первинну предикативність слова. Безперечно, мають підстави твердити про *присудковість* (дієвість) первинних слів ті з сучасних українських учених, що вважають його притаманною ознакою кожного слова. Йдеться про М. О. Луценка, який наголошує на первинності предикативності слова [Луценко 2003, с. 166 – 173]; він це робить, опираючись на вчення акад. М. Я. Марра. Деталізується проблематика ученого у його останніх книгах [Луценко 2003, Луценко 2003 а]. Сучасна лінгвістика як і вся наука, зосереджується на сучасному етапі. Але вже на етапі об'єднання племен у народності й нації, значимі у розвитку мов уже діють міжмовні контакти, супроводжувані історико-демографічними і соціально-економічними змінами. Вони ускладнюють аналізовані закономірності окремих підсистем чи усієї і стає важко реконструювати універсальні мовні одиниці. Це у першу чергу стосується й аналізованого нами значення у широкому її розумінні.

Література

1. **Анраушев 1976** – Анраушев А. В. Они найдут дорогу в жизнь // Наука и жизнь. – 1976. – № 12. – С. 89 – 98.
2. **Аркадьева 2008** – Аркадьева П. М. Структура бытия и семантико-синтаксический интерфейс. Обзор новейших работ // Вопросы языкознания, 2008. – 2008. – № 2. – С. 107 – 133.
3. **Бурлак 2011** – Бурлак М. П. Происхождение языка: Факты, исследования, гипотезы. – М. : Астрель – CORPUS. – 2011. – 464 с.
4. **Герцовська 2011** – Герцовська Н. О. Лексико-семантичне поле успіху як складова категоризації концептуалізації дійсності (на матеріалі англійської та української мов) / Автореферат дисертації на здобуття ученого ступеня кандидата

філологічних наук, захищеної у спеціалізованій раді Київського національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Спеціальність : 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство. – К., – 2011.

5. Довбня 2011 – Довбня І. П. Еволюція бінарної структури простору у французькій, англійській та українських мовах. Спеціальність 10.02.17. – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство. Автореферат дисертації на здобуття ученого ступеня к. ф. н. – К., 2011. – 19 с.

6. Зеленько 2008 – Зеленько А. С. Мовно-мовленнєва і психічна діяльність // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія „Лінгвістика”; Збірник наукових праці. Випуск VI. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2008. – 354 с. Див. : С. 323 – 325.

7. Зеленько 2010 – Зеленько А. С. Проблеми семасіології в аспекті лінгвістичних парадигм : Монографія. – В 2-х ч. – Ч. 1. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2010. – 199 с.

8. Зеленько 2010 – Зеленько А. С. Проблеми семасіології в аспекті лінгвістичних парадигм : Монографія. – В 2-х ч. – Ч. 2. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2010. – 201 с.

9. Кочерган 2006 – Кочерган М. П. Загальне мовознавство : Підручник. Видання 2-ге, виправлене й доповнене. – К. : „Академія”, 2006. – 464 с.

10. Кошелєв А. Д. Об основных парадигмах изучения естественного языка в свете современных когнитивной психологии // Вопросы языкознания. – 2008. – № 4. – С. 15 – 40.

11. Луценко 2003 – Луценко Н. А. Предикативная природа слова // Лінгвістичні студії. Вип. 11. Част. I. – Донецьк, 2003. – С. 166 – 173.

12. Маслиєва 1981 – Маслиєва О. В. Становление категории причинности. – М. : Мысль, 1981. – 116 с.

13. Мещеряков 1974 – Мещеряков А. И. Слепозглухонемые дети : Развитие психики в процессе формирования поведения. – М. : Педагогика, 1974.

14. Пинкер 2004 – Пинкер Стивен Язык как инструмент. Пер. с англ. Е. В. Кайдановой / Проспект Лицензия ИД № 05175 от 25.06.2001. Подписано к печати 20.04.2004.

15. Симонов 1977 – Симонов В. Язык без слов // Наука и жизнь. – 1977. – № 12. – С. 112 – 113.

16. Сироткин 1977 – Сироткин С. А. Переход от жеста к слову // Вестник МГУ. Серия XV. Психология. – 1977. – № 2.

17. Сироткин 1977 а – Сироткин С. А. Чем лучше мышлению вооружаться – жестом или словом? // Вопросы философии. – 1977. – № 6.

18. Теркулов 2007 – Теркулов В. И. Слово и номинатемма : Опыт комплексного описания основноц номинативной единицы языка. – Горловка : Изд-во ГГПИИЯ, 2007. – 240 с.

19. Чікібаєв 2011 – Чікібаєв А. Г. Прецедентні феномени в структурі мовної особистості студента-філолога (на матеріалі англійської, французької, української та російської мов). Автореферат дисертації на здобуття ученого ступеня к. ф. н., – захищеної 10 листопада 2011 року у спеціалізованій раді Донецького національного університету. Спеціальність : 10.02.15 – загальне мовознавство. – Донецьк, 2011. – 20 с.

СИНТАГМАТИКА У РОЗВИТКУ МОВИ ЯК АНАЛОГ ВЕРТИКАЛЬНОГО ПЕРЕНЕСЕННЯ ГЕНІВ У ГЕНЕТИЦІ В АСПЕКТІ ІЗОМОРФІЗМУ ГЕННОГО ТА МОВНОГО КОДІВ (проблема палеосемасіології)

Ця розвідка постає продовженням попередньої [Зеленько 2010 а], у якій пропорований дослідником синергетичний детермінізм реалізується у вигляді інтеріоризації у мові позамовного, представлення свідомості як ментально-емотивного феномена і т. д. на основі заміни принципу детермінізму синергетичним індетермінізмом під кутом зору зміни лінгвістичних парадигм. До речі, визнання зміни парадигм характерне для інших галузей науки. Зауважимо, що нами підготовлена робота перегукується мимохідь з розвідкою визначного російського радянського фізика, який, визнаючи багатогранність пізнаваного світу, пропагує еволюцію наукових парадигм у фізиці, як ми у мовознавстві. У ній акад. Я. Зельдович на матеріалі аналізу фізики наголошує на різноманітності представлення пізнаваного світу, виявленні закономірностей його функціонування у різних підсистемах, змінності наукової картини світу, відносній цінності кожної з парадигм у різний час [Зельдович 1986, С. 18 – 20].

Кожна з лінгвістичних парадигм, як ми наголошували, реалізується певним категоріальним апаратом, що відтворюється у галузевому лінгвістичному словнику-енциклопедії, та дослідницькою методикою-аналізом. Відповідно з вищесказаним диференціюють категоріальний аналіз описового мовознавства, етимологічний аналіз (порівняльно-історичного мовознавства), структурно-семантичний (з дистрибутивним, компонентним прийомами), – у структурного чотирьохелементний яфетидології, аналіз за безпосередніми складниками, трансформаційний – генеративної, структурно-функціональний – функціональної, концептуальний – когнітивної лінгвістик.

На сучасному етапі розвитку науки на особливу увагу заслуговує наголошення ученим на необхідності комплексного підходу у науці, поєднанні різних галузей науки, прикладному використанні здобутків на кожному з її етапів. На жаль, успадкована з СРСР усереднена вища школа, фактично втративши дореволюційні загальнонаукові класичні традиції, не давала у радянський період й нині не дає глибокої загальнотеоретичної гуманітарної основи для науковців, чим пояснюється недостатнє інтегрування різних галузей наук. Особливо це помітно в українському, дещо менше російському мовознавстві, де після утвердження запозиченої з європейської науки психолінгвістики з трудом, штучно приживається когнітивна лінгвістика, яка фактично обмежується дослідницьким прийомом концептуального аналізу.

Надалі у розвідці утверджуємо й тезу, що ізоморфізм генного як носія розвитку природних організмів та мовного кодів як матеріальної форми ідеального процесу пізнання матеріального й ідеального своєю еволюцією завдячують вертикальному перенесенню генів у генетиці, мовних квантів – у мовознавстві. До речі, в анотації на книгу І. О. Голубовської відзначається, що її автор пропонує новий категоріальний апарат метаопису, який ґрунтується на понятті культурного квантування семантичного простору за допомогою концепту [Голубовська 2004]. Можна погодитися, що концепт як мовна категорія (чи одиниця) може кваліфікуватися під різними кутами, що й зроблено А. П. Загнітком [Загнітко 2010]. Але названий автор при цьому нехтує основною відміною його від однічного поняття з десигнативним значенням наукової моделі світу і лексеми (семеми) на

рівні структурної парадигми, у якій аналізувався предметний денотативний компонент лексичного (предметного) значення нечленованої мовної моделі світу. Одразу зауважимо, що розвідка А. П. Загнітка, присвячена класифікації концептів поза зв'язком з лінгвістичною парадигмою, засвідчує недоцільність такого фактично асистемного аналізу. Адже при цьому губиться розуміння використання визначуваної категорії як кванта відображуваної дискретно у значенні мовних одиниць свідомості як психічної категорії у вигляді вербалізованої повсякденно-побутової чи художньої моделей світу.

Та, на жаль, поки що когнітивна лінгвістика як справді лінгвістична парадигма не сприймається такою, бо часом ставиться серед проміжних галузей (соціо-, психо-, етнолінгвістики [Даниленко 2010, с. 210]. Автори, зважаючи на її міждисциплінарний характер, не бачать органічного зв'язку різних форм спілкування, їх еволюції, зміни співвідношення різних компонентів спілкування, від чого загальнотеоретична проблема значення у мові такою не постає ні в аспекті історичному, ні в аспекті суто онтологічному. І це при тому, що концептуальний аналіз як прийом когнітивної лінгвістики стає модою у молодших колег не лише за рубежом, але й Російській Федерації та Україні. Саме тому хоч методика аналізу уже в основному визначена, але й надалі потребує уточнення. Адже все ще аналіз сем і виявлення їх співвідношення орієнтовано на інтуїцію дослідника. Зрозуміло, що як раніше компонентний, так і нині концептуальний аналіз шліфуватиметься десятками років. Так, аналітик-фундаменталіст нині уже усвідомлює, що фактично визначається десигнативний зміст концепту, скажімо, *мудрість* на основі розрізнення предметних (лексичних) та емотивних семем (лексем), а останніх – на основі виявлення у них співвідношення ментальних (лексичних) та емотивних (почуттєвих) сем. Це констатуємо стосовно, скажімо, дисертації аспірантки О. Тараненко, у якій керівником рекомендовано, а здобувачем сприйнято саме таку систему категорій і таку методику аналізу. При цьому кажемо, що концептуальний аналіз – це структурно-семантичний аналіз концептів, а не лексико-семантичних полів. До речі, аналізується, найперше, зміст концепту. Концепт відрізняється від лексико-семантичного поля тим, що він бінарний (ментально-емотивний). Лише тепер стало очевидним, що однобокий примітивізм особливо виразно характеризує лінгвістичний компаративізм, тим самим стаючи союзником марксистсько-ленінського детермінізму як постулату радянської філософії. У радянському мовознавстві у зв'язку з домінантизацією саме тоталітарної системи як антиподу демократії з її прямолінійним марксистсько-ленінським детермінізмом не могло йтися про заміну категорії мислення як останньої ланки пізнання людиною зовнішнього середовища бінарною свідомістю з рівноправними ментальним та емотивним компонентами, бо індетермінологічна синергетична невизначеність заперечувала примітивізм тодішньої однозначної ідеології. Спроби абсолютизації наслідків лише мислення (до того ж понятійного) заперечуються нинішніми когнітивістами-концептуалістами, які у структурі предметного (а не просто лексичного) значення мовних одиниць виділяють, крім денотативного та десигнативного, ще й емотивний компонент. До речі, останнім часом актуалізувалося дослідження взаємодії денотативних предметних та емотивних сем ментальних та емотивних концептів, концептів та етноконцептів. Розрізнення різних підсистем на основі різних одиниць-категорій дає можливість зіставно-типологічно виявити еволюцію співвідношення обох типів концептів на основі співвідношення двох типів семем (лексем), а останніх – на основі співвідношення двох типів сем. Та

маємо все ж визнати, що семний аналіз, розрізнення ментальних і емотивних сем, як і концепту у цілому все ще значною мірою робиться інтуїтивно. Про засоби вираження у згаданій нами молодій дослідниці мова не заходить, бо розрізнення глав дисертації, у якій це робиться на матеріалі лексем (семем), фразем, паремій (тексту), фактично визначає форму вираження концепту¹. На жаль, інтеграція мовознавства й психології у кращому разі багатьма дослідниками здебільшого обмежується аналізом вербальних засобів з великим трудом безсистемно структурованих компонентів емотивного конотативного значення. Поки що вольова складова свідомості чекає черги на виділення у ній концептів. Між іншим, захищена кілька років у Російській Федерації дисертація, присвячена проблематиці дискурсу, здається, започатковує саме аналіз виражальних засобів концепту *волі* [Шуберт 2006]. Маємо пам'ятати, що у зарубіжному мовознавстві абсолютизація форми вираження процесу пізнання людиною зовнішнього середовища утверджувалася фактично дескриптивістами та наступниками його, що оперували фреймами. Так, емпіричне дослідне сприйняття мовної парадигми в американському мовознавстві, нарешті, у минулому столітті повноцінно реалізувалося теоретично. У Радянському Союзі, Російській Федерації можливості для цього були обмежені. Відзначені причини пояснюють, чому новітні наукові парадигми, зокрема й когнітивна лінгвістика, сприймаються штучно, а не визрівають природно у середовищі українських дослідників. До речі, значні успіхи радянських біологів-генетиків та фізиків-ядерників довоєнного періоду завдячували значною мірою тісним контактам теоретиків з визначними європейськими науковими центрами. У сучасній Україні серед мовознавців фактично їх немає, а тому навіть емпіриків-когнітивістів одиниці (В. О. Широков, Є. К. Карпіловська, Є. С. Отін). Очевидно й те, що в умовах зубожілої Росії і вкрай злиденної України на тлі недостатнього зв'язку російських, а особливо українських учених з європейськими колегами з'ява фундаменталістів стала нереальною. І навіть функціонування окремих з них, випадково сформованих наукою не помічається. Скажімо, дослідження С. С. Єрмоленка все ще не дістало належної оцінки. Стало фактично нормою, що нині російські, українські учені реалізуються здебільшого у Західній Європі чи США.

Певні, що еквівалентом уже згаданій квантової механіки у мовознавстві, мабуть, можна кваліфікувати когнітивну лінгвістику у єдності з когнітивною психологією. Когнітивна лінгвістика стала оперувати спершу невизначеними фреймами, а потім – концептами. Труднощі утвердження когнітивізму у мовознавстві пояснюються слабкою обізнаністю з психологією, зокрема теорією інтеріоризації Л. С. Виготського, фрейдизмом, неофрейдизмом тощо. Психологізм та психолінгвістика фактично охоплюють усі ланки інтегрування відомостей мовознавства й психології від рефлексології до когнітивної науки. Психологи й теоретики гештальт-психології визначали одиницею психічної діяльності людини (її свідомості) фактично чітко структуровані абстрактні ментальні гешталти. До речі, представники лінгвістичного структуралізму одиницею аналізу кваліфікували фрейм. Представник неофрейдизму К.-Г. Юнг такою складною одиницею психічної діяльності (а значить свідомості) називає архетип. Сучасні когнітивісти

¹ Тут йдеться про рекомендовану до захисту дисертацію на здобуття ученого ступеня із загального мовознавства О.Г. Тараненко „Концепт *мудрість* в українській, російській, англійській, французькій мовах”.

започатковують пошук взаємозв'язків психічного архетипу та лінгвістичного концепту. Далі це набуває певної переконливості, зокрема при наголошенні ментально-емотивної бінарності концепту. Маємо констатувати, що останнім часом А. С. Зеленько та В. І. Шаховський висловили припущення про можливість виявити співвідношення психічної (архетип) та лінгвістичної (концепт) наукових категорій. На жаль, поки висловлене ними припущення не стало предметом психолінгвістичного аналізу.

Уже стало очевидним (як вище було відзначено), що поглиблення когнітивного дослідження свідомості охоплює аналіз вербалізації компонента свідомості волі [Шуберт 2006]. Фактично дослідниця дискурсу паралельно з розв'язком конкретної проблеми побіжно розв'язала питання про вербальне членування вольового компонента свідомості як модулятора взаємодії емоцій (свідомості) та синкретичного мислення. Складний процес трансформації пізнаного ментального людиною у вольові акти на основі аналізу динаміки структури мовних одиниць, зокрема слова, через виявлення взаємодії ментального й емотивного та експресивного відтворює уже згаданий російський мовознавець-когнітивіст В. І. Шаховський [Шаховський 2008]. Він дає підстави припустити, що на етапі сформування ментального компонента свідомості на основі асоціації за подібністю у конкретно-образному мисленні унаслідок посталої гармонії у процесі трудової діяльності виникає позитивна емоція, яка, виражаючись авербальним засобом, набуває експресивності як вольовий чинник. Успадковані від мови жестів та міміки (ручної мови) емоційні вербальні мовні одиниці як знаки другої сигнальної системи одночасно набувають функції експресивності унаслідок набуття звуковими мовними засобами здатності впливати одній людині на іншу. Таке припущення автором розвідки робиться на основі аналізу ролі конотативного емотивного компонента свідомості людини, яка стає джерелом формування вербалізованої повсякденно-побутової та художньої моделей світу.

Отже, ми особливо зважаємо на характер останньої лінгвістичної парадигми, бо когнітивна лінгвістика – важливий компонент когнітивної науки. Нами пропагований синергетичний детермінізм як один з напрямків когнітивної лінгвістики зосереджується на витлумаченні значення у мові, структурі значення на основі тлумачення структури матеріалізованої у ньому свідомості, трансформуванні предметного значення у граматичне. Нас цілком задовольняє визнання єдності впливу емоції на мовця і слухача, матеріалізованих за допомогою категорій емоційності й експресивності на основі констатації В. І. Шаховським того, що „вираження спрямованих емоцій (експресивна функція) має прагматичний намір: впливати на слухача (одержувача) у необхідному для нього напрямку, примусити його щось зробити, задовольнити прохання, викликати у нього певні почуття, образити чи попестити...” [Шаховський 2008, С. 58].

Синергетичний детермінізм як напрямок когнітивної лінгвістики базується на еволюційній теорії, але з врахуванням дії вертикального переносу генів як анатомо-фізіологічних носіїв та архетипів-концептів як ідеальних феноменів. Протиставлення, зрозуміло, умовне, бо зміст і форма категорії взаємозв'язані й взаємозумовлюючі. Синергетичний детермінізм, зважаючи на те, що еволюційний розвиток Всесвіту як системний ритмічно повторюваний процес, що ускладнюється по спіралі, пояснює інтенцію, імпринтинг, інтеріоризацію, взаємоперехід генетичного коду у мовний, пізнання, творчість, інтуїцію, співвідношення матеріального та ідеального, безкінечного й дискретного, науки й віри, смислу

життя. Саме синергетичний детермінізм з визнанням невизначеності як принципу когнітивної лінгвістики долає односторонність попередніх лінгвістичних парадигм. Ця вада притаманна усім докогнітивним парадигмам. Логічно, що когнітивістично-мовознавці складною одиницею мовно-мовленнєвої діяльності, чи мовної моделі світу, власне концептосфери визначають концепти як бінарні ментально-емотивні кванти. Якщо спершу оперували не зовсім визначеними й розчленованими щодо структури змісту концептами, то нині стали розрізняти ментальні (предметні) й емотивні (почуттєві) концепти. Останні відрізняються від перших домінують лексем (семем) з перевагою у них емотивних сем (семантичних множників).

Категорія концепту вимагає опертися на категорію моделі світу. Автор розвідки, розрізняючи повсякденно-побутову ословеснену, художню, міфологічно-релігійну й наукову моделі світу (різні сфери психічної діяльності людини), констатує наявність у людини невербальної повсякденно-побутової моделі світу, часткових мистецьких, наукових і галузевих виробничих, а останнім часом й інтернетівських віртуальних моделей світу. Він усвідомлює дво- й тризначне тлумачення категорій мовної моделі світу, а тому за допомогою звукової природної (і писемного її еквівалента) виражаються за закономірностями конкретно-образного мислення вербальний (ословеснений) варіант (частка) повсякденно-побутової, ословеснений варіант (частка) художньої моделі світу, зокрема художньої літератури, частково опери, менше оперети тощо і галузеві варіанти наукових (поки загальнонаукової не сформовано) гуманітарних та соціальних наук.

Саме на принципі вертикального перенесення інформації у системі мови базується виявлення емотивного компонента предметного (лексичного) значення мовних одиниць, зокрема й концептів. На початковому етапі становлення теорії конотації конотативний компонент як сукупність емотивних (почуттєвих) сем асоціювався лише з одиницями лексичного рівня і лише пізніше був виявлений в одиниць морфологічного й синтаксичного рівнів, отже, не лише у лексем, але й фразем, паремій.

Таким чином, розрізнення лінгвістичних парадигм у мовознавстві XX й XXI століть, розрізнення підсистем у мові автором розвідки пов'язується з аналогом явища, представленого у генетиці – вертикальним перенесенням генів. Мабуть, логічним буде припустити можливість вираження генної спадкової інформації за допомогою матеріальних біологічних генів й ідеальних (а значною мірою й матеріальних чуттєво сприйманих) мовних квантів-концептів (як і всіх інших лінгвістичних категорій – одиниць докогнітивних парадигм).

Незалежно від виходу на вістря світового олімпу когнітивної лінгвістики тенденція діахронізації дослідження функціонування мовної системи реалізується теоретично, починаючи з середини минулого століття, в аспекті прагматично-прикладному американськими дескриптивістами, починаючи з початку XX століття, а з другої половини цього століття – на основі синтезу описового й структурного мовознавства із залученням комп'ютерів у Радянському Союзі та Російській Федерації.

У кінці XX й на початку XXI століть підсвідомо інтуїтивно ведуться індетермінологічні дослідження, що ілюструють трансформацію парадигматики у мовознавстві у синтагматику, фактично підтверджуючи висловлене кількома визначними ученими положення про ізоморфізм генного та мовного кодів.

Індетермінізм синергетики з визнанням чорного ящика та невизначеності еволюції виявляється у вже згаданому генетичному аналізі вертикального перенесення генів у лінгвістиці трансформацією парадигматики у синтагматику. Саме це явище пояснює відсутність проміжних ланок в еволюційній схемі як у природі, так і суспільстві, як у сфері матеріального, так і ідеального. Наголосимо, що ізоморфізм генного та мовного кодів – це наслідок дії вертикального перенесення інформації у функціонуванні природи й розвитку пізнання. Вертикальне перенесення інформації на рівні мовного коду виявляє себе значно ліберальніше щодо реалізації, ніж у сфері генного. Це стосується в основному повсякденного побуту, певною мірою – мистецтва. У сфері науки й техніки ще відчутніша ліберальна дія принципу вертикального перенесення інформації. Природне порушення створеного взаємодією організму з природним середовищем генетичного коду усього організму виявляє себе у тварин альбіносами, а тварин та рослин – ще й іншими органічними патологіями. Штучно порушений природою сформований код імунодефікованих рослин і вигодованих кормами з таких рослин тварин через свою невизначеність щодо впливу на споживачів лякають людей. Перспективи ж генної інженерії стали жахати можливістю створення зброї масового знищення людей.

Ще раз підкреслимо, що визнання ізоморфізму генного й мовного кодів дає підстави скористатися при поясненні еволюції мови принципом вертикального перенесення генів у вигляді вертикального перенесення інформації (значення, семантичних множників і т.д.). Наслідком вертикального перенесення інформації вважаємо з'яву свідомості (у її родовому витлумаченні), представленої у всіх ланках еволюції від несвідомості-інстинкту через підсвідомість з конкретно-образним мисленням до власне свідомості з понятійним мисленням. Вертикальне перенесення генів (інформації стосовно розвитку природи й суспільства та процесу пізнання) цілком узгоджується у філософії з принципами діалектичного матеріалізму (взаємозв'язку явищ переходу кількості у якість, закону заперечення заперечення), у психології – з інтеріоризацією та принципом вищих синтезів Л. С. Виготського, у мовознавстві – з трансформацією парадигматики у синтагматику.

Вертикальне перенесення генів (інформації) пояснює міжрівневі (міжпідсистемні) й міжсистемні зв'язки у функціонуванні природи й суспільства землян і всього Всесвіту. Антропоцентризм мешканців Землі обмежує відстані максимального перенесення генів й суспільної інформації у природі й суспільстві: людські потреби й можливості визначають їх межі на кожному етапі через цивілізаційні, культурні чинники. Філософам, соціологам, митцям загальновідома теза про те, що мрії, фантазії мешканців Земної кулі обмежуються земними інтересами. Здобутки ядерної фізики та генної інженерії уже поставили сучасного землянина поза його потребами й можливостями. Нинішня практика масового наукою неконтрольованого й некерованого використання людьми продуктів з рослин та тварин з порушеним імунодефіцитом демонструє порушення еволюційно посталого природного й неаналізованого й некерованого штучного відбору, а в кінцевому наслідку зумовлює дисгармонію людини у співжитті з тваринним і рослинним світом, з якими вона сформувалася й загрожує подальшому її функціонуванню як живої істоти. Обґрунтовується усе те сутністю матерії як єдності субстанції й енергії (інформації), визнанням системи як єдності одиниць субстанції та взаємозв'язків-відношень між ними, універсальності категорії взаємодії.

Стосовно системи мови, то маємо визнати, що абсолютизація лексичного рівня як єдиної підсистеми мовної системи у черговий раз дала підстави для абсолютизації пізнання мови й створення передумов для прикладного використання його наслідку. Але уже сформоване уявлення про гетерогенність мовної системи, еволюцію виділення її підсистем, а тепер констатація різної кількості емотивного компонента в одиницях різних підсистем нашою думкою, що пізнання мови розв'язуватиметься у теорії „Смисл ↔ Текст”.

Під цим кутом зору нами у попередній розвідці [Зеленько 2010] диференціюється макроструктурний міжпредметний та мікроструктурний онтологічний аналіз.

Аналіз структури предметного значення мовних одиниць в аспекті історичному опирається на здобутки антропології, етнографії й у свою чергу пояснює антропогенез людини. Так, фактично деталізуючи інтеріоризацію Л. С. Виготського, Л. І. Бондаренко прослідковує у філогенезі й онтогенезі становлення свідомості з превалюванням наочно-дійового, конкретно-образного й понятійного типів мислення у процесі еволюції взаємодії людини з природним середовищем [Бондаренко 1979]. Зважаючи на це, актуалізується у черговий раз визначення етапів еволюції підсвідомості людини, починаючи з уособлення предметів, явищ (фетишизації) через надання людиною своїх рис тваринам і кінчаючи перенесенням особливостей земних тварин та людини на небо. Констатуємо, як напівусвідомлене віддзеркалене перенесення своєї взаємодії з середовищем відбулося шляхом уособлення природи, зокрема на етапі язичництва, коли конкретний вид тварини, на яку полювала людина, сакралізувався. На основі метонімічного переносу відбулася соціологізація фізичної діяльності людини, коли фізіологічна взаємодія організму людини, озброєної примітивними знаряддями праці, трансформувалася в соціологізовану нею напівусвідомлену діяльність. Синтезуючим засобом залишався цілісний функціонуючий організм людини у її взаємодії з навколишнім середовищем. Очевидно ця взаємодія сформувала фетишизм неживої природи.

Мабуть, саме на етапі кроманьйонця з високорозвинутим конкретно-образним мисленням і звуковою мовою формується культ уособленої природи й відбувається соціально-етнічна диференціація природного середовища. Стандартизована (прототипічна) напівусвідомлена поведінка-відношення організму людини з природним середовищем градульованою оцінкою регулює названу взаємодію. Варіативність і факультативність корегується прямою чи певною мірою опосередкованою гармонією як вищої за фактично безваріативні природою зумовлені анатомо-фізіологічні закономірності.

Переконає в еволюції свідомості ознайомлення з еволюцією головного мозку, зокрема зі сторінками 489 – 502 („Филогенетическое и онтологическое развитие головного мозга”) [Хорошко 1929]. Зрозуміло, що не менше значення має ознайомлення з анатомією головного мозку сучасної людини.

Вироблені у процесі багаторазових повторюваних однотипних виробничих актів сукупності трудових рефлексів через немінучу їх дискретність у соціологізованому колективі мали комунікативуватися. Очевидно, при заміні асоціації за суміжністю асоціацією за подібністю деякі важливіші й необхідніші з них як наслідки успішного розв'язку проблеми акцентувалися еволюційно, що фіксувалося реакцією організму зовнішніми і внутрішніми виявами. При передачі таких акцентованих актів звуковими сигналами вони виділялися акустично складним

неоднорідним щодо вимови синтетичним наголосом (динамічно-квантитативно й тонічно).

Але в даному разі замість наголосу може йтися про інтонування, бо нинішній однорідний словесний наголос є спадкоємцем неоднорідного акуто-циркулефлексованого словесного, а той чи не спадкоємцем інтонації, чи палеоінтонації. Адже нині було б ненауково припускати абсолютизацію лексичної підсистеми палеомови, бо не слово, не фонема, а вербально-позавербальний фрейм був одиницею первинного прототексту мовлення формованої людини.

Повертаючись до аналізу структури свідомості, зауважимо, що лише у посібниках з мовознавства українського ученого М. П. Кочергана робляться спроби припустити, що у значенні мовних одиниць (найперше, лексем) реалізуються наслідки бінарної ментально-емотивної свідомості, а не лише мислення (до того ж лише понятійного). Адже мова постійно розвивається, бо вона функціонує як на початковому бінарному жестово-звуковому, так і сучасному багатофункціональному чи кількамодельному вербальному (в аспекті звукового чи писемного варіантів) етапах. Її розвиток як основного засобу фіксування взаємодії, соціологізованої у ритуалі, що поступилася біологічному інстинкту, і взаємодії людського анатомо-фізіологічного організму з біологічним природним середовищем, збагачується, ускладнюється й регулюється у всій природній взаємодії потребами психологічної гармонії, визначуваної допустимими й можливими психологічними й фізичними параметрами уже названої взаємодії почуттєво й ментального.

На етапі кроманьйонця соціально-етнічна диференціація в умовах високорозвинутої свідомості (й мислення) синтезувалася й уособлено була інтегрована в антропонімичні, язичницькі, а потім космічні універсальні істоти, готуючи у майбутньому базу для виникнення світових релігій. Засіб матеріалізації свідомості з домінантизацією уже вербального компонента давав змогу це реалізувати. Очевидно, саме на етапі персоніфікованого кроманьйонця з'явилися власні назви. Адже інтеграція (структуралізація й первинна категоризація) взаємодії людини з природним середовищем вимагали інтегратора цієї взаємодії. Так відбулося уособлення взаємодії людини з природним середовищем. Це цілком узгоджується з тим, що матерія функціонує у часо-просторі. З цього приводу заслуговує на увагу трактування власних назв як концептів, посталих з фреймів [Карпенко 2006].

Фактично визначаючи еволюційну теорію, на жаль, у теорії мовознавства, крім акад. М. Я. Марра, ніхто з мовознавців не робив спроб визначити період домінантизації жестової мови у неандертальця, а звукової природної мови у кроманьйонця. На нашу думку, можна припустити, що змінюване природне середовище на етапі неандертальця змусило на основі зв'язку за суміжністю (метонімічно) підсвідомо формувати систему взаємодії людини з цим середовищем. Можливо, цей процес завершився на етапі неперсоніфікованого неандертальця. Робилося те твариною-людиною інстинктивно методом проб та помилок. Дії такої людини виражалися дифузними знаками-жестами. І навіть уточнюючись й деталізуючись, вони не переставали такими бути.

В аспекті висловленого постає питання, чи не зміна полюсів Землі зумовила зміну характеру взаємодії людини з середовищем? Адже усе має матеріальну підоснову-причину. І чи не птахи своїм північно-південним перельотом вказують на первинний поштовх у взаємодії людини зі зміненим середовищем? Це (можна припустити) перше підсвідоме руйнування інстинкту у тварин і формованої людини. І чи не зміна полюсів Землі зумовила не пояснюване пересування мамонтів? Це був

знову ж таки чи не перший підсвідомий, підказаний потребою гармонії з природним середовищем, психолого-почуттєвий крок у становленні уже в людини бінарної ментально-почуттєвої свідомості. Зрозуміло, зважаючи на різний час започаткування сезонних перельотів птахів, пересування мамонтів і метонімізацію трудових актів первісної людини, треба припускати кількаразову чи довготривалу зміну полюсів Землі. З названими циклічними катаклізмами логічно пов'язати потепління й похолодання, просування льодовиків і ряд інших явищ на земній кулі. До речі, циклічність і спіралевидність в еволюції рослинного й тваринного світу на Землі, як і функціонування людського організму, уже сприйняті як науковий здобуток [Ротерс 1996].

Схоластичний марксистський детермінізм, поступаючись синергетичному детермінізму, вказівку Н. Хомського про вроджений характер мовної діяльності (мови, мовлення) деталізує знову ж таки опертям на принцип вертикального перенесення генів у генетиці. До речі, без залучення принципу перенесення генів, квантів інформації у широкому розумінні, виявляється, неможливо пояснити зародження життя на Землі [Соломин 1984].

Діяння принципу вертикального перенесення інформації, мабуть, має завдячувати трансформація мови жестів та міміки (ручної) у звукову, власне доміантизацію у засобі спілкування людини її звукового компонента. Отже, вертикальне перенесення пояснює зміну мови жестів та міміки (ручної) звуковою. Очевидно, теза про небагатозначні дифузні семи жестової мови (такими були зумовлені самою природою засобу спілкування) після ознайомлення з книгою Ю. О. Мещерякова, який аналізує олюднення сліпоглухонімих, цілком узгоджується зі щойно висловленим [Мещеряков 1974].

Констатуємо під цим кутом зору розширення проблематики сучасного мовознавства, звернення мовознавців-класиків і сучасників до позавербальної мови (у минулому і на сучасному етапі) та витлумачення значення через заміну мислення ментально-почуттєвою свідомістю. Як бачимо, динаміка розвитку мови, зокрема мови жестів та міміки, певним чином зв'язана з явищами дифузності та синкретизму. Дифузність характерна для початкового етапу формування усякого явища, зокрема й мови. Синкретизм – явище вищого порядку. Реалізується він у мовному розвитку підсвідомо. Синкретизм особливо помітний у мові поезії, зокрема її новаторів при ускладненні метафор. В україністиці про синкретизм знають на основі словотвірних способів контамінації та редуплікації. Звукова мова, абсолютизуючись, наявну дифузність розчленовує на певну невелику кількість змістових компонентів, не завжди синхронно співвідносячи семи (семантичні множини) з мовними засобами.

Підсвідомо трансформація парадигматичного дослідження мовних одиниць у синтагматичне вивчення в аспекті загальнотеоретичному здійснюється європейськими мовознавцями: починаючи з середини ХХ століття більше у прикладному аспекті це реалізується північноамериканськими лінгвістами на етапі утвердження дискриптивізму. У російському мовознавстві це робилося тими, хто збагачував традиційне мовознавство структуралізмом в аспекті теоретичному, а прямі послідовники структурної лінгвістики це робили, розв'язуючи проблему в аспекті аналізу автоматичного перекладу, – суто прикладному. В сучасній україністиці започаткував процес пізнання категорії значення через трансформацію парадигматики у синтагматику, реалізуючи тезу Ч. Морріса про зумовленість знака позначуваням, С. С. Єрмоленко [Єрмоленко 2006].

Саме вертикальним перенесенням генів чи інформації-знань в ідеальному вигляді пояснюється трансформація парадигматики у синтагматику при утворенні морфеми з фонем, з морфем – лексем, з лексем – синтаксем. Зрозуміло, онтологічний аспект вивчення функціонування мовної системи – явище синхронії. Порядок виформування названих одиниць в еволюційному становленні мови – протилежний. З цього приводу звертаємо увагу колег на книгу Джона Тейлора [Taylor 2007]. Узагалі розвиток звукової природної мови – це наслідок постійних вертикальних перенесень змісту й пошук потрібних для їх вираження мовних засобів. Поглиблення пізнання закономірностей функціонування звукової мови на тлі еволюції лінгвістичних парадигм супроводжується деталізацією структуралізації й категоризації мовознавства, виявленням взаємозв'язків категорій мовної системи на мікро- й макроструктурному рівнях, у процесі остаточного відмежування від так званого мегаструктурного повсякденно-побутового, що базується на безпосередньому сприйнятті зовнішнього середовища органами відчуттів.

У даній розвідці ми звертаємо особливу увагу на проміжні зв'язки категорій в аспектах парадигматики й синтагматики. Зауважимо, що виявлення концептосфери (моделей світу) не заперечує лінгвістичної категоризації попередніх лінгвістичних категорійних систем, зокрема збагачену функціональною, структурною й компаративною класичну описову. Отже, визнання концептів, моделей світу тощо не означає невизнання категорій частин мови, членів речення, фонем (звука мови), морфеми і т.д. Ми вже відзначали, до речі, геніально визначені давньогрецькими граматистами одиниці мовної системи й співвідносні з ними ділянки кори головного мозку, названі сучасними психологами й психолінгвістами у ХХ столітті. Мабуть, тому в аспекті когнітивної лінгвістики актуальною постає моделювання як вивчення функціонування мовної системи у цілому й окремих її підсистем, що набуло помітного поширення як у зарубіжному, так і російському мовознавстві. В україністиці воно асоціюється з іменем В. Д. Ужченка [Ужченко 2003].

Цілком згодні з радянським філософом, що „між відображаючою системою і середовищем існує складна взаємодія, взаємовідображення структурної організації, внаслідок чого в структурі відображаючого відбуваються зміни, моделюється структура відображуваного” [Вдовиченко 1976, С. 94] та „не протипоказане і дослідження самого процесу пізнання з позиції властивості відображення й моделювання в ширшому плані” [Вдовиченко 1976, С. 95].

Вертикальне перенесення інформації є умовою розвитку звукової мови, зокрема переходу не лише номінативності у предикативність, але й лексичного значення у граматичне, парадигматики у синтагматику. Врахуймо, що предикатизація – процес не одномоментний, а тривалий і реалізувався він по-різному. Слід мати на увазі, що він не обмежується лише постановням присудка двочленного простого речення. Модель предикатизації стосується трансформування однорідних членів речення у підрядні конструкції, з'яви узагальнюючих слів, постановням прикладок-означень, okazіоналізмів, широкозначних слів, перифраз і т. д.

Наголошуємо, що процес предикатизації мовних одиниць (категорій) аналогічний з перенесенням генів по вертикалі, генів рослин у генний код тварин чи навпаки. Основний процес трансформації парадигматики у синтагматику виявляється численними явищами, що постають також проміжними між граматиною й лексикологією, між граматичним і лексичним значенням, простим і складним і т.д. На синтагматичному рівні у мовознавстві завдячує вертикальному переносу генів у

біології з'ява простого ускладненого (із звертанням, відокремленими, вставними і вставленими компонентами) та складнопідрядного й складносурядного речень. Класичною спробою в аспекті традиційного мовознавства стало вивчення трансформування парадигматики у синтагматику слова як номінативної одиниці у речення як предикативну категорію русисткою М. В. Всеволодовою, українською Є. К. Карпіловською, В. О. Широковим та ін. Нарешті, принцип вертикального перенесення інформації (ідеальних генів) пояснює типологічне розрізнення мов (полісинтетичних, кореневих, аглютинативних, флективних). Адже у кожному з типів мови фіксується певний тип матеріалізації співвідношення лексичного та граматичного значень.

Останнім часом трансформація парадигматики у синтагматику підсвідомо реалізується в україністиці й русистиці на основі аналізу ряду семасіологічних процесів. Так, автор розвідки вказує на процес еволюції парадигматики імені у предикацію синтагматики [Зеленько 2009] у процесі аналізу кандидатської дисертації С. С. Терещенко, яка аналізує категорію широкозначності [Терещенко 2008]. Автор цієї розвідки цілком обґрунтовано констатує, що „поки що пізнання постійно змінюваної функціонуючої системи мови здійснювалося спершу у вигляді статичної категоризованої системи в описовому мовознавстві без усвідомленого розрізнення форми й змісту, парадигматики й синтагматики; останнє реалізується в структурній лінгвістиці в аспекті синхронічному, а вже в когнітивній парадигмі все те реалізується в аспекті діахронічному. Спершу окремо, стосовно парадигматики й синтагматики, і лише останнім часом у єдності двох названих аспектів. Завершитися цей аналіз має визначенням ролі й місця в процесі мовотворення конотації” [Зеленько 2009, с. 22].

Вивчення широкозначності – лише один із шляхів пізнання аналізованого процесу на мікроструктурному рівні. Інші дослідники це роблять, аналізуючи перифрази, алюзії і т.д. Кінцевою метою бачиться комплексний концептуальний аналіз тексту на мікро- й макроструктурному рівнях дослідження. Тим більше, що вже реалізується укладання граматичного словника на основі сучасної парадигми, фактично підсумовуючи уже згадану проблематику „Смисл” ↔ ”Текст”.

Повертаючись же до прикладної науки, наголосимо, що, виявляється, не лише на рівні природничих наук, зокрема фізики, хімії, біології на різних рівнях пізнання людиною навколишнього середовища можливе прикладне використання пізнаних закономірностей, але й у мовознавстві. При цьому згадуємо, як збагатилося інформацією людство завдяки тому, що давні греки створили буквено-звукове письмо. Припускаємо, що когнітивна лінгвістика на її завершальному етапі збагатить землян незмірно більше завдяки тому, що, зважаючи на ізоморфізм генного й мовного кодів, будуть пізнані закономірності свідомості (від генетичної досвідомості до конкретно-образної підсвідомості й понятійно збагаченої свідомості). Одним з результатів цього стане розв'язок проблеми автоматичного перекладу, що небачено збагатить інформацією науку.

Фундаментальні дослідження і в мовознавстві реалізовувались і реалізуються в аспекті прикладному. Між іншим, аналіз формування буквено-звукового письма у Давній Греції завершується абсолютизацією вербалізованого компонента природної мови. Усвідомити це допомогла когнітивна лінгвістика, яка започаткувала новий етап дослідження засобу спілкування людей. Сподіваємось, що саме ця парадигма дасть змогу розв'язати й проблему автоматичного перекладу.

А повертаючись до розвідки А. Зельдовича, звертаємо увагу, що згаданий фізик констатує: теорія відносності та розвиток теоретичної, зокрема квантової, фізики можливі завдяки розв'язанню багатьох прикладних проблем галузі. Скажімо, ним констатується, що квантова механіка (фізика) пояснила хімічні особливості елементів, особливості газів, рідин та твердих тіл, зокрема провідників та ізоляторів, а в основі біологічних процесів виявлено закономірності хімії. Майже певні, що в основі закономірностей функціонування мови слід шукати закономірності психології, що стало підставою формування психологізму, психолінгвістики, а на основі останньої – синкретичної когнітивної лінгвістики. Когнітивна лінгвістика підсумувала психологізм та психолінгвістику і, на жаль, у сучасному російському й українському мовознавстві постала модою на концептуальне дослідження окремих мов чи в порівняльно-історичному або зіставному аспектах.

А ось щодо педагогіки й методики викладання мови у школі слід звернути увагу на онтологічний принцип для диференціації класичної гімназії та масової школи – необхідність врахування комунікативного та когнітивного аспектів вивчення рідної мови. Безперечно, у масовій школі реалізується вивчення мовлення, у гімназії ж вивчається мова. Зрозуміло, перше й друге здійснюється на основі різних методик, бо різний кількісно і якісно предмет засвоєння. На жаль, треба буде зважати при відборі учнів до гімназії на рівень розумового розвитку. Очевидно, соціальні чинники мають нейтралізуватися: адже не завжди діти заможних батьків навіть при належній увазі до їх навчання останніх відповідатимуть поставленій вимозі. До речі, нинішнє потурання МОН у відкритті відділень і факультетів іноземних мов негативно позначається на загальнокультурній і галузевій підготовці як майбутніх науковців та викладачів, так і перекладачів, бо одна справа знати ту чи іншу мову й про цю мову, інша – бути здатним комунікувати цією мовою. Адже аналітик-мовознавець і поліглот – різні речі.

Отже, друга розвідка деталізує першу, бо з'ява й розвиток синтагматики на граматичному й лексичному рівнях як вияв аналога в генетиці вертикального перенесення генів (інформатики) – то ще один з варіантів чи підходів комплексного розв'язку проблеми автоматичного перекладу на загальнотеоретичному рівні у започаткованій І. О. Мельчуком проблемі „Смисл ↔ Текст” чи генеративній лінгвістиці Н. Хомського, а ще раніше – у „новому вченні про мову” М.Я. Марра. У ній автор намагається рівноцінно поєднати, так би мовити, зовнішній макро- та внутрішній мікроструктурний, власне еволюційний історико-генетичний та науковий онтологічний аспекти вивчення динаміки еволюції мови, враховуючи її спіралеподібний характер.

Література

- 1. Бондаренко 1976** – Бондаренко Л. И. Основные этапы становления сознания (логическое и историческое в генезисе сознания). – К. : Вища школа, 1979. – 190 с.
- 2. Вдовиченко 1976** – Вдовиченко В. Ленінська теорія відображення і сучасна наука. – К. : Політвидав, 1976. – 159 с.
- 3. Голубовська 2004** – Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу: Монографія. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Логос, 2004. – 284 с.
- 4. Даниленко 2010** – Даниленко Л. Становлення лінгвокогнітивної парадигми в чеському мовознавстві // Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії. Вип. 18. – Рівне : РДГУ, 2010. – С. 210 – 213.

- 5. Єрмоленко 2006** – Єрмоленко 2006. Єрмоленко С. С. Мовне моделювання дійсності і знакова структура мовних одиниць : монографія. – К., 2006. – 384 с.
- 6. Загнітко** Сучасні класифікації концептів: теоретичний і прикладний аспекти // Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії. Вип. 18. – Рівне: РДГУ, 2010. – 265 с. – Див. : С. 60 – 67.
- 7. Зеленько 2009** – Зеленько А. С. 2009. Зеленько А. С. Етапи формування теоретичної та прикладної семасіології // Актуальні проблеми іноземної філології: Лінгвістика та літературознавство : міжвуз. зб. наук. ст. / відп. ред. В. А. Зарва. – Донецьк : Юго-Восток, 2009. – С. 46 – 56.
- 8. Зеленько2010** – Зеленько А. С. Макро- та мікроструктурний аспекти вивчення значення під кутом зору еволюції лінгвістичних парадигм (на матеріалі україністики та русистики) // Лінгвістика. Збірник наукових праць. ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2010. – № 1(19). – С. 16 – 26.
- 9. Зельдович 1986** – Зельдович Я. Пути и цели науки // Микромир частиц и вселенная // Наука и жизнь. – 1986. – № 12. – С. 18 – 20.
- 10. Карпенко 2006** – Карпенко О. Ю. Проблематика когнітивної ономастики: Монографія. – Одеса: „АСТРА-ПРИНТ”, 2006. – 328 с.
- 11. Мещеряков 1974** – Мещеряков А. И. Слепоглухонемые дети: Развитие психики в процессе формирования поведения. – М.: Педагогика, 1974.
- 12. Ротерс 1996** – Ротерс Т. Т. Ритмическое развитие личности школьника (анализ взаимодействия физического и эстетического воспитания). – Луганск : ООО „Знання”, 1996. – 167 с.
- 13. Соломин 1984** – Соломин Б. Опыт рассуждения о динамических системах // Техника молодежи, 1984. – С. 40 – 44.
- 14. Терещенко 2008** – Терещенко С. С. Лексико-семантична парадигма широкозначних слів української мови. Автореферат дис. канд. філол. наук, спец. 10.02.01 – українська мова. – Дніпропетровськ, 2008. – 20 с.
- 15. Ужченко 2003** – Ужченко В. Д. Східноукраїнська фразеологія. Монографія. – Луганськ: Альма-матер, 2003. – 362 с.
- 16. Хорошко 1929** – Хорошко В. Гловной мозг // Большая советская энциклопедия / Гл. ред. Н. А. Семашко. – Т. 7 (гимнастика-готштейн). – М.: Акционерное общество „Советская энциклопедия”, 1929. – С. 484 – 599.
- 17. Шаховский 2008** – Шаховский В. И. Категоризация эмоции в лексико-семантической системе языка. – М. : Изд-во ЛКИ. 2008. – 208 с.
- 18. Шуберт 2006** – Шуберт Э. Э. Дискурсивные единицы, уровни, приемы и принципы речевого воздействия в когнитивном аспекте. Автореферат дис. канд. филол. наук. Специальность 10.02.19 – теория языка. – Краснодар, 2006. – 23 с.
- 19. Taylor 2007** – Taylor R. John Gramatyka kognitywna. Przeklad Magdalena Buchta Zukasz Wiraszka. Redakcja naukowa Elzbieta Tabakowska. Towarzystwo avtorow i wydawcow prac naukowych. – Krakow: Universitas, 2007. – 745 с.

МІФ ПРО МОВНУ МОДЕЛЬ СВІТУ

Мовна модель (картина) світу на сучасному етапі як категорія мовознавства вимагає серйозного теоретичного осмислення, бо, на переконання автора розвідки, навіть термінологічно у даному випадку маємо констатувати абсурд: адже після витлумачення її стало зрозумілим, що навіть назва не відповідає змісту.

Теоретична невизначеність теоретиків когнітивної лінгвістики не робить їх винятком серед ідеологів інших парадигм, бо, як правило, науково визначених принципів заперечення попередньої парадигми наступники **не формулювали**. Тим самим науковці кожної іншої парадигми щоразу давали привід сумніватися у своїй здатності розв'язувати наукову проблему за допомогою уже наявного **понятійного** апарату. Очевидно, щоразу не вистачає наукових спостережень та експериментів і щоразу актуалізується питання про наукову **інтуїцію**, а вона не завжди реалізується. До речі, нами звертається увага на те, що вона має асоціативний образний характер. Пам'ятаймо, що аспект **генетико-діахронічний** реалізується нами під кутом зору синтетичного відтворення історії й теорії мовознавства як **еволюції лінгвістичних парадигм**; останні реалізуються системами закономірностей функціонування когнітивно-комунікативних квантів, відбитих системою понять-термінів, та сукупностей методик аналізу.

Отже, проблема системності у цілому, системності значення нами аналізується в аспекті відтворення історії мовознавства як еволюції лінгвістичних парадигм. До того ж наголошується, що еволюція лінгвістичних парадигм супроводжується зміною термінологічного апарату, а відповідно теоретичних положень та методик аналізу. Під таким кутом, на нашу думку, має витлумачуватися й питання про квантування системного вивчення лексичної підсистеми мови, зокрема модель (картина) та її елемент концепт, що замінив у когнітивній лінгвістиці лексико-семантичне поле.

Успадкований від радянської тоталітарної системи науки український регіональний її несистемний ущербний сектор на жаль, повноцінною функціонуючою системою не став і таким не стане ще не одне десятиліття. Не даючи загальну характеристику йому, відзначимо, що ця неповнота виявляла себе, зокрема у соціальних і гуманітарних галузях, несистемним охопленням проблематики будь-якої галузі науки, а відповідно відсутністю фундаменталістів-теоретиків. Здебільшого й науковці академічних установ колишньої республіканської АН України спрямовували своїх колег у вищих на утвердження уже започаткованої московськими ученими запозиченої у Європі проблематики, як було у випадку української функціональної лінгвістики, а нині концептуального аналізу.

Майже те ж сталося нині в українській мовознавчій науці стосовно утвердження структурно-семантичного аналізу лексики російської та української мов, використовуючи мовну модель світу, а останнім роками – концепту. Питання про модель мови та концепт – то часткові питання проблеми про значення у мові.

Уже у Радянському Союзі академік М. Моїсеєв у своїй розвідці „Будущее планеты и системный анализ” констатував утвердження системного підходу у науці у випадках з'яви синтетичних галузей (біохімія, хімічна фізика, геохімія і т. д.), з одного боку, загальної теорії відносності на основі ньютонівської механіки, спеціальної теорії відносності, гравітації й теорії ноосфери В. І. Вернадського, по-друге, пов'язуючи його з утвердженням у сучасній науці саме *модельної* форми нагромадження та передачі інформації [Моїсеєв 1974, с. 98 – 104].

Звертаємо увагу на те, що й вербально оформлена лексико-семантична система мови (у кожній по-різному структурована) фактично постає модельною, відтворюючись тематичним тезаурусом. Це було використано педагогами, що пропагували блоковий спосіб членування виучуваного матеріалу. Пам'ятаймо, що колишня стилістична диференціація слова дискурсивно відтворюється певною моделлю, що передбачає врахування співвідношення мовного й позавербального, ситуаційну чи контекстуальну диференціацію, виявлення раніше не фіксованих граматичних засобів. Робиться це функціоналістами.

В аспекті діяхронічному, а точніше генетико-діяхронічному проблема моделі світу – це й питання типології моделей за сферами функціонування людини, про етапи-форми функціонування когнітивно-комунікативного засобу спілкування (а не лише звукової мови), про співвідношення у формуванні квантів спілкування усіх рівнів змісту й форми (точніше засобів вираження змісту у всіх аналізованих квантах).

Треба визнати, що нинішнє виокремлення модельної форми нагромадження й передачі інформації реалізується як за змістом, так і за формою вираження: адже повноцінне спілкування навіть пересічної людини і в повсякденному побуті квантоване в обох компонентах. Саме тому мовознавці на етапах структурної та когнітивної лінгвістик стали оперувати фреймами та концептами як квантами мовної моделі. Виділення моделей (картин) світу зумовлене дискретністю матерії та процесу пізнання. В аспекті філософсько-методологічному воно розв'язується на принципах систематології.

Сприймаючи еволюційну теорію виникнення мови, визнаємо не лише матерію як єдність субстанції та інформації (енергії), але й безкінечність *змінюваної* субстанції та дискретність останньої. Аналіз функціонування процесу пізнання, чи родового поняття свідомості, які осмислення процесу ученим сприйнятого матеріалу, зокрема спроби унаочнити його, надати образності у процесі модульно-блокового методу, засвідчили, що ментальна образно чи понятійно сформована інформація сприймається дискретно у вигляді конкретно-образного модуля.

Мовна картина (модель) світу започаткована В. фон Гумбольдтом, уточнена європейськими гумбольдтіанцями Л. Вайсгербером, Й. Тріром та американськими антропологами авторами лінгвістичної теорії відносності Е. Сепіром, Б. Уорфом. У радянському мовознавстві своєю з'явою вона завдячує дослідникам іноземних мов А. А. Уфимцевій, К. А. Левковській. В українське мовознавство фактично запроваджена дослідниками російської мови В. М. Туркіним та О. М. Шиловським, а утверджена – Ж. П. Соколовською. Усе штрих-пунктирно відтворене автором розвідки у його численних статтях, а також двох книгах [Зеленько 2003, Зеленько 2005].

В українському мовознавстві одним з фундаторів утвердження системності у мові, зокрема названої лексичної парадигми, була Ж. П. Соколовська. Дякуючи її зусиллям названа методика була застосована для структурно-семантичного аналізу лексичних підсистем російської та української мов. Пройшло кілька десятків років і структурно-семантичний аналіз поступився когнітивному, лексико-семантичне поле – концепту, мовна картина (модель) світу диференціювалася спершу на мовну й концептуальну, а пізніше на чотири. Уся проблематика поглибилася, синтезувалася й постала загальнотеоретичною проблемою про значення у мові.

Значний перелік робіт Ж. П. Соколовської, присвячених системному вивченню лексики (в основному російської) мови, але власне визначальною була її монографія, присвячена структурно-семантичному аналізу прикметників у російській мові [Соколовская 1990], фактично трансформована пізніше [Соколовская 1979].

Безперечно, що нині вимагає зауваження питання про обґрунтування характеру наукової моделі світу. Не станемо причіпливо аналізувати сформульоване Ж. П. Соколовською визначення категорії моделі, а звернемося до сучасних дослідників, що нею користуються. Перевірку й збагачення свого бачення структурного моделювання мови ми здійснюємо на основі ознайомлення з кількома авторськими і груповими посібниками з когнітивної лінгвістики та лінгвокультурології [Колесова 2010, Пименова 2011].

Останнім часом література про модель (картину) світу багата, немає потреби її ревізувати. І все ж згадаємо дві розвідки, зокрема першу, у якій аналізується фактично початковий етап становлення питання про модель у мові О. А. Радченко [Радченко 2002], та В. В. Колесова, у якій підсумовується етап утвердження категорії моделі (картини) світу у російському мовознавстві [Колесов 2010].

Мабуть, найповніше це зробила М. В. Пименова. Вона спробувала спробу типологізувати модель (картину) світу виділивши наївну, мовну, міфологічну, фольклорну, релігійну, філософську, концептуальну і навіть індивідуально-авторську [Пименов]. Зважаючи на жанр посібника, не приходить докоряти автору за нечіткою визначенням методик аналізу, бо фактично вони виділені за сферою функціонування компонентів парадигми.

Своє становлення теоретика структурної семасіології, а значить тлумачення категорії мовної моделі світу автор розвідки підсумовує у двотомній книзі [Зеленько 2010, Зеленько 2010 а]. Він без будь-якої самореклами й кокетування попереджає своїх читачів, що у цих роботах теорія чи концепція все ще остаточна не виписана і потребує у ряді моментів перевірки й уточнення. Колишні мовну і концептуальну моделі світу, успадковані від структурної лінгвістики, і понад десяток запропонованих когнітивісткою М. В. Пименовою, він як апологет синергетичного детермінізму зводить лише до чотирьох. Робить це, аналізуючи концепцію щойно названої М. В. Пименової.

Уважне ознайомлення з визначенням М. В. Пименовою моделей дає підстави йому запропонувати повсякденно-побутову ослівеснену, художню, релігійну та наукову, бо наївна і мовна (виражені вербально повсякденно-побутовою) – це фактично ослівеснена повсякденно-побутова. Художня ослівеснена – це втілена мовою художньої літератури індивідуально-авторська. Отже, за способом і засобами вираження індивідуально-авторська (художня) також може кваліфікуватися як мовна. Зрозуміло, що й повсякденно-побутова за формою – також мовна. Саме ці моделі більшою чи меншою мірою формують концептосферу. Постали вони на основі первинної сакрально-міфологічної повсякденно-побутової.

Усі вони, за винятком наукової, не лише образні, але й відносно повні й цілісні, чого не можна сказати про сучасну наукову, яка формується усіма галузями науки за корегуючої ролі філософії. До речі, гуманітарні галузі утворюють свої сектори також природною звуковою мовою (і писемним її варіантом), а тому літературознавчу, мовознавчу тощо підмоделі наукової моделі можна умовно назвати мовними моделями. Відрізняють їх від двох попередніх образний характер відтворення пізнаваних закономірностей. До речі, релігійні моделі комплексні щодо засобів вираження і також завершені на рівні образного сприйняття.

Нинішня повсякденно-побутова модель світу європейця ні типом абстрагування, ні рівнем узагальнення, як і засобами вираження та сферами функціонування ніяк не тотожна ні первинному доцивілізаційному світогляду кроманьйонця, ні навіть пересічного громадянина сучасної недемократичної держави.

Перехід повсякденно-побутової ословесненої моделі світу у художню ословеснену відбувся на етапі формування усної народної творчості. Базована на закономірностях понятійного мислення наукова модель світу при всій її логічності також не зовсім позбавлена образного емотивного компонента, що завсідчує використання визначними ученими інтуїції. Структурована ж наукова модель світу стає стандартом наукового зіставного аналізу у дослідженні мов.

Отже, нами розрізняється не просто мовна, як це робив В. фон Гумбольдт, чи мовна й концептуальна моделі світу, як роблять деякі інші концептуалісти, а ословеснена повсякденно-побутова й ословеснена чи словесна художня, а також релігійні і наукова моделі світу. Моделі світу, таким чином, знаменують початок дискурсивного аналізу.

Одиниця повсякденно-побутової ословесненої й художньої моделей світу диференціюється залежно від превалювання у них ментальних чи почуттєвих сем. У даному випадку йдеться про концепт так званої концептосфери. Відзначимо, що нині актуалізувалося системне вивчення лексики у вигляді повсякденно-побутової художньої та наукової моделей світу за допомогою концептуального аналізу. Відповідно визначається структурована ідеографічно (тематично) лексика у синхронії й діахронії. Робиться усе те у динаміці на основі аналізу співвідношення уже згаданих ментальних та емотивних сем.

Проблема визначення *моделей (картин) світу* у синхронії передбачає не лише їх типологію, структуралізацію в аспекті макроструктурному – визначення у моделях мовних квантів (категорій, структурно-семантичних полів, концептів і т. д.), а в аспекті мікроструктурного аналізу – сем (семантичних множників) у мовному кванті (усе в аспекті суто лінгвістичному), – з одного боку, й пізнання сутності елементарного кванта, співвідношення мовного й позамовного при їх формуванні й структуруванні категорій, концептів тощо, моделей-концептосфер, – з другого.

Все це базується на тлумаченні структури свідомості й визначенні етапів і стадій функціонування когнітивно-комунікативного засобу спілкування. Відповідно визнається розрізнення наочно-дійового, конкретно-образного й понятійного типів мислення, а також таких форм „мови” як „ручна” (за М. Я. Марром), звукова природна, базована й сформована на основі закономірностей конкретно-образного мислення, наукова вербалізована, або просто наукова, нарешті, комп’ютерні мови та, ймовірно, інтернетівська. Нині уже констатується, що, крім вербалізованої форми нагромадження й передачі інформації, уже утвердилася модельна форма.

Навіть така продуктивно використовувана категорія когнітивної лінгвістики як концепт не лише формально, але й проблемно згубилася як предмет аналізу у численних наукових публікаціях. Досить повну наукову класифікацію концептів під кутом зору різних напрямків когнітивної лінгвістики дає В. В. Колесов [Колесов 2010]. Структуралізація концептів, чи структурна категоризація їх, як свідчить дванадцятий та п’ятнадцятий збірники концептів, упорядковані М. В. Піменовою, поки що справді науковою не може вважатись, бо важко погодитися, ніби логічно виділені групи концептів „*Концепт „Культура”*”, „*Концепт и картина мира*”, „*Категориальные концепты*”, „*Концептосфера „Мир”*”, „*Концептосфера „Человек”*”, „*Концепты внутреннего мира человека*” у першому, як і „*Концепт и культура*”, „*Концепт и картина мира*”, „*Категориальные концепты*”, „*Концептосфера „Мир”*”, „*Концептосфера „Человек”*”, „*Концепты внутреннего мира человека*”, у другому з названих збірників співвідносні навіть з рубриками у книзі Ю. М. Караулова [Колесов 2010].

Ознайомлення з дванадцятим [Колесов 2010] та п'ятнадцятим виданнями збірника [Пименова 2010] засвідчує, що аналіз концептів як мовних квантів когнітивної парадигми у російському мовознавстві охоплює весь спектр структурно-семантичного дослідження мовної системи, хоч поки що тут домінує хаотичне поєднання синхронічного (й типологічного) в основному парадигматичного вивчення концептів на основі аналізу лексем, фразем художньої моделі світу.

Аналіз структури концепту та засобів його вираження (лексем-семем) неминуче спрямовує на дослідження *емотивного компонента* спершу лексеми (семеми), а потім фраземи, паремії тощо. При цьому використовуємо психологічні категорії свідомості, підсвідомості й лінгвістичну – значення. На жаль, у численних публікаціях російських когнітивістів-концептуалістів з якоїсь причини обходяться дослідження емотивного компонента концепта В.В. Шаховським. Автором розвідки це пов'язується з тим, що нинішні концептуалісти не помічають того, що концепт як субстантна одиниця когнітивної лінгвістики відрізняється від лексико-семантичного поля структурної лінгвістики саме двобічністю у структурі лексеми.

З'ява останніх збірок, присвячених аналізу концептуального дослідження мови русистами та українцями [Концептуальні дослідження 2010] засвідчує, що науково аналітично не усвідомлюється сучасними лінгвістами питання виявлення й структурування концептів як поки що найвищої ланки пізнання свідомості людини, хоч мимоволі це реалізується підсвідомо інтуїтивно. У російському мовознавстві вивчення концептів стало такою ж модою, як у попередні десятиріччя в українському мовознавстві була функціональна лінгвістика. Але гіпертрофована увага до концептуальних досліджень російської мови та зіставного вивчення російської з різними іноземними все ще не підсумовується ні в аспекті теоретичному, ні в аспекті прикладному, а має стихійний характер. Адже принципи когнітивної лінгвістики, хоч і реалізуються залученням психології, інформатики, але через слабку обізнаність з сучасною психологією цілісна фундаментальна концепція не формується, бо ніяк не сприймається, що моделі як дискретні найбільші одиниці мови у широкому розумінні і звукової мови у вузькому та концепти як їх компоненти в аспектах аналізу будови і функціонування нині мають аналізуватися у дискурсіології.

Автор розвідки схиляється до того, щоб дискурс витлумачувати як прийом аналізу одиниць(категорій) у системі мови, складніших за речення, власне мовно-позамовних фреймів. Отже, йдеться про прийом, складніший за прийоми безпосереднього спостереження, зовнішньої реконструкції чи аналізу за безпосередніми складниками. З таким тлумаченням дещо перетинається прийом конверсаційного аналізу. Другий передбачає диференціацію когнітивно-комунікаційного засобу за *соціалізованими* (соціальною й виробничою) сферами мовця і співбесідника. Йдеться про розрізнення мовної ситуації, що постає на судовому засіданні, на урочистому прийомі, на уроці у школі і т. д.

У традиційному вітчизняному мовознавстві до середини ХХ століття дискурсивний аналіз мови у широкому й вузькому розумінні використовувався як функціонально-стилістичний аналіз здебільшого на лексичному рівні. Раритети цього підходу певною мірою до останнього часу не дають можливості диференціювати звукову природну мову повсякденно-побутової сфери і наукову мову гуманітарних галузей науки, з одного боку, а також усвідомити уже реальне розширення об'єкта і предмета дослідження мови за рахунок аналізу комп'ютерних та мови Інтернету, по друге. Про сприйняття дискурсу як методики аналізу у мовознавстві засвідчують матеріали круглого столу у Мінську [Дискурс 2010]. Доречно відзначити, що

когнітивна лінгвістика концептуальний аналіз неминуче поєднує з дискурсом як методикою оперування концептами. Таке тлумачення останнього ми вибираємо з переліку у розвідці О. В. Лещака [Лещак 2008]. В. В. Колесов, ведучи мову про реальні дослідження в аспекті когнітивної лінгвістики фактично поєднує концепт та дискурс [Моисеев 1974].

Відсутність аналітико-фундаменталіста у російському (про українське не приходиться згадувати) пояснює, чому категорія *концепту абсолютизується* у кінці ХХ століття, не будучи співвіднесена з **моделлю** світу, диференційованою за сферами функціонування, хоч уже на початку ХХІ століття співвідноситься з нечітко визначеною категорією **дискурсу**, синонімічно кваліфікованою як **концептосфера**.

Поки що інтуїтивно-стихійно у російському і ледь помітно в українському мовознавстві відбувається переорієнтація на синтагматичний аспект, зокрема через аналіз паремій та художнього тексту. У п'ятнадцятому збірнику розвідки співробітника Інституту мовознавства РАН В. А. Виноградова [Виноградов 2011, с. 8 – 13] засвідчується, з одного боку, прилученням до все ще хаотичного процесу концептуалізації, здійснюваного російськими мовознавцями вишів, науковцями академічних установ, а з другого, – запровадженням концептології когнітивної лінгвістики у граматику.

Початковий намір укласти за допомогою концептуального аналізу динамічної лексичної моделі-підсистеми тематичний тезаурус перш ніж розв'язати проблему автоматичного перекладу виявився недостатнім, бо стало зрозумілим, що треба відтворити динамічно функціонуючий текст. Тим більше, що концептуальний аналіз лексем перетворився в аналіз фразеологізмів, а потім паремій (прислів'їв, приказок, замовлянь, побажань і т. д.).

Отже, бачимо: проблематика концептології, моделювання, зокрема оперування моделлю світу, набули широкого діапазону, але все ще аналізується недостатньо теоретично без належної однозначності використаних категорій і розуміння ролі й місця у теорії поняття людей семасіології.

Література

1. Виноградов 2011 – Виноградов В. А. Когнекивный подход к грамматике / Когнекивная лингвистика: новые парадигмы и новые решения : сборник статей / отв. ред. М. В. Пименова. Москва : НЯ РАН, 2011. – с. 8 – 13.

2. Дискурс 2010 – Дискурс в академическом пространстве : Сборник материалов (международного круглого стола 5 апреля 2009 года; Минск, Белорусь). Под ред. И. Угвановой, М. Сировского. – Минск : Изд. центр БГУ 2010. – Вып. 1 – 146 с.

3. Загнітко 2010 – Загнітко А., Краснобаєва-Чорна Ж. Академічний простір дискурсу: різні погляди і концепції. Рец. на кн. : Дискурс в академическом пространстве : сборник материалов (международного круглого стола 5 апреля 2009 года; Минск, Белорусь). Под ред. И. Угвановой, М. Сировского. – Минск: Изд. центр БГУ, 2010 – Вып. 1 – 146 с.

4. Зеленько 1992 – Зеленько А. С. Типологія структурно-семантичної організації побутово-виробничої лексики української мови (на діалектному матеріалі). дис. на здобуття ученого звання д. ф. н. спеціальність 10.02.02. – українська мова. – Луганськ, 1992. – 488 с.

5. Зеленько 2003 – Зеленько А. С. Основи лексикології (під кутом зору теорії лінгвістичного детермінізму) : Монографічне дослідження. Луган. держ. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ : Альма-матер, 2003. – 180 с.

- 6. Зеленько 2005** – Зеленько А. С. Про становлення семасіології у філософсько-психологічному осмисленні : стан і перспективи. Монографія. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 199 с.
- 7. Зеленько 2010** – Зеленько А. С. Проблеми семасіології в аспекті лінгвістичних парадигм : Монографія. – В 2-х ч. – Ч. 1. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2010. – 199 с.
- 8. Зеленько 2010** – Зеленько А. С. Проблеми семасіології в аспекті лінгвістичних парадигм : монографія : у 2 ч. / А. С. Зеленько; Держ. закл. „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” – Ч. 2. – Луганськ: вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2010. – 201 с.
- 9. Караулов 1976** – Караулов Ю. Н. Общая и русская идеография. М. : Наука, 1976 – 355 с.
- 10. Колесов 2011** – Колесов В. В., Пименова М. В. Языковые основы русской ментальности : учебное пособие; отв. ред. М. В. Пименова; 2-е изд. испр. и доп. Кемерово : Кем ГУКИ, 2011 – 136 с.
- 11. Колесов, Пименова 2010** – Колесов В. В. Классификация ментальных исследований языка с позиции философского реализма // Концептуальні дослідження в сучасній лінгвістиці : збірник статей : Вид-во ГД ППМ, 2010. – 560 с. Див. : с. 3 – 17.
- 12. Концептуальні дослідження 2010** – Концептуальні дослідження в сучасній лінгвістиці : Збірник статей : Вид-во ГД ППМ, 2010. – 560 с.
- 13. Лещак 2007** – Лещак О. В. Теория дискурса – теория дискурса – теория дискурсов: К вопросу о возможности издания частных предметных лингвистических теорий Культура народов Причерноморье. Научный журнал, 2007 – № 110 – Ч. I. – С. 319 – 322.
- 14. Моисеев 1974** – Моисеев Н. Будущее планеты и системный анализ // Наука и жизнь, 1974 – № 4 – С. 98 – 104.
- 15. Пименова 2011** – Когнитивная лингвистика : Новые парадигмы и новые решения : сб. ст. / отв. ред. М. В. Пименова. – М. : ИЯ РАН, 2011. – 896 с.
- 16. Пименова 2011** – Пименова М. В. Языковая картина мира: учебное пособие; изд. 2-е, испр. и доп. – Кемерово : КемГУКИ, 2011 – 106 с.
- 17. Пименова 2011 а** – Пименова М. В., Кондратьева О. Н. Концептуальные исследования. Введение : учеб. пособие. – М. : ФЛИНТА: Наука, 2011 – 176 с.
- 18. Пименова 2010** – Концептуальні дослідження в сучасній лінгвістиці : Збірник статей / ред. М. В. Пименова. – Санкт-Петербург – Горловка : Вид-во ГД ППМ, 2010. – 560 с.
- 19. Радченко 2002** – Радченко О. А. Понятие языковой картины мира в немецкой философии языка XX века // Вопросы языкознания, 2002. – № 6.
- 20. Соколовская 1979** – Соколовская Ж. П. Система в лексической семантике. – К. 1979 – 189 с.
- 21. Соколовская 1990** – Соколовская Ж. П. Проблемы системного описания лексической семантики – К., 1990 – 185 с.
- 22. Теркулов 2011** – Знак – сознание – знание [сб. науч. работ / глав. ред. : В. И. Теркулов] – Горловка : изд-во ГГПИИЯ, 2011. – Вып. 1. – 280 с.

РЕЦЕНЗІЇ

**ПРО ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ І ВИВЧЕННЯ НА
ФІЛОЛОГІЧНОМУ ФАКУЛЬТЕТІ КЛАСИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
(З ПРИВОДУ МОНОГРАФІЇ А. С. ЗАГНІТКА.
„ТЕОРЕТИЧНА ГРАМАТИКА СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.
СИНТАКСИС”. – ДОНЕЦЬК: ТОВ „ВКФ” „БАО”, 2011. – 992 с.)**

Книга А. С. Загнітка не лише обсягом, але й широтою та глибиною охоплення матеріалу, як і технікою оформлення – одна з найкращих у сучасній україністиці. Позитиви її рецензент відзначає без застережень. Щодо хиб, то ними він не дорікає автору, бо корені їх значно глибші. Рецензент ще раз, можливо, зайве нагадує пересічному читачеві й науковцю, що в українському мовознавстві, як і в українському продукті, лише один відсоток розумової праці при п'ятдесяти у європейському. Не дивно, що український покупець обирає європейську чи японську справді модернізовану техніку, європейський одяг, а навчатися батьки з достатком відправляють своїх дітей в англійські чи американські університети. Ось на прикладі гуманітарної галузі мовознавства рецензент демонструє причину цього явища – виявляється, науковці викладають на (комерціалізованих гуманітарних) філологічних факультетах не модернізований (сучасний), синхронізований з інформатикою, комп'ютерологією, Інтернетом, курс української мови, а мало не понаддвохтисячолітню граматику.

Отже, з'ява рецензованої книги на тлі численних у традиційному аспекті написаних посібників і підручників з українського мовознавства (у Донецьку, а не Києві) – помітна віха в українському мовознавстві. Автор її, будучи учнем і прямим спадкоємцем функціоналіста-україніста І. Р. Вихованця, поєднав у своїй дослідницькій роботі здобутки україністики й славістики та основ теорії загального мовознавства. Забігаючи наперед, попередимо, що такий, здавалося б, несумісний симбіоз описового й функціонального (чи функціонально-когнітивного) мовознавства зумовлений великим розривом між теорією мовознавства й рівнем вивчення української філології у вишах України.

Автор книги – визнаний в українському мовознавстві фахівець у галузі морфології та синтаксису, один з теоретиків функціональної лінгвістики; у нього великий науковий доробок. Логічно, що це відомо рецензентові. Щоб не бути голослівним, він, зважаючи на все вищевідзначене, звертається до двох останніх невеликих його робіт, у яких останній звертається до концептуального аналізу когнітивної лінгвістики та, так би мовити, комп'ютеризації лінгвістики.

Про те, що автор рецензованої книги порівняно добре обізнаний з історією мовознавства, свідчать як його численні роботи у галузі україністики, так деякі з історії й теорії загального мовознавства. До речі, й безпосереднє спілкування та ознайомлення з роботами цього автора засвідчує зацікавленість того проблематикою загального мовознавства. Рецензент констатує визнання ним нині утвердженого у загальному мовознавстві положення про те, що проблематика сучасного інтернаціонального (чи глобалізованого) мовознавства постала на основі аналізу історії мовознавства як еволюції лінгвістичних парадигм. Остання розвідка А. П. Загнітка, присвячена концепту, – тому красномовне свідчення. У ній, до речі, йдеться не лише про когнітивну, але й функціональну лінгвістику (парадигму). Наголосимо, що зрозумілим для рецензента є започаткування ученим сучасного

теоретичного й прикладного українського мовознавства в аспекті дискурсології та пов'язання цієї проблематики з питанням про концепт.

Так, після ознайомлення автора рецензії з черговим випуском збірника ДНУ „Лінгвокомп'ютерні дослідження” 2011), зокрема у ньому з рецензією А. П. Загнітка та Ж. Краснобаєвої-Чорної, можемо констатувати, що на сучасному етапі дискурс-лінгвістика „не заперечує традиційну лінгвістику”, „вважає комунікацію як процес і результат і саме тому вона переходить із кола гуманітарних соціальних наук” і розглядається як породження традиційної лінгвістики [Загнітко, Краснобаєва-Чорна 2011, с. 149].

Як бачимо, А. П. Загнітко робить обґрунтовану спробу визначити історію мовознавства як еволюцію лінгвістичних парадигм [Загнітко 2011]. Він сприймає виділення генетичної (порівняльно-історичної), таксонімічної (системно-структурної), прагматичної (комунікативно-функціональної), когнітивної (когнітивно-дискурсивної) парадигм [Загнітко 2011, с. 10], або сосюрівської, антисосюрівської (когнітивної), постсосюрівської [Загнітко 2011, с. 10] і, нарешті, елементно-таксонімічної, системно-структурної та номінативно-екзистенційної [Там же]. З останньою асоціюється теорія референції, теорія номінації, теорія мовленнєвих актів ↔ мовленнєвих жанрів [Там же]. Рецензент бачить, що намагання А. П. Загнітка [Там же] назвати усі три класифікації лінгвістичних парадигм зрозуміле, бо це стосується не лише професора-викладача філолога, але й аналітика-мовознавця чи хоча б емпірика-дослідника, що намагається категоріальний аспект функціональної, а здебільшого описової лінгвістики і методики їх аналізу поєднати з можливостями використання комп'ютерної техніки. У даному випадку поки що здійснюється початкова робота по трансформуванню названих теоретичних парадигм у прикладну й комп'ютерну лінгвістику. Але, нам здається, що реалізується логічно передбачене трансформування теоретичної функціональної лінгвістики у прикладну поки що на етапі навчально-дослідної роботи. Попереднє поверхове ознайомлення з четвертим випуском „Лінгвокомп'ютерних досліджень” [Лінгвокомп'ютерні дослідження 2011] констатує, так би мовити, його пропедевтичний етап.

Але якби ми про це не говорили, все ж аспект теоретичний функціональної граматики в україністиці зусиллями А. П. Загнітка та Є. А. Карпіловської трансформується у комп'ютерну лінгвістику, що справді й засвідчують випуски щойно згаданих „Лінгвокомп'ютерних досліджень”. Та все ж ознайомлення поки що лише з деякими номерами часопису не дає можливості переконатися, що саме на цій кафедрі уже перейшли від навчально-дослідних спроб до розв'язання важливої теми в аспекті теоретико-аналітичному. Як бачимо, поглиблення синтезу лінгвістики й комп'ютерології колегами А. П. Загнітка змушує гіпотетико-академічне трактування дискурсології й концепту звзити теоретично й започаткувати наукову розробку з даної проблематики та її системну реалізацію в аспектах прикладної й комп'ютерної лінгвістик. І це на тлі невисокого рівня україністики. Причин такого стану багато, як часткових, так і загальних. Ми назвемо деякі з них. Почнемо з того, що відзначимо: А. П. Загнітко – один з небагатьох європейськи орієнтованих мовознавців середнього покоління (В. В. Грещук, С. С. Єрмоленко, В. М. Манакін, Ю. Н. Прадід і т. д.). Та особливо несприятливі умови для розвитку науки в Україні, зокрема низька заробітна плата, що змушують науковців шукати підзаробітку, неможливість підтримувати тісні наукові зв'язки з представниками європейської науки й успадкована від минулого

бюрократично-тоталітарного звичка оглядатися на старших в ієрархічній науковій піраміді не дають поки що змоги об'єктивно аналізувати предмет свого дослідження на сучасному рівні, справді науково. Мабуть, у зв'язку з цим українське мовознавство все ще не вийшло на прямі зв'язки із західноєвропейською та північноамериканською лінгвістикою. Епізодичні ж опосередковані через російське мовознавство зв'язки українських функціоналістів з європейськими й північноамериканськими колегами поки що не стали нормою функціонування української науки про мову. В українському мовознавстві не реконструйовані навіть дожовтневі традиції інтегрування вітчизняної науки з європейською. *Адміністративно-тоталітарна система атестації* науковців (а це здебільшого викладачі-науковці) нівелює їх науково-теоретичний рівень, бо в експертній, спеціалізованих радах у багатьох випадках на перших ролях адміністратори й функціонують останні тоталітарно бюрократично. Бюрократично формуються редакційні колеги вісників і збірників. Усе це підсумовувалося переплітанням обов'язків працівників МОН та ВАК в усій атестації науковців і завершилося включенням ВАК до МОН, що фактично ще більше погіршить ситуацію. Не секрет нині, що маркантилізація наукової і з нею зв'язаної освітньої сфер зумовили кількісну і якісну нівеляцію абсолютної більшості наукових публікацій, зокрема й невисокого теоретичного рівня монографій, що постають дещо видозміненими текстами дисертацій, і величезною кількістю нібито наукових розвідок за матеріалами фактично провінційних макаронічних за проблематикою конференцій. У цьому потоці псевдонаукового потоку публікацій фактично неможливо віднайти справді проблемні роботи, якщо вони навіть є. Формальна присутність академічних фахівців у редколегіях абсолютної більшості регіональних вишівських вісників та різнометних нібито тематичних збірників справи не рятує, бо акредитація їх ВАК здебільшого здійснювалася до останнього часу тими з них, кого включали до складу названих органів.

Майже безконтрольними з боку МОН і ВАК як наукових контролерів були й залишаються численні макаронічні наукові (а здебільшого науково-методичні чи навчально-дослідні) конференції. Щоб забезпечити самоокупність їх проведення й видання матеріалів, організатори таких форумів визначеної наукової проблематики, як правило, не дотримувались, а тому на конференції з семасіології читалися доповіді з граматики, діалектології, стилістики, методики. Усе зводилося багатьма її учасниками до формальної констатації факту апробації здобувачем наслідків свого дослідження. Констатуємо, що невисока за рівнем наукова діяльність науковців вишів, успадкована від радянського тоталітарного періоду, будучи трансформована гіпертрофічною комерціалізацією вищої школи, остаточно поступилася комерціалізованій бюрократичній системі атестації викладачів. Як бачимо, що не А. П. Загнітка винен у невисокому рівні сучасної лінгвістики.

Справді істотно позначилося на сучасному невисокому рівні науки України, зокрема й мовознавства, абсолютизоване нині нерозмежування особливо в гуманітарних науках атестаційних (в основному реферативних) навчально-методичних і передбачених навчальним планом вишу навчально-дослідних, з одного боку, та справді наукових науково-дослідних (теоретичних фундаментальних й емпіричних) робіт.

У рецензента, що знає про тісний зв'язок А. П. Загнітка з науковцями академічних наукових установ України, Російської Федерації та

східноєвропейськими лінгвістами, зокрема Польщі, Чехії і т. д., його обізнаність з теорією мовознавства, все ж постає питання: на теорії якої лінгвістичної парадигми він написав пропоновану роботу, навіть при тому, що ним уже відзначений тісний безпосередній зв'язок автора книги з І. В. Вихованцем і членами групи київської функціональної лінгвістики. До речі, назви робіт рецензованого вказують саме на функціональну парадигму. Не дивно, що рецензент твердить: він поки що не побачив в особі талановитого ученого послідовного теоретика-фундаменталіста, який би констатував про стан сучасного українського мовознавства, розумів місце україністики європейській лінгвістиці під кутом зору загальнотеоретичної проблематики і в прикладному аспекті. Як не прикро, але рецензенту здається, що автор пропонованої книги прямо не наголосив, що у ній він формулює основи саме функціональної парадигми в україністиці, базуючись на категорійному апараті описового мовознавства. Створюється враження, що А. П. Загнітка як викладача з багатолітнім досвідом викладання у вищій школі схиляє до цього навчальна програма у застарілому навчальному плані для студентів філологічних спеціальностей університетів (чи педінститутів), орієнтована на підготовку учителя-філолога середньої школи. Мабуть, цим пояснюється й превалюючий лінгвокатегорійний аспект описової парадигми, збагачений хіба що поняттями функціональної лінгвістики.

Відзначені хиби авторської концепції стосовно певної лінгвістичної моделі особливо виразно відчутні при аналізі понятійно-категорійного апарату синтаксису. Синтаксис в аспекті якої парадигми, синтаксис чого досліджує у своїй книзі А. П. Загнітка? Адже це поняття може трактуватися широко. До речі, ми зустрічали, наприклад, поняття синтаксису у музикознавстві. Можна припустити, що природничо-кліматичні цикли можна також умовно виявити синтаксисом природи. У житті істоти, зокрема й людини як фізіологічної істоти, можна також умовно визначити синтаксис. Стосовно еволюції системи мови, то співвідносно з різними парадигмами можна виділити традиційно сприйнятий від описового мовознавства синтаксис реченням з відповідною одиницею, синтаксис фреймів та лексико-семантичних полів – у структурній лінгвістиці, синтаксис чотирьох елементів – у „новому вченні” М. Я. Марра, синтаксис функціонально-семантичних полів – у функціональній, синтаксис концептів – у когнітивній лінгвістиці (як і синтаксис примітивів, констант і т. д.). До речі, синтаксис функціонально-семантичних полів його теоретична лише накреслений. Синтаксис фразеологізмів у когнітивній лінгвістиці так і не вийшов в україністиці поза методику укладання фактично перекладного та синонімічного словників фразем. Найкращий з концептуальних українських паремійних словник В. В. Жайворонка мало підстав кваліфікувати лінгвістично-синтаксично упорядкованим, бо автор, зробив не за алфавітом [Жайворонко 2006]. Зрозуміло, що у європейському, а особливо північноамериканському мовознавстві буде інший синтаксис, інший категоріальний його апарат, при вивченні у науковій граматики північноамериканський учений орієнтується не на описове мовознавство, як це практикується на філологічних факультетах українських університетів, де пропонується граMATика описової парадигми, що сягає давньогрецького мовознавства, а генеративний чи когнітивний. У сучасних же українських вишах на філологічних факультетах навіть на тлі звичного написання на підручниках, (найперше з української мови), *сучасна*, як і назви провідного курсу *сучасна українська мова* у навчальних планах, фактично вивчення сучасної мови

здійснюється на основі описової чи не давньогрецької граматики. Наголошуємо, що саме меркантилізація навчального процесу й нехтування гуманітарними галузями зумовили неврахування специфіки теоретичних і прикладних філологічних спеціальностей відповідно у навчальних планах майбутніх науковців-філологів, з одного боку, й перекладачів та учителів-словесників, з другого. Прикро, що навіть для студентів спеціальності „Прикладна лінгвістика” пропонується та ж таки описова (давньогрецька) граматика, яка ніяк не стикується ні з *психо-*, *етно-*, *соціо-*, а тим більше прикладною та комп’ютерною лінгвістикою. До останнього часу, маємо визнати, що у своїх мовознавчих дослідженнях абсолютна більшість дослідників підсвідомо обмежується описовою парадигмою. Але ж описова лінгвістика як одна з наукових парадигм в основному базується на первинному осмисленні й поверховій класифікації мовних фактів. Колишня мода на функціональні, як і нинішня на концептуальні дослідження, що завдячувала й завдячує русистичі (про це свідчить перелік російських попередників), загальної тенденції у функціонуванні україністики не змінює.

Отже, традиційно академічно-споглядальний аналіз лінгвістичних парадигм А. П. Загнітком, як і пропонована книга автора, свідчать, що він не виходить як викладач вишу за лінгвістичну суто споглядальну проблему. Робить це навіть не підсвідомо, а вимушено, хоч і констатує, що проблематика сучасного мовознавства як в аспекті теоретичному, так і прикладному трансформується у соціальну. Можливо, не хоче зважати на кінцеве прикладне завдання мовознавства – розв’язок проблематики автоматичного перекладу, нерозв’язне без сформування дедуктивної фундаментальної комплексної теорії, яку у свій час пропонували такі вчені як Вільгельм фон Гумбольдт, Фердинан де Сосюр, М. Я. Марр, а в радянський період – І. О. Мельчук.

І все ж, зважаючи на все вище сказане, як і на те, що теоретична база переважної більшості дослідників української мови слабка, автору доцільно було після визначення базової парадигми, на якій він базується, пропонуючи цю книгу, наголосити, найперше, на співвідношенні загальнолінгвістичних міжпарадигмальних категорій *відношення, зв’язок, кореляція (протиставлення), значення і функціональних*, щоб зрозуміти сутність парадигматичної класифікації, лексичного й граматичного її різновидів, *валентності, форми, парадигми*, уже названих *мовного явища, одиниці мови, категорії, моделі світу* і т. д.

Справу ускладнює те, що посібник-монографія не просто велика розміром книга; вона вражає величезним теоретико-категоріальним апаратом. І ось помічаємо, що, оперуючи великою кількістю понять і термінів, А. П. Загнітко не завжди послідовний та логічний у їх використанні й тлумаченні. Навіть знаючи про парадигмальну природу теорії загального мовознавства, він не витримав цього принципу при висвітленні теорії української мови. Стосовно аналізу граматичної підсистеми.

Після всього вищесказаного рецензент бере на себе сміливість запропонувати деякі креативні пропозиції, що постали на основі прочитання монографії А. П. Загнітка. Зокрема, почнемо з наголошення на необхідності розрізняти мову як *об’єкт пізнання* і мову як *засіб вираження пізнання у цілому* (зовнішнього середовища) та *засіб вираження пізнання звукової мови як універсального компонента* комплексного сприйняття світу, що формується на основі закономірностей конкретно-образного мислення. Поняття мовної системи співвідносимо з виділенням повсякденно-побутової вербалізованої, художньої,

релігійно-міфологічної та наукової моделей світу. У такому разі визнання еволюції мови, процесу її пізнання дає підстави визнати ієрархію основних одиниць-категорій пізнання мовної системи. Так, у звуковому компоненті повсякденно-побутової моделі світу виділяємо інтуїтивно-науково *мовне явище* (за аналогією з повсякденно-побутовим сприйняттям), трансформоване з часом у *мовну одиницю*. Рецензент, виходячи з визнання *описової, комперативної, структурної, яфетидології, генеративної, функціональної, когнітивної лінгвістик*, розрізняє, наприклад, структурну й когнітивну парадигми за методиками аналізу: *структурно-семантичним – структурної*, що оперує *лексико-семантичним полем, концептуальним – когнітивної*, що оперує *концептом*. Між іншим, *концепт* як міжрівнева категорія стосовно лексичної підсистеми відрізняється від саме ментального *лексико-семантичного поля* саме бінарною ментально-емотивною структурою.

Пам'ятаємо, що звукова мова сформована на етапі переходу від неандертальця до кроманьйонця. У сучасної людини вона трансформувалася непомітно для пересічної людини у гуманітарних галузях (мовознавство, літературознавство, історія і т. д.) й зовсім очевидно для фахівця в аспекті форми у *мову науки* (за галузями), а в точних науках з усією очевидністю – за *формою і змістом у галузеві наукові мови* (фізики, математики, хімії, інформатики, генетики і т. д.). Це нами пов'язується з розрізненням (в аспекті *змісту*) *повсякденно-побутової та художньої моделей світу*, з одного боку, й окремого *сектора наукової моделі світу*, власне *лінгвістичної частки наукової моделі*.

Констатуємо також, що мовознавці-когнітивісти, перейшовши з оперування психологічною категорією *понятійного мислення* на комплексну *ментально-емотивну свідомість*, у *концептуальному аналізі* як основному методі сучасного дослідження мови стали оперувати двобічними *концептами*. Маємо визнати, що *синтаксис концептів* лише почав досліджуватися. Зрозуміло, що він інший, ніж синтаксис фреймів. Пам'ятаємо, що структуралісти ні теорією автоматичного перекладу, ні укладенням тематичного тезауруса не були здатні розв'язати проблему автоматичного перекладу, а значить і теорія мовознавства на етапі структурної парадигми не могла бути остаточно сформована ними по-науковому.

Усвідомлюємо, що *концепт* – це *категорія-одиниця лінгвістичної моделі світу*. Поки що вона використовується в основному для дослідження лексичної, фразеологічної і дещо синтаксичної (паремій та тексту у цілому) підсистем. Граматична система, морфологія та синтаксис, починаючи з *описового мовознавства* епізодично, а *структурний, функціональний, когнітивний* нормативно оперують поняттям *категорія*. *Концептом* як видом поняття стосовно родового *категорія* мовознавці оперують поки що стосовно лексичної й фразеологічної підсистем. Ще раз зауважимо, що концептуальний аналіз на першому етапі обмежувався аналізом бінарності концептів на лексичному рівні, а вже через невеликий проміжок часу поширився на дослідження фразеологічної та синтаксичної підсистем. Стосовно останньої, то спершу через вивчення паремій, а вже потім художніх текстів. У зв'язку з цим, між іншим, рецензент відзначає, що йому також треба було чимало часу, щоб зрозуміти проблематику американських дескриптивістів та генеративістів, як і розробників європейської проблематики „Смисл ↔ Текст”. Додамо, що бінарний ментально-емотивний характер одиниць морфологічної підсистеми констатував уже згадуваний не один раз рецензентом С. С. Єрмоленко [Єрмоленко 2006].

Отже, визнаючи наукову цінність посібника, одною з його хиб маємо визнати у зв'язку з усім відзначеним недиференційованість категорій різних парадигм. Найперше, автор рецензованої книги мав починати з виділення *мовного явища*, започаткованого давніми греками, *мовної одиниці* у наступних парадигм, нарешті, – *лінгвістичних категорій* у когнітивній лінгвістиці. Саме через недостатнє теоретичне розрізнення останніх у другій частині книги, присвяченій аналізу синтаксису, надзвичайно поверхово, штрих-пунктирно названо й пояснено ним ряд синтаксичних категорій синтаксису, зокрема *речення* як основної комунікативної її одиниці. Тим більше, що сам А. П. Загнітко у своїх роботах та дослідженнях ним керованих молодих дослідників утворює *категорії однорідності (ряду), вставності (вставленості), звертання, відокремлення*, а не лише *модальності*. До речі, у зв'язку з цим постає питання, чи доцільно виділяти категорії *розповідності, спонукальності* і т. д. У даному разі це стало можливим й через нехтування іноді критерієм *протиставлення (кореляції)* у категорії.

Рецензент переконаний, що дозвучова жестово-мімічна мова в аспекті дискретності спершу поставала в аспекті змісту невеликою кількістю, так би мовити, мовних ситуацій, що позначали повсякденно-побутові ситуації, які виникали у процесі взаємодії людини-істоти із зовнішнім середовищем. На початковому етапі *синтаксис* взаємодії людини і зовнішнього середовища повторював природничо-кліматичні цикли, у яких функціонувала, як і всі інші природні організми, людина-тварина; тварини ж в основному й донині функціонують у гармонії з природою.

Структуралісти, що абсолютизували форму у мові й стали оперувати відношеннями-зв'язками, зосередилися на формально виділюваних у мовному потоці *фреймах*. *Фрейми* постають сукупностями ментальних *сем-значень* як *зв'язків-відношень* формально підсвідомо виділюваних *мовних одиниць*.

До речі, спершу *описове мовознавство*, використовуючи поняття *мовного явища*, усвідомлено не розрізняло *форми (засобів вираження)* і *змісту* у ньому; у *структурній лінгвістиці* при нехтуванні *змісту* абсолютизувалась форма як засіб вираження значення. Та все ж на етапі свого становлення ще *описова парадигма* підсвідомо переорієнтувалася на оперування *мовною одиницею*, якою користуються й мовознавці представники інших парадигм. Поняття *категорії* поряд з *одиницею* зустрічається стосовно деяких явищ у мові знову ж таки уже і в *когнітивній лінгвістиці* стосовно одиниць морфологічної та синтаксичної підсистем (для лексичної використовується *концепт*). Невизначеність при класифікації засобів вираження граматичних значень, а точніше граматичних форм пояснюється нерозрізненням морфологічної та морфемної підсистем (рівнів), що вже не раз відзначалося рецензентом. Думається, виділяючи *категорію, граматичне значення, граматичну форму*, треба називати й *засоби вираження граматичних значень*, бо інакше важче сприйняти бінарність категорії як єдності видових значень, що формують родові, та співвідносних *засобів вираження граматичних* (а також *лексичних*) *значень*.

Мабуть, треба зважати на розрізнення *мови*, яка постає системою уже сформованих закономірностей-відношень мовних явищ (одиниць, категорій), та *мовлення*, представленого закономірностями-відношеннями, формованими нині функціонуючим соціальним індивідом. Отже, якщо вивчення мови реалізується в аспекті внутрішньомовному, то мовлення аналізується в аспекті позамовному, соціально.

Вказані нами вади й поради-пропозиції у висвітленні теорії українського мовознавства у монографії А. П. Загнітка ніяк не знецінюють пропонованої роботи. Тим більше, що навіть титанічні зусилля цього й ряду інших теоретиків вивчення української мови не можуть поки що поставити україністику навіть поряд з русистикою, а тим більше сучасною європейською лінгвістикою.

У підсумку, наголошуємо, що рецензоване дослідження актуалізує поглиблення проблематики граматики української мови. А зважаючи на широку обізнаність автора і довершену форму виконаної роботи, воно заслуговує на особливу увагу аспірантів, викладачів, усіх науковців.

Рецензент дуже вдячний автору за подаровану ним книгу і вибачається, що у пропонованій рецензії він часом висвітлює більше свою концепцію та висвітлює своє бачення стану теоретичного рівня українського мовознавства, ніж аналізує його роботу. Але при цьому він нагадує, що лише проблемна розумна робота може до цього спонукати.

Література

1. Єрмоленко 2006 – Єрмоленко С. С. Мовне моделювання дійсності і наукова структура мовних одиниць : Монографія. – К., 2006. – 384 с.

2. Жайворонок 2006 – Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.

3. Загнітко 2010 – Загнітко А. П. Сучасні класифікації концептів: теоретичний і практичний аспекти // Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. Актуальні проблеми сучасної філології: мовознавчі студії. – Вип. 18. – Рівне : РДГУ, 2010. – С. 60 – 67.

4. Загнітко 2011 – Загнітко А. Краснобаєва-Чорна Ж. Академічний простір дискурсу: Різні погляди і концепції. Рец. на кн.: Дискурс в академічному пространстві : збірник матеріалів (Міжнародного круглого стола 3 – 5 квітня 2009, Мінськ, Білорусь) / Під ред. І. Угванової, М. Сарновського. – Мінськ: Вид. центр БГУ, 2010. – Вип. 1 – 146 с. Лінгвокомп'ютерні дослідження : зб. наук. пр. / Донецький національний університет). Укл. : А. Загнітко (відп. ред.), Ж. Краснобаєва-Чорна (заст. відп. ред.) та ін. – Донецьк : ДонНУ, 2011. – Вип. 4. – 155 с.

5. Загнітко 2011 – Загнітко А. П. Теоретична граMATика сучасної української мови. Монографія. Синтаксис. – Донецьк : ТОВ „ВКФ” „БАО”, 2011. – 992 с.

6. Загнітко 2011 – Загнітко Типологічні вияви лінгвістичних парадигм: класифікаційні аспекти / Комп'ютерні дослідження : зб. наук. пр. / Донецький національний університет / Укл. : А. Загнітко (відп. ред.) та ін. – Донецьк : ДонНУ, 2011. – вип. 4. – С. 8 – 15.

7. Лінгвокомп'ютерні дослідження 2011 – Лінгвокомп'ютерні дослідження : зб. наук. пр. / Донецький національний університет. – Укл. : А. Загнітко (відп. ред.), Ж. Краснобаєва-Чорна (част. відп. ред.) та ін. – Днецьк : ДоНУ, 2011. – Вип. 4. – 155 с.

**РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ
БУРЛАК СВЕТЛАНА. ПРОИСХОЖДЕНИЕ ЯЗЫКА.
ФАКТЫ, ИССЛЕДОВАНИЯ,
ГИПОТЕЗЫ. – М.: АСТРЕЛЬ : CORPUS, 2011. – 464 с.**

Книга С. Бурлак, присвячена походженню мови, вражає повнотою зібраного матеріалу й глибокою та широкою, хоч аналізу, можна зрозуміти автора, що не все однаково проаналізовано, зокрема, на нашу думку, недостатньо використано здобутки сучасної психології, як і соціології та філософії. Через те у ній превалує анатоμο-фізіологічний аспект у широкому його розумінні, бо, фактично йдучи за американськими вченими, вона зосередилася на антропології, етології, археології, анатомії, фізіології. Пояснюється це тим, що американські учені як найбільш активні у дослідженні даної проблеми обтяжені притаманним північноамериканським колегам прагматизмом. Усе вищесказане (далі це деталізується) пояснює негативну тенденцію, що виявила себе у недостатній увазі до психології, зокрема із сучасними її здобутками, як і філософією.

Чи не основним недоліком такої інформативно значимої книги стало нехтування принципами, а значить і загальнофілософськими категоріями, зокрема свідомістю. Суто прагматичне північноамериканське анатоμο-фізіологічне, а точніше психолого-фізіологічне спрямування без коригуючої ролі філософії і несприйнятті тлумачення психічного як не поясненого поки що анатоμο-фізіологічного, а соціального – як поглибленого й узагальненого психологічного не дає змоги бачити переходу кількості у якість як у розвитку матерії, так і процесі в її пізнання. Скажімо, трансформацію біолого-генетичного інстинкту у соціологізований ритуал ніяк не можна обійти, а про це у книзі не йдеться.

Невизначеність об'єкта й предмета загального мовознавства (власне теорії мовознавства), коли абсолютизується звукова мова як єдина форма панхронічного етапа-стадії формування когнітивно-комунікативного засобу людини, стало на перешкоді розв'язку проблеми як в аспекті аналізу значення у мові у вузькому розумінні, так і стосовно мови у її широкому розумінні.

Прикладна й комп'ютерна лінгвістики, визначивши предметом дослідження уже поза мовою науки комп'ютерні й мову інтернету, розширила об'єкт і предмет вивчення науки про мову. Когнітивна лінгвістика, оперуючи не лише фреймом, запозиченим зі структурної, але й концептом, побудованим на основі синтезу ментального й емотивного компонентів свідомості, також розширила об'єкт і предмет мовознавства, аналізуючи мову у широкому розумінні у синхронії й діахронії як наслідок матеріалізації різного співвідношення ментальних та емотивних закономірностей процесу пізнання.

Книга С. Бурлак переконує, що навіть найтонкіший поглиблений аналіз археологічних, антропологічних, етологічних здобутків не дає поки що однозначної відповіді і в даного автора. Не можна не зважати на наукове спрямування й галузеву підготовку дослідника. До речі, про те, що авторка книги не філолог, свідчить нечітке виділення одиниць мови в аспектах мови та мовлення. В аспекті мови вона називає фонему – морфему – слово – речення і в аспекті мовлення знову ж таки фонему – склад – фонетичне слово – фонетичне речення, хоч логічніше було назвати фонему – морфему – лексему – синтаксему та звук – склад – такт – фразу.

Робота справляє подвійне враження: піднята проблема й науковий апарат вказують, що це глибоко наукове дослідження, структура, назви розділів, викладу матеріалу аж виказують науково-популярне спрямування. Не ілюзує автор щодо того, ніби він міг би зробити це й сам. Тим більше, що його науковий потенціал як щодо використання наукової літератури, зокрема зарубіжної, ні щодо залучення здобутків біології (не лише етології), антропології, археології і т. д. надзвичайно скромний. Він базується на обґрунтованому ним напрямку когнітивної лінгвістики синергетичному детермінізмі, зокрема витлумаченні історії науки у цілому й лінгвістики зокрема як еволюції наукових парадигм, нині підсумовуваної когнітивною, пропонує своє бачення розв'язку проблеми на основі уточнення й поглиблення констатованого авторкою рецензованої роботи.

Він визначає, що міг лише мріяти про те, що здійснила С. Бурлак, бо лише гіпотетично те уявляв собі. Його бачення було ним схематично відтворено у двомовній книзі [Зеленько 2010, Зеленько 2010 а]. Наукове ж прочитання рецензованої книги дало йому можливість не лише утвердитись у правильності цілого ряду висловлених у згаданій монографії положень, але й сформулювати деякі інші, деталізуючи свою концепцію.

Неврахування теорії й методики дослідження еволюції лінгвістичних та психологічних парадигм, зокрема когнітивної лінгвістики, й абсолютизація біологічного аспекту, що зрозуміле під кутом зору превалюючої нині прагматичної північноамериканської науки, пояснює, чому навіть такий глибокий аналіз проблеми походження мови, здійснений С. Бурлак, має споглядально-констатуючий характер. До речі, автор рецензії сприймає підсумовуючу тезу авторки, що вона не мала на меті дати остаточну відповідь на поставлене питання, а радить це зробити іншим і своєю підсумовуючою книгою фактично допомагає.

У визначенні еволюції природи, людини, процесу пізнання, зважаючи на констатовану ученим інтенцію й інтуїцію, вона чомусь не посилається на те, що Всесвіт, природне середовище як його похідне – це матерія, що постає постійно безперервно дискретно функціонуючою субстанцією, перебуває у безперервних змінах постійно за безкінечною кількістю закономірностей. Учений може, пізнаючи якийсь відрізок діяння закономірностей, гіпотетично передбачити його попередній чи наступний етапи. До речі, нами, наприклад, висловлюється теза, що психічну закономірність (явище) можна витлумачувати як інтерпретацію (поки що не пояснювану науково) анатоμο-фізіологічну, а соціологічну – як ускладнену психічну. Отже, субстанція матерії Всесвіту перебуває у безпечній кількості змін – ритмів – від мікросекунд на мікроструктурному рівні до світлових років в аспекті макроструктурному. Під таким кутом зору період з'яви людини і сформування мови у вузькому розумінні не повинен дивувати своєю складністю теоретика-мовознавця. І це при тому, що уява про розвиток мови сучасним мовознавцем обмежується періодом у 6 – 10 тисяч років, коли реконструюється не лише індоевропейська але й прामова прамов [Бурлак, 2011, с. 155].

Рецензент названу авторкою книги проблему кваліфікує як *теоретичну* в аспекті *макроструктурному*, а ним самим поставлену про значення у мові – як теоретичну й прикладну в аспекті *макроструктурному*, що в якомусь реальному майбутньому дасть можливість після укладання тематичного (ідеографічного) структурно-семантичного тезауруса як проміжного етапу розв'язати уже кілька разів згадувану у різних розвідках проблему *автоматичного перекладу*.

Чомусь С. Бурлак недосить чітко започатковує ієрархію комунікативно-когнітивного засобу предка людини, починаючи з первинного виділення індивідом узагальненого відтворення певної ситуації, що у загальному глотогенезі приходить диференційно-інтеграційні взаємодії мовного й позамовного, ментального й емотивного, форми і змісту, парадигматики й синтагматики, звукового (словесного) й позавербального, різних компонентів невербального.

С. Бурлак фактично нехтує розрізненням мислення, асоційованого лише з понятійною формою, та свідомості. Рецензент же у *структурі свідомості* виділяє *ментальний, емотивний та вольовий* компоненти. До того ж, він розрізняє свідомість як родову категорію, представлену видовими категоріями на позначення її етапів-стадій, зокрема несвідомості (генетично зумовленої поведінки), підсвідомості (з конкретно-образним мисленням) та свідомості (з понятійним мисленням).

Здається, й автор даної книги не відійшов від уставленої в радянському мовознавстві тези, ніби зміст мови формується на основі мислення (до того ж понятійного).

Не наголошено дослідницею на трансформації несвідомого генетичного інстинкту в підсвідомий соціологізований ритуал. Мабуть, доречно було вказати, що повторюваний підкреслено *виділюваний* ментальний акт, опосередковуючись і узагальнюючись, у соціологізованому *ритуалі* набуває конкретно-образного характеру. Процес *виділення, показності* в акті комунікації того чи іншого акту через опосередкування на основі асоціації суміжності й подібності формує образне сприйняття світу (середовища).

Вольовий компонент С. Бурлак доречно пов'язує з ментальним. Вона ж констатує його еволюційне перепідпорядкування у людини від підкоркової кори мозку до новоутворених ділянок. Вольовий компонент свідомості зв'язується з підсвідомістю, коли акти взаємодії з природним середовищем опосередковуються показними актами мовлення. У С. Бурлак знаходимо зауваження про те, що емотивне сприйняття регулюється старою ділянкою мозку – *підкорком*.

В іншому місці книги С. Бурлак відзначається, що на відміну від ментального компонента, який розкладається на множники, емотивний не членується, а також зауваження з приводу того, що емотивне сприйняття людиною градується. Власне підсвідомість започатковується градуванням емотивної оцінки ментальних закономірностей взаємодії організму з природним середовищем. Зрозуміло, що цьому має передувати виділення акту, про який повідомляє індивід іншому, власне процес *показності*. Процес виділення, показності – ментальний, але супроводжується емоцією.

Підсвідомість започатковується з'явою недиференційованого емотивного компонента у діапазоні від того моменту, коли „неусвідомлений нормативний стандарт, що забезпечує функціонування організму” до „дисгармонія у взаємодії організму з природним середовищем, що загрожує його існуванню”. На цьому етапі така дилема виявляє себе одним чітко виявленим членом – страхом. Саме вона регулює генетичну несвідомість, спрямовуючи організм до визначеної реакції чи стримуючи його від його реалізації.

Підсвідомість з несвідомість трансформується *страхом*, який у процесі його нейтралізації через градування ментальною інформацією у вигляді конкретно-образного осмислення реалізується спершу метонімічно, а потім метафорично *сакральним соціологізованим* ритуалом. Градування *емотивного* супроводу

інформації зумовлюється *градуванням ментальної інформації*, що в свою чергу зумовлене втягненням у процес пізнання й комунікації *працюючої руки*, здатної відтворювати усе зростаючу кількість *закономірностей* пізнання – використання людиною опанованого середовища за допомогою руки.

Диференціація актів тулуба предка поступово ставала „показною” комунікативною й одночасно приховано почуттєвою акцією. Щодалі вона зосереджувалася на вираженні якоїсь *глибинної ментальної інформації*, бо поглиблення її стало сферою жестів рук.

Створюється враження, що авторка книги сприймає взаємодію звукового й невербального компонентів у формуванні засобу спілкування людини, хоч прослідковує їх сумісне функціонування не на всьому стані еволюції.

Авторка не стала співвідносити у динаміці різні компоненти позавербального з ментальним та емотивним значеннями. Лише одного разу констатувала, що позавербальний компонент доповнював членований ментальний, виражений звуковою мовою, почуттєвим супроводом. При цьому відзначено нею, що функціонально він співпадає з функцією *тонування* матеріалізованого звуковою мовою.

Пам’ятаймо, що С. Бурлак припускає: бінарність мови, тобто розрізнення у мови комунікативної та когнітивної функцій, як і „нагромадження подвійного членування та граматики може бути розв’язане на основі будь-якої субстанції – жестів, міміки, нечленороздільної вокалізації, членороздільної звукової мови чи поєднання кількох носіїв” [Мудрак 2011, с. 375].

Автор рецензії відзначає, що С. Бурлак визначає відносну хронологію з’яви жестів-актів тулуба (кінесіки), міміки (обличчя, очей), жестів рук, тонування (просодики мовлення), динаміки співвідношення мовного й позамовного компонентів у формуванні когнітивно-комунікативного засобу, динаміку співвідношення емотивного й ментального у взаємодії звукового й невербального компонентів мови у широкому розумінні. І це при тому, що усе те було нею співвіднесено з еволюцією нервової системи, органів мовлення та слуху.

Підсумковий розділ книги С. Бурлак, зокрема те місце, де авторка пропонує своє бачення проблеми, підштовхує до думки, що перехід предків людини з мови жестів на звукову природну відбувся у зв’язку із початком активного виготовлення й використання знарядь праці. Очевидно, на цей період припадає долучення до мови тулуба як засобу вираження ментального компонента та мови міміки як засобу вираження емотивного значення ще й мови жестів руки, активно функціонуючими семантично пальцями. До речі, вона диференціювала ці три компоненти, співвідносячи їх з ментальним та емотивним компонентами свідомості, визначаючи з’яву кожного з них.

С. Бурлак констатує, йдучи слідом за Томаселло, що у взаємодії звукової мови й позавербальних засобів „звуки спершу по відношенню до основного носія інформації – жестів – виконували ту ж таки роль, що й інтонація стосовно до слів у сучасній мові – роль емоційного доповнення” [Вудрак 2011, с. 375].

У подальшому йдеться в авторки книги констатується, що взаємозв’язок ментального й емотивного компонентів інформації набуває динамічної гармонії стосовно тулуба, пізніше рук. Цілком з розумінням сприймаємо, що поглиблена ускладнена трудова діяльність предка людини супроводжується використанням *розчленованих актів руки* для „показного” комунікативного вираження ментальної інформації.

Після прочитання книги, рецензент і, сподіваємось, пересічний читач цілком погодиться, що С. Бурлак, не декларуючи своєї прихильності до філософії, допомогла рецензентові у спробі деталізувати його бачення розв'язку проблеми.

Як пострадянський раритет автор рецензії, йдучи за С. Бурлак, сприймаючи еволюційне вчення і не будучи схильним, покладатися на Бога у зв'язку поставленою проблемою, не може не сумніватися як еретик у своїй ідеологічній послідовності, бо не може пояснити, хто започаткував в усьому різноманітті закономірностей безперервну зміну субстанції матерії, як і те, хто ж заклав здатність їх пізнати. Під цим кутом зору стає зрозумілим звернення до божественної теорії походження мови російських та українських мовознавців, зокрема М. П. Кочерган [Кочерган 2000, с. 44].

Література

1. Бурлак 2011 – Бурлак С. Происхождения языка : Факты, исследования, гипотезы / Светлана Бурлак. – М. : Астрель : CORPUI, 2011. – 464 с.

2. Зеленько 2010 – Зеленько А. С. Проблеми семасіології в аспекті лінгвістичних парадигм : монографія : у 2 ч. / А. С. Зеленько. – ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. – Ч. 1. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2010. – 199 с.

3. Зеленько 2010 – зеленько А. С. Проблеми семасіології в аспекті лінгвістичних парадигм : монографія у 2 ч. / А. С. Зеленько. – ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. – Ч. 2. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2010. – 201 с.

4. Кочерган 2000 – Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти. – К. : Видавничий центр „Академія”. – 2000. – 368 с.

**РЕЦЕНЗИЯ НА КНИГУ
Е. С. ОТИН „ВСЕ МЕНТЫ – МОИ КЕНТЫ”
(КАК ОБРАЗУЮТСЯ ЖАРГОННЫЕ СЛОВА И ВЫРАЖЕНИЯ).
ИЗДАНИЕ ВТОРОЕ, ИСПР. И ДОП.
– ДОНЕЦК : ЮГО-ВОСТОК, 2010. – 225 С.**

Рецензована книга – одне з багатьох наукових досліджень визначного науковця Є. С. Отіна. В анотації на книгу констатується, що у ній зібрано короткі науково-популярні нариси, в яких розповідається про їх походження, історію й функціонування жаргонних слів та стійких зворотів, здебільшого не фіксованих етимологічними словниками російської та інших слов'янських мов.

У передмові він називає ряд своїх колег, які етимологізували деякі з лексем чи фразем.

Дослідником проаналізовано понад сімдесят мовних одиниць. У багатьох випадках залучаються синоніми. Етимологічний аналіз супроводжується у ряді випадків стилістичним та словотвірним.

Одразу відзначимо, що вражає висока кваліфікація мовознавця, фундаментальна обізнаність, надзвичайна аргументація кожного з виявлених автором семантичних і стилістичних варіантів.

Аналіз кожної з-понад сімдесяти лексем – це еталон наукового комплексного аналізу в мініатюрі. Щоб переконатися у цьому, досить звернутися до тлумачення хоча б лексеми *амбал*.

Спершу автор повідомляє, що слово *амбал* проникло у російське розмовне мовлення із жаргону карних злочинців. Він ілюструє це численними прикладами з художньої літератури. Наголошує, що до жаргону воно потрапило з південноросійських говорів. З приводу його з'яви у говорах в автора дві версії – воно суто російське чи запозичене. Визначає й місце входження у лексичну систему російської мови – порти Каспійського узбережжя. Ймовірно припускає також й орієнтальне походження, локалізуючи Одесою.

Вражає органічний зв'язок традиційного компаративізму при оперуванні мовами різних сімей і їх груп та чіткості етимологічного аналізу, із соціолінгвістичним врахуванням соціальних варіантів. У методиці дослідження Є. С. Отіна уміло поєднується досвід класичного компаративіста й ономаста, соціолінгвіста й структураліста-аналітика, що обґрунтовує вихід сучасного мовознавства на принципи когнітивної лінгвістики.

Вражає у дослідницькій манері ученого й високий теоретичний рівень та уміння не переобтяжувати виклад матеріалу надмірною кількістю модної термінології. Він вчить молодших колег не маніпулювати без потреби іншомовними словами-термінами.

На особливу увагу заслуговує саме його методика дослідження: адже автор на основі аналізу жаргонізмів різних соціальних груп прослідковує еволюцію становлення загального жаргону російської мови.

Впадає в око тактовність метра-компаративіста при етимологізуванні лексем: він, йдучи за традиціями молодогограматиків попередніх століть, дотримуючись об'єктивності, тактовно доповнює своїх попередників, пропонує свої варіанти, даючи колегам можливість вибрати той, який здається їм переконливішим.

Маємо констатувати, що Є. С. Отін є одним з небагатьох, хто у сучасній науці про мову демонструє вміння емпіричні спостереження трансформувати в глибинне аналітичне осмислення, постаючи теоретиком-фундаменталістом.

Підтвердженням останнього є уже констатована нами еволюція сформування живомовного російськомовного елемента на основі взаємодії різномовних і різних соціально-функціональних відповідників.

Є. С. Отін рецензованою книгою атестував себе не лише компаративістом класичної, але й взагалі сучасної семасіології, спадкоємцем етюдів про птахів Л. А. Булаховського [Булаховській 1948], компаративних та структурно-семантичних досліджень О. О. Потебні [Потебня 1864].

Кожен, хто ознайомиться з нею, збагатить себе духовно й одержить велику насолоду від надзвичайно талановитої й відшліфовано опрацьованої книги.

Про значимість книги свідчить перелік імен рецензентів: професор Грайфсвальдського університету Федеративної Республіки Німеччини та російські науковці член-кореспондент АН РФ Ю. М. Караулов, професор Санкт-Петербурзького університету В. М. Мокієнко.

Книга може бути використана теоретиками мовознавства, істориками мови, лексикологами й лексикографами. Вона надзвичайно потрібна молодим науковцям і викладачам, що готують свої атестаційні роботи.

Література

1. **Булаховский 1948** – Булаховский Л. А. Общеславянские наименования птиц // Известия АН СССР. Отд. л-ры и языка, 1948. – Том 7. – Вып. 2.
2. **Потебня 1864** – Потебня А. А. О святы некоторых представлений о языке // Филологические записки, 1864. – Том III. – Вып. 1.

ДО ПИТАННЯ ПРО УКЛАДАННЯ НОВОГО ВАРІАНТА ТЛУМАЧНОГО СЛОВНИКА СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Викладачі вишів філологів ще до з'яви першого тома повного варіанта тлумачного словника української мови знали про відсутність взаєморозуміння між працівниками відділів Інститутів української мови та мовознавства і керівником Українського мовно-інформаційного центру.

До речі, нетенденційно налаштованому науковцю, що не працює у штаті академічних філологічних установ, не зрозумілим є функціонування відділу лексикографії Інституту української мови та окремо функціонуючого Українського мовно-інформаційного центру. У подальшому пленум координаційної ради, присвячений питанням укладання названого словника, засвідчив певний компроміс науковців.

Ознайомлення з першим томом нового тлумачного словника української мови (СУМ – 20) засвідчує нині логічний компроміс новаторів та традиціоналістів укладачів тлумачного словника української мови. Під таким кутом зору стає зрозумілим сформування у системі Інституту мовознавства (а нині функціонування у системі цього й Інституту української мови) Українського інформаційно-мовного фонду.

Маємо звістку й про започаткування видання словника нових слів та значень [Балог, Лозова та ін., 2010]. У вступній статті відзначається, що беруться до уваги лексеми з наукових текстів. Та хотілося б знати, на складання якого типу словника орієнтовані його укладачі: тлумачного національного загальноповсякденної лексики української мови чи, продовжуючи традиції Б. Д. Грінченка, В. Даля, комплексний, у якому буде відтворена загальноповсякденна у всіх сферах лексика української мови та новітня термінологія.

Цілком зрозуміла спроба В. А. Широкова у перспективі укласти словник української мови на основі мови масової комунікації, ламаючи уже віками усталену традицію робити це фактично на основі мови художньої літератури. До речі, якщо те сприймалося на зорі становлення лінгвістичної науки, то нині стало нелогічним через очевидну потребу диференціювати тлумачний лінгвістичний словник та галузеві й поступово формовану загальну наукову енциклопедію, бо маємо розрізняти природну (зокрема звукову) й мову науки. Це тому, що визнаємо органічно трансформовану повсякденно-побутову модель мови (мовну) у художню через мову фольклору.

Отже, продовжуючи обговорення започаткованої проблеми, знову ж таки згадаємо про презентацію першого тому нового варіанта словника української мови та фактичну обструкцію співробітників Інституту української мови, їх заяви про необхідність укладання фактично знову ж таки традиційного тлумачного словника за зразком XVIII – XIX ст. Зрозуміло, що усе те можна зрозуміти не лише з позиції академічних працівників, але й в широкому аспекті, – того, що вони не бачать, що й українська держава напередодні соціального прориву.

Далі це спробуємо пояснити. Почнемо з того, що констатуємо: всякому, хто причетний до україністики, зрозумілою є нинішня складна ситуація у мовознавчій проблематиці, зумовлена надзвичайно складною мовною ситуацією у нинішній Україні. У даному випадку вплив позамовної ситуації опосередкований, а причини значною мірою, мабуть, суб'єктивного характеру. Саме тому на черзі дня

мовознавчий форум або й кілька. Треба відповідно визнати при всьому потязі науковців академічних установ до академізму, що вони все ж далекі і від фундаментальної проблематики. Скажімо, відділ загального мовознавства асоціює себе в основному з порівняльно-історичним мовознавством, відділ культури мови в умовах самоокупності значною мірою був зайнятий підготовкою ділових довідників і т. д. На таких же нарадах фахівці, зважаючи на умови функціонування української мови, мали б виробити принципи укладання справді сучасного тлумачного словника, усвідомити необхідність того, що вони мають бути іншими, ніж вимоги до укладання історичного, етимологічного і т. д. словників, а в цілому – академічного словника. Має йтися й про нормативний тлумачний словник справді живої функціонуючої мови, збагаченої розмовним мовленням все ще не сформованого українського по-європейськи орієнтованого середнього класу, молодіжного сленгу й професійно-виробничого жаргону. Хоч слід констатувати: поки що соціально-економічні трансформації лише започатковані в Україні, а проєвропейська орієнтація стає особливо відчутною хіба перед що наданням Україні чергового траншу.

Безумовно, укладання щойно названого словника передбачає переорієнтацію з колишньої догматичної методики опрацювання попередніх лексикографічних джерел та творів художньої літератури на фіксування, найперше, живого усного й писемного мовлення засобів масової комунікації, орієнтованих на формованого в Україні представника середнього класу.

Таким чином, те, що науковці академічної установи не сприймають поки що ідею створення модернізованого тлумачного словника української мови, пояснюється далеко не європейським рівнем української гуманітарної науки та рівнем національної свідомості більшості української гуманітарної національної еліти. Мабуть, тому треба особливо відзначити зусилля В. А. Широкова, його настирливість, організувати поряд з традиційними відділами Інституту мовознавства НАН України модерний український мовно-інформаційний фонд. Невже ж не видно, що на сучасному етапі у європейськи орієнтованих країнах мовлення мешканців села перестало бути визначальним джерелом (на тлі зрослої ролі науки, як і посталої на її основі мови художньої літератури, бо навіть жителі сіл і невеликих містечок в сучасній Україні перебувають під постійним впливом мовлення засобів масової комунікації у його усному варіанті). До речі, особливу роль у цьому процесі стало відігравати телебачення, базоване на мові масової комунікації. Отже, констатуємо, що європейські мовознавці вже не вважають визначальним у розвитку державної національної літературної мови повсякденно-побутове мовлення мовців села та мову класичної художньої літератури, бо ще раз наголосимо, що навіть мовці села, перебуваючи у сфері постійного впливу мовлення телебачення й радіо, фактично підпадають під вплив саме мовлення засобів масової комунікації.

Додамо також що в Україні укладання тлумачного словника сучасної української мови ускладнюється й української-російською взаємодією. Треба визнати як факт, що у більшості великих, меншою мірою невеликих міст, на більшій частині території України мовою масової комунікації постає у різному співвідношенні український варіант російської мови (суржик), а не українська мова. Отже, повторимо, що у сучасній суверенній Україні мовна ситуація надзвичайно складна, бо навіть побіжний погляд на функціонування державної української мови засвідчить, що територіально й функціонально (за формами,

сферами, середовищами функціонування) вона у кількісному аспекті поступається російській і лише дякуючи законодавчій кодифікації домінує у державі якісно.

Уже хоча б через те питання про укладання модернізованого тлумачного словника сучасної української мови не може розв'язуватися самим лише по-сучасному орієнтованим Українським мовно-інформаційним фондом чи відповідно традиційним відділом лексикографії. Безперечно, як ми вже сказали, мала відбутися (не одна) розширена нарада фахівців відділів соціолінгвістики, культури мови, діалектології, російської мови під егідою наукових працівників відділу теорії (а не просто загального мовознавства, а точніше компаративістики). Охлократична ж спроба традиціоналістів-академістів опертися на своїх регіональних колег викладачів-філологів вишів зрозуміла, але не виправдана, бо теоретичний рівень більшості їх ненайвищого теоретичного рівня, а до того ж вони залежні прямо чи опосередковано від своїх академічних опікунів (колишніх чи майбутніх наукових керівників).

І все ж, зважаючи на щойно сказане (щодо компромісного функціонування відділу лексикографії й мовно-інформаційного фонду, так і про нинішню й майбутню перспективу укладання тлумачного словника) треба бути поміркованим і толерантним.

Тим більше, що позиція більшості науковців Інституту української мови й викладачів регіональних університетів стає ще зрозумілішою, якщо зважити на те, що нинішня Україна хоч уже й промислово-аграрна, але європейською може вважатися, лише зважаючи на її географічне положення.

Отже, поки що колеги-традиціоналісти не вийшли на розуміння нинішньої складної ситуації в Україні, як і необхідності складання нового модернізованого тлумачного словника сучасної національної мови народу, що втягується у європейську співдружність, з цілком зрозумілих причин. Причина, як бачимо, не лише у виконавцях, але й в об'єктивних умовах.

З жалем, констатуємо й те, що важко нині щось нове серйозно пропагувати, а тим більше його реалізувати у нинішній меркантильній ситуації. Не можна не бачити, що складність українсько-російської мовної ситуації посилюється надмірною меркантилізацією у сферах освіти (коли закривають українські школи, коли нагадують про непопулярність педагогічного університету серед студентів-іноземців через те, що той орієнтований на підготовку національних кадрів), науки і культури. Правда, абсурдність цього очевидна. Адже під таким кутом зору було б логічнішим, щоб у медичному, як і технічному, економічному університетах на підготовчому відділенні і в процесі навчання іноземних студентів утверджувалася саме англійська мова, а зважаючи на нівеляцію педагогічних інститутів, здебільшого трансформованих в університети, то й в останніх.

Продовжуючи ж з приводу труднощів розв'язку проблеми, скажемо: нині не тотожне мові масової комунікації (усній і писемній як варіантам мови) повсякденно-побутове мовлення, бо первинна повсякденно-побутова модель невеликої групи пралюдей нині постає загальнонародною усною й писемною діловою мовою. Зважаючи ж на це, важко визначитися у доборі лексем загальноповживаного шару лексики й термінологічної лексики, фіксованої термінологічними словниками.

Отже, треба враховувати нинішню позанаукову ситуацію й приймати позитивно вже нині започаткований компроміс між академічними традиціоналістами та модерністами в укладанні дещо оновленого розширеного

варіанта тлумачного словника української мови, щоб з часом на основі поглибленого теоретичного осмислення проблематики, залучаючи колеґ уже названих відділів обох академічних інститутів та фонду (можливо, з часом інтегрованого у відділ лексикографії), можна було диференціювати академічні традиції укладання наукових словників і модернізованого словника живого мовлення носіїв проєвропейської України. Саме тому відзначаємо прекрасно вгадану практику збору матеріалу за корпускулами (очевидно, словосполученнями, фразеологізмами тощо), власне в аспекті тексту. І це тим більше, що на сучасному етапі, йдучи за американськими праґматистами дескриптивістами-структуралістами та генеративістами, російські, зокрема радянські й сучасні мовознавці І. О. Мельчук, Ю. Д. Апресян, прийшли до розуміння, що лише укладанням тематичного словника проблему автоматичного тематичного словника (як це думав Ю. М. Караулов) не розв'язати, а кінцевою метою прикладної лінгвістики уже бачиться розв'язок останньої. Як не дивно, але на основі аналізу сполучуваності морфем це фактично робить традиціоналіст Є. А. Карпіловська, уклавши морфемний словник української мови [Карпіловська 1988]. Між іншим, цю ж ідею стосовно паремій та ширшого тексту реалізує С. С. Єрмоленко у докторській дисертації та монографії [Єрмоленко 2006].

Література

1. **Балог 2010** – Балог В. О. Нові актуалізовані слова та значення. Словникові матеріалом (2002 – 2010). – Кер. Проекту і відп. Ред. О. М. Тищенко, авт. Колектив: В. О. Балог, Н. С. Лозова, Л. О. Тименко, О. М. Тищенко [Інститут української мови НАН України]. – Видавничий дім Дмитра Бураґо, 2010. – 280 с.
2. **Єрмоленко 2006** – Єрмоленко С. С. Мовне моделювання дійсності і знакова структура мовних одиниць : Монографія. – К., 2006. – 384 с.
3. **Карпіловська 1998** – Карпіловська Є. К. Словник афіксальних морфем української мови. – К., 1998.
4. **Словник української мови 2010** – Словник української мови у двадцяти томах. Том перший. А – Б. Укладач Л. Л. Шевченко, В. В. Чумак, Г. М. Ярун, І. В. Шевченко, О. В. Бугаков, О. В. Білоноженко. – К. : Науково-виробниче підприємство / Видавництво „Наукова думка” НАН України, 2010. – С. 6 – 66.

ОСОБЛИВОСТІ МОВНОЇ СИТУАЦІЇ У СУМІЖНИХ РЕГІОНАХ ТРЬОХ СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ ПОСТРАДЯНСЬКИХ ДЕРЖАВ

Спершу я обґрунтовую правомірність своїх суджень з приводу посталої проблематики. Починаю з того, що повідомляю: автор розвідки, дослідник української мови з п'ятдесятирічним стажем вивчення української мови, зокрема діалектного мовлення. Він констатує, що вивчення українсько-російської культури й мовної взаємодії має давні традиції й відтворене значною за обсягом науковою літературою. Не станемо цей доробок переглядати. Ним наголошується зокрема, що українсько-російсько-білоруська взаємодія, зокрема й на діалектному рівні, підсумована була у свій час роботами П. П. Філіним [Филин 1962, Филин 1972]. Така ж багата традиція вивчення українсько-польської культурної і мовної взаємодії. Замість детального її аналізу запропонуємо знову ж таки розвідку Н. П. Романової [Романова 1972], присвяченої дослідженню українсько-польських контактів. А потім звертаємо увагу на те, що історія українського етносу в XIV – XVIII ст. визначалося польсько-українською взаємодією, а починаючи з XIX ст., вона визначається російсько-українською взаємодією. Це досить повно відбито у польсько-українській та російсько-українській проблематиці. Отже, маємо визнати, що з XVIII ст. визначальною у сформуванні української мови стає російська. Це стосується як літературного її різновиду, так і інших функціональних варіантів. Зрозуміло, заслугове на особливу увагу ареальний аспект, бо виділювані організаторами форуму нині три мовні регіони завдячують своєю диференціацією значною мірою саме впливу російської мови.

У своїй кандидатській дисертації автор цієї розвідки [Зеленько 1967], досліджуючи східнополіський говір на матеріалі назв предметів повсякденно-побутового вжитку зіткнувся з проблемою контактування мов, зокрема української з російською та польською і певною мірою з іншими. Так, ним було виділено ареал говірок Чернігівщини у Бабровицькому й Козелецькому районах, що межують з київськими лівобережними, але зближені опосередковано й з київськими правобережними на території Баришівського та певною мірою Яготинського районів Київської області. Спершу він опосередковано розвідки зіткнувся з проблемою взаємодії української мови з польською, готуючи кандидатську [Зеленько 1968], й повторно – уже докторську [Зеленько 1992] дисертації. У докторській дисертації типологічно аналізувалися побутово-виробнича лексика, зокрема назви садиби, будівель, деталей зрубу хати та назви простіших (ціпа, коси) і складніших (воза, плуга, саней) знарядь і засобів виробництва та їх частин. У висновках він констатує, що аналізовані ним підмакроструктури східнополіського й наддністрянського та деяких суміжних з ними – наслідок взаємодії, найперше, різного співвідношення української з польською та російською і меншою мірою німецькою, литовською та іншими мовами. Він визнає, що дослідження лексичної підсистеми східнополіського й певною мірою інших говорів північного наріччя у кандидатській [Зеленько 1968] та східнополіського північного наріччя й деякою мірою суміжних у зіставленні з наддністрянським, гуцульським та деякими іншими південно-західного наріччя ним виконані в основному в аспекті описової і значною мірою компаративної та структурної парадигм. Такий рівень вивчення дав можливість засвідчити складний процес формування, найперше, східнополіського говору, бо він зумовлений усією попередньою й сучасною міжмовною та міжговірковою взаємодією, наголосити на

значимості дослідження суміжного з Російською Федерацією та Білоруссю українського регіону.

Контактування української мови з російською, польською, іншими мовами сусідніх етносів були й залишаються предметом численних досліджень. Про це свідчать окремі монографії дослідження, збірки тез і розвідок.

Досвід автора розвідки діалектолога-дослідника (йдеться про захищені кандидатську й докторську дисертації) спростував остаточно, ніби *українсько-польське* говіркове дослідження має лише регіональний характер, бо матеріали докторської дисертації [Зеленько 1992] засвідчили, що германізми через польську мову, як і полонізми, часом семантично й виражально змінені, функціонують не лише у говорах південно-західного наріччя чи сусідньому з Польщею волинсько-поліському, але й у східнополіському говорах біля Російської Федерації.

Розвиток будь-якої сучасної мови зумовлений численними *міжмовними контактами* від прамови до сучасного етапу. Серед цих взаємодій виділяються *домінантні*. В історії української мови такою кваліфікуються донині активно триваюча *українсько-російська* і вже пригасла *українсько-польська*. Ознайомлення з історією України дає можливість виділити *активну* соціально-економічну, політичну й культурну українсько-польську у *XVI – XVIII ст.* та українсько-російську з *XIX ст.* і донині. Отже, не претендуючи на повноту суджень у перспективах україністики, русистики, зокрема у галузі діалектології, визначаємо актуальними нині безпосередні українсько-російські, українсько-білоруські, українсько-російсько-білоруські, а також українсько-польські, українсько-польсько-білоруські й опосередковані – українсько-польсько-російські.

Наслідки ареального вивчення взаємодії говорів та мов старожитніх північного й південно-західного регіонів достатньо представлене діалектними словниками і значно менше діалектологічними атласами. Гірші справи, коли йдеться про північ, південь та схід України. Певні, що відповідні томи атласу говорів української мови мають бути деталізовані й поглиблені. Безперечно, що це можна реалізувати укладанням регіональних міжмовних та міждіалектних словників й атласів. Як бачимо, про українсько-російську та українсько-польську, а власне українсько-польсько-російську взаємодію в автора наявне більш-менш досить повне уявлення як у сфері діалектології, так й історії мови. До речі, ми з успіхом використали й розвідки Н. П. Романової [Романова 1972] та Є. І. Борисової [Борисова 1970].

Треба визнати й відзначити асинхронність українсько-російської взаємодії на діалектному рівні. Це особливо помітно на матеріалі дослідження українсько-польських стосунків. Аналіз лексики назв повсякденно-побутового й виробничого сільськогосподарського вжитку та будівельної лексики української мови уже у другій половині XIX ст. засвідчив численні полонізми та опосередковані польською мовою германізми.

Історія будь-якої сучасної мови засвідчує її численні прямі й опосередковані контактування. Стосовно української, зокрема сучасної української літературної мови, то найпродуктивнішими постають українсько-російські та українсько-польські. При всьому багатстві наукової літератури, присвяченої українсько-польській мовній взаємодії на матеріалі писемних пам'яток, проблема далека від остаточного розв'язку, зважаючи на превалювання при її аналізі соціального чинника. Думається, поглибленню, а значить об'єктивізації наукового дослідження прислужилися б подальші українсько-польські діалектні студії. Це заслуговує на особливу увагу, бо східнополіський говір досить віддалений від Польщі і виявлені автором лексики

вказують на колишню українсько-польську взаємодію і вектор її поширення із заходу на схід, сягаючи говорів крайнього сходу України і навіть поширюючись на західну частину Смоленщини Російської Федерації. Цей регіон засвідчує на сучасному етапі українсько-білорусько-російську взаємодію і вимагає серйозного її дослідження. Когнітивна лінгвістика, як і компаративістика, у далекому випадку може збагатитися багатющим живомовним фактичним матеріалом.

Про українсько-російсько-білоруську взаємодію дещо дізнаємось з книги Є. В. Опельбаума [Опельбаум 1971]. Нам здається, що надто небагато зроблено у дослідженні говірок білоруської мови з говірками північного наріччя української та російської мов. До речі, автор цієї розвідки переконався у можливості виділення, так би мовити, українсько-білорусько-російської мовної зони на території північної Чернігівщини України, Гомельщини Білорусі й східної Смоленщини Російської Федерації на основі лексико-синтаксично зв'язаного словосполучення *брати льон*. Він же має підстави думати, що ця мовна зона характеризуватиметься функціонуванням у ній назви *жовна* на позначення чорного дятла з червоним тім'ям, бо і атласі говорів української мови було спершу відтворено ареал слова *жовни* на позначення зеленого дятла. Зважаючи на останні публікації, змушені визнати, що фактично поза активною увагою діалектологів Російської Федерації, України й Білорусі залишаються їх міжмовні й міжговіркові контактування. Їх аналіз неминуче спрямує діалектологів на українсько-російсько-польсько-німецьку взаємодію, бо вивчення говірок Чернігівщини, зокрема крайньої її півночі, засвідчило наявність ізоглос та ареалів германізмів (*ріхадло, трам* і т. д.).

До речі, численні назви населених пунктів Східного Полісся з компонентами *Буда, Гути* завдячують польському посередництву, вони утвердилися в ономастиці України, будучи запозиченими з німецької мови. Ці й деякі інші мовні елементи споріднюють східнополіський говір з говорами білоруської мови. Мабуть, доцільно буде опрацювати проблематику українсько-білоруської взаємодії саме у даному аспекті. Коли заходить мова про українсько-німецьке контактування, то треба пам'ятати, що крім поліського та південно-західного наріччя, воно далось взнаки в інших регіонах України, зокрема у Приазов'ї. Зумовлене там воно міграційними процесами у дожовтневий період. До речі, й про це йдеться у дисертації автора розвідки [Зеленько 1968].

До речі, германізми у поліських та південно-західних говорах української мови значною мірою завдячують функціонуванню тут їдиш. Здається, цей аспект у свій час недостатньо висвітлювався, а нині у зв'язку з тим, що їдиш вийшов з ужитку, взагалі нехтується.

Започаткована А. П. Непокупним [Непокупный 1971] балто-слов'янська взаємодія має бути деталізована при вивченні українсько-білоруських контактувань. Адже йдеться про вже притухлу взаємодію, що передувала польсько-українській.

Чомусь до останнього часу не помічається українсько-білоруська взаємодія, хоч зона сильного білоруського акання відчутна у східно-поліських українських говірках понад лінію нижче Чернігова, а вимова розширеного ненаголошеного *o* характеризує пересічного носія східнополіського говору навіть Ніжинського району. Лексикон носія східнополіського говору, особливо крайньої півночі Чернігівщини, певною мірою збігається з лексиконом носія говору сусідньої білоруської Гомельщини.

Асоційована з А. П. Непокупним східнослов'янсько-балтська взаємодія заслуговує на значно більшу увагу. Цілий ряд мовних явищ, що споріднюють

українську й білоруську мови, захоплюючи часом суміжну територію Російської Федерації (можна припустити), – то наслідки східнослов'янсько-балтської взаємодії.

Взагалі, північ України, схід Білорусі, що межують з Литвою, в аспекті мовознавчому особливо цікаві, це ймовірна територія праслов'янської мови. Саме тут виявлювані динаміка повноголосих звукосполук голосного й сонорного та динаміка переходу дифтонгів у монофтонги з врахуванням ймовірної еволюції тонування й зміни мелодики вимови мовців-поліщуків Східного Полісся у зіставленні з інтонуванням мовців інших регіонів якимось чином вказують на динаміку переходу від складного акутового й циркумфлексивного наголосу праслов'янської (чи й індоєвропейської) мов до нинішнього простого в українській, білоруській та інших мовах.

Нині складається враження, що після виходу у світ Діалектологічного атласа української мови українські, а можливо, й білоруські діалектологи не знають, що далі робити. Ускладнює справу недостатня увага до гуманітарної науки в усіх трьох пострадянських державах, а найбільше в Україні, що зумовлено як недостатнім матеріальним забезпеченням, так і несприятливою соціально-економічною ситуацією.

Констатуємо, отже, що в аспекті порівняльно-історичного вивчення мовлення цієї території можна поглиблювати проблематику теоретичного мовознавства, хоч цього замало на сучасному етапі для фундаментального мовознавства, особливо якщо йдеться про соціолінгвістику, яку треба залучити для розв'язку ряду питань мовної ситуації.

Навіть щойно виданий діалектологічний збірник не уник відзначених вад. Це стосується безпосередньо розвідки Я. Литвиненко [Литвиненко 2010, 212 – 221], де аналізується українсько-російсько-білоруська взаємодія на матеріалі орнітономіації, так і загальнотеоретичних розвідок Я. Статковського і Д. К. Рембішевської [Statkowski, Rembiszewska 2010, с. 19 – 35], Є. Сероцюк [Sierociuk 2010, с. 7 – 18].

Згаданий нами діалектологічний збірник (Діалектологічні студії) засвідчує увагу дослідників українських говорів до міждіалектної та міжмовної взаємодії. Але дивує, по-перше, поверховий аналіз, бо не розрізняються явища успадкування, запозичення й субстрату, по-друге, декларований діалектологами культурологічний аспект, бо навіть запозичення розглядаються без історико-емпіричного супроводу, по-третє, нехтування теорією й методикою сучасної парадигми, бо не використовується модний нині концептуальний аналіз.

Автор розвідки, вибачаючись за поверхову несистемну доказовість тези про вкрай низький рівень сучасного російського (а ще ймовірніше українського, білоруського) мовознавства, наголошує, що після *компаративіста* О. М. Трубачова важко назвати когось іншого у російському мовознавстві з таким науковим рівнем; немає рівного В. В. Виноградову *стиліста* російської мови навіть на рівні описового мовознавства; мало ймовірно вдасться знайти серед сучасних мовознавців того, хто був би рівним Ю. Ф. Карському; в українському мовознавстві після О. О. Потебні, Л. А. Булаховського, О. С. Мельничука, за винятком В. В. Левицького, Є. С. Отіна, немає кого також назвати.

Ще гірші справи, коли мова заходить про теоретиків-фундаменталістів, що представляли б нову лінгвістичну парадигму. Структурну, генеративну, функціональну, а тепер когнітивну лінгвістику лише, модифікуючи, утверджують у російському, українському мовознавстві уже сформовані за рубезем вищеназвані лінгвістичні парадигми. До речі, ніяк російські колеги не визначаються в оцінці

російської лінгвістичної парадигми „нового вчення” М. Я. Марра, хоч це робиться зарубіжними дослідниками мови.

Зрозуміло, що класична стилістика російської мови В. В. Виноградова мали б постати дискурсологією, яка оперує моделями мови як концептосферами концептів. Поки що ж стихійне несистемне вивчення в основному лексичної підсистеми за допомогою моделей (що фактично забувається) та концептів не трансформується у наукову осмислену теорію і практику укладання спершу структурно-семантичного тезауруса окремої мови, а потім інших підсистем, щоб стати передумовою розв’язку теорії і практики автоматичного перекладу.

Складається враження, що нині досвідчені діалектологи виявляють недостатню обізнаність з теорією контактування мов взагалі й теорією субстрату. До того ж більшість діалектологів не реалізують комплексного вивчення говорів, ще й тому, що слабо знають історію України у її зв’язках з іншими державами. На жаль, заважає науковому аналізу фактор політичної кон’юнктури, бо привчені до періодичних партійних переорієнтацій науковці, втрачаючи людську гідність, не дотримуються (навіть при їх наявності) наукових принципів.

Мало ймовірно, що хтось з молодших дослідників мови згадає, аналізуючи контактування російської чи української мов, збірник доповідей та повідомлень працівників Інституту мовознавства АН СРСР за редакцією В. В. Виноградова, В. І. Борковського та інших, присвячений теорії субстрату [Доклады и сообщения 1956]. Проблема аналізувалася визначними радянськими лінгвістами В. І. Абаєвим, В. І. Борковським, А. В. Десницькою та багатьма іншими фахівцями в аспекті загальнотеоретичному і конкретно стосовно російської мови з численними мовами тодішнього Радянського Союзу.

Недоброю згадкою про себе постали найвідоміші радянські мовознавці, академіки й члени-кореспонденти АН СРСР, що нищівно однобоко розвінчували „нове вчення” уже давно померлого М. Я. Морра [Против вульгаризации 1952]. Серед ліквідаторів яфетидології бачимо В. А. Авроріна, С. Б. Берштейна, М. М. Гухман, Б. Б. Горнунга, Е. М. Галкіну-Федорук, Ю. Д. Дешерієва, П. С. Кузнецова, В. І. Литкіна, Б. А. Серебреннікова, А. С. Чікобаву, Б. Н. Ярцеву і т. д. До речі, таку ж наукову безхребетність виявили не лише мовознавці, але й філософи [Буржуазная философия 1974], психологи [Основные направления 1966]. Правда, здається, що такі наукові розвінчувальні епітафії мимоволі формували думку, що такою езопівською мовою фахівці й могли утверджувати науку.

Певні, що прислужаться справі прочитані від супротивного розвідки С. Б. Бернштейна [Бернштейн 1952, с. 291 – 306] та Б. О. Серебренникова [Серебренников 1952, с. 45 – 110] у збірнику [Против вульгаризации 1952], присвячений спадщині М. Я. Марра.

Автор розвідки застерігає, що він недостатньо обізнаний зі станом вивчення слов’янських мов у цілому, зокрема й східнослов’янських, а тому його судження матимуть, так би мовити, гіпотетико-дорадчий характер. І все ж після аналізу, зробленого ним на матеріалі східнополіського говору він має право на своє бачення розв’язку мовної ситуації у трьох східнослов’янських державах саме на суміжних регіонах. Адже він порівняно добре обізнаний з мовною ситуацією у визначеному регіоні. Тим більше, що як фахівець із загального мовознавства він здатний осмислити функціонування мови у цілому й соціологічний аспект його дослідження, зокрема. Певен і в тім, що по-науковому має розв’язуватися питання про нинішню мовну ситуацію кожної з аналізованих мов у всіх їх функціональних формах, зокрема

стосовно саме визначеного для розгляду регіону. Наголосимо, що це проблематика певною мірою теорії загального мовознавства, а безпосередньо – соціолінгвістики.

Недиференційоване оперування мовознавцями Російської Федерації, України й Білорусі соціально-функціональними формами (стилями) названих мов на території названих держав, особливо на суміжних землях ускладнює не лише теоретичний аналіз проблематики соціолінгвістики, але й стає на перешкоді розв'язку складної мовної ситуації у всіх східнослов'янських державах.

Теорія соціолінгвістики має стати науковою базою для пояснення міжмовних та міжговіркових контактів у функціонуванні й розвитку мов взагалі і в названому регіоні і остаточно відбити бажання у псевдомовознавців-русофобів, подібних до Железного, які збивають з пантелику російських політиків, намагаючись втовкмачити їм, ніби українська мова – то попсована польською російська мова. На жаль, релікти у вигляді невизнання самотності української, білоруської мов (а значить і відповідних етносів) серед пострадянських політиків поки що зберігаються. Мабуть, слід почати з визнання, що стан розвитку мовознавства і всієї науки в Україні визначається політичною і соціально-економічною невизначеністю держави, зважаючи на успадковану від Радянського періоду все ще триваючу боротьбу православнохристиянської шовіністичної й активно зростаючої європейсько-англоамериканської глобалізації. Слід визнати, що їх співвідношення різне у західному й східному регіонах і всупереч офіційному владному курсу схиляється на користь другого.

Справа навіть не за асигнуваннями на науково-дослідні мовознавчі установи та наукову роботу вишів, а й в політичній атмосфері держави, у відсутності бажання у нинішньої влади об'єктивно розв'язувати посталі проблеми.

Констатація того, що в українському продукті дише один відсоток розумової праці при п'ятдесяти у західноєвропейському, чи те, що лише в одному випадку із сотні посадовці Російської Федерації у своїй діяльності звертаються до науковців при сімдесяти у США та Великобританії не дає підстав думати, що українські, російські мовознавці, зокрема діалектологи, нині здатні об'єктивно глибоко науково бачити перспективи розв'язку лінгвістичної проблематики, зокрема безпосередні опосередковані контактування російської, української з сусідніми та віддаленими мовами. І це при тому, що цьому не сприяють ні матеріальне заохочення дослідників, ні політична кон'юнктура.

Автор розвідки далекий від того, щоб сподіватися на те, ніби констатоване ним одразу було сприйняте нинішніми політиками, але думає, що буде зрозумілий колегам своєї і сусідніх держав. Він нагадує їм, що поки що науку й науковців сприймають не в усіх пострадянських державах як складову соціального прогресу.

Мовознавство як гуманітарна галузь – наука соціальна. Якщо в аспекті академічному теоретичному напівдемократичні соціально-економічні умови функціонування держави меншою мірою позначаються на рівні її розвитку, то науковий розв'язок проблеми функціонування мови в умовах сучасної складної мовної ситуації не реальний, бо для тоталітарно застиглої чи релятивної догідливо змінюваної ідеології у пострадянських державах наука не призначена, оскільки-то сфера політики, якщо не політиканства.

Під таким кутом зору нами й має розглядатися запропонована проблематика круглого столу стосовно функціонування східнослов'янських мов, їх функціональних форм визначеного регіону і, певні, інших регіонів Російської Федерації, України та Білорусії. На жаль, поки що реальне і бажане ніяк не синхронізуються.

Проблематика соціолінгвістики має стати методологічною й онтологічною базою дослідження українсько-російської, білорусько-російської, певною мірою й українсько-білоруської мовної ситуації. Саме науковці-мовознавці мають об'єктивно схарактеризувати міжмовні контактування у регіоні і визначити ймовірні напрямки мовної політики та мовного будівництва у зонах міжмовної взаємодії.

Перелік розвідок та книг, присвячених українсько-російській взаємодії, великий, але політичні нюанси ні в минулому, ні тепер не давали й не дадуть поки що змоги розв'язати весь спектр контактування мов. Значною мірою це пояснюється не стільки недостатньою галузевою підготовкою дослідників, як відсутністю гідності у науковців, що зумовлене тоталітарним тиском у тоталітарній державі.

Треба сприймати як реальність функціонування російського діалектного й розмовного побутового мовлення, як і російської літературної мови на території власне Росії та етнічних регіональних її варіантів, скажімо, у Білорусі та Україні.

Успадкований з тоталітарного СРСР антинауковий політичний дискурс не дає змоги сучасним історикам української мови визнати XIV – XVIII ст. як період домінантизуючого активного впливу на сформування української мови, зокрема її літературної форми, саме польської мови.

Але маємо констатувати, що навіть українсько-російська взаємодія на загальномовном й говірковому рівнях аналізувалася несистемно, поза соціально-економічними чинниками, не завжди науково об'єктивно, зважаючи на змінювану політичну кон'юнктуру в Україні, Російській Федерації, а тим більше у Радянському Союзі.

На будь-якому етапі розвиток кожної конкретної мови зумовлюється взаємодією її функціональних форм, а також контактуваннями даної мови прямо й опосередковано з іншими мовами. Внутрішні закономірності функціонування видозмінюються закономірностями взаємодії її з іншими мовами. Характер і тенденції останніх визначаються позамовними, соціальними, а точніше соціологізованими природними чинниками. Зрозумілою має бути особлива увага багатьох світових зарубіжних і вітчизняних мовознавців до контактування мов. Нами згадується книга, у якій визначні радянські мовознавці видрукували свої доповіді й повідомлення про явище субстрату у мовах.

Сучасний стан українсько-російської мовної ситуації в Україні є наслідком колоніальної політики Росії і зафіксоване це у кількох десятках антиукраїнських актів. Дехто з представників регіональної більшості у свою чергу намагався відшукати адекватну по-іншому спрямованих, таких, які нібито були спрямовані проти функціонування російської мови. Але те, що навіть більшість депутатів Верховної Ради, Уряду, переважна більшість регіональних урядовців в офіційному спілкуванні не користуються державною мовою, засвідчує недовіра останніх, їх декларативність.

На початку чергового відновлення державності України у Києві у 1993 році була проведена Міжнародна науково-практична конференція за участю першого її Президента Л. М. Кравчука, присвячена фактично українсько-російсько-польській взаємодії. Серед 57 доповідачів нами виділяються як найбільш значимі доповіді Є. І. Литвищенко „Культурный плюрализм в диалоге украинской и русской культуры” (с. 72 – 74), В. С. Пустовіт „Проблема культуры-посредника и перспективы русско-украинского культурного пространства” (с. 75 – 79), Н. П. Рудницької „Русские и поляки в культурном пространстве Украины: прошлое и настоящее” (с. 79 – 84).

Теоретично російська соціолінгвістика склалася, а з'ява наукових збірників, присвячених аналізу російського розмовно-побутового мовлення засвідчує, що реалізується й функціонально-стилістичне вивчення російської мови. Цього не можна сказати про українську соціолінгвістику, бо угодовські роботи І. К. Білодіда, присвячені злиттю національних мов і сформуванню мови міжнародного спілкування на тлі сформування нової історичної спільності радянського народу довгий час не давали можливості активізувати проблематику міжмовного функціонування в Україні в аспектах поліглосії та полілінгвізму. Зрозуміло, навчальні посібники М. І. Моцюк та інструктивні настанови української соціолінгвістики не задовольняють зрослих вимог.

Так, В. С. Пустовіт визначену ним двовекторність України у ставленні до Європи й Росії прослідковує на основі історії українських земель, починаючи з впливу Візантії і до середини XV ст., зростаючого впливу з XIV ст. Польщі й Росії, що з XVIII ст. монополізується в основному Росією.

Є. І. Литвищенко, наголошуючи на історичній неминучості триваючого й надалі культурно-інформаційного впливу російської культури на українську, разом з тим під кутом зору культурного плюралізму звертає увагу росіян в Україні на те, що „культурний плюралізм – це нині єдина духовна альтернатива будь-якому, зокрема й українському монокультурному націоналізму. Саме тому російській культурі в Україні ні в якому разі не можна самоізолюватись, замкнутися на своїх культурно-автономних проблемах, а треба шукати якнайбільше точок з іншими культурами, а найперше всією російською, опираючись на принципи етнокультурної толерантності, змагальності та інтегративності. Будь-яка культура функціонує у безперервному взаємозбагаченні, діалозі з іншими, і це не лише її ознака, це форма її буття. Пізнання цієї форми відкриває перед кожним народом безмежні перспективи розвитку й вдосконалення як через свою національну культуру, так і через культуру інших народів, інших цивілізацій, через усю багатовікову загальнолюдську культуру” [Литвищенко 1993, с. 74].

Н. П. Рудницька, застерігаючи від зайвих емоцій, аналізуючи українсько-польсько-російську взаємодію від самого її початку й виділяючи періоди Галицько-Волинського князівства, Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, Російської імперії, періоду коренізації в Україні й післявоєнних часів, підсумовує, що „росіяни в Україні у певних геополітичних умовах вступили у непростий період свого національного розвитку. І лише сумісні зусилля українських та російських політичних еліт при адекватній державній етнополітиці дадуть можливість російській національній групі без збуджень і катаклізмів посісти належне їй місце у складній етнічній системі, якою постане народ України” [Рудницькая 1993, с. 84].

Стосовно ж мовної ситуації, зокрема визначення державної мови в Українській державі, зважаємо на аргументацію, що базується на науковому аналізі теорії загального мовознавства та соціолінгвістики.

Треба визнати все ще науково недостатньою проаналізовану російсько-українську мовну ситуацію в Україні, зокрема й функціонування тут суржику. Мабуть, треба констатувати, що слобожанський говір української мови – наслідок тривалої українсько-російської мовної взаємодії.

В умовах посилюваної європейсько-англо-американської інтеграції актуалізується державотворча домінуюча центробіжна роль саме української державної мови, бо посилювані прямі й опосередковані зв'язки мешканців Галичини з Польщею, Буковини – з Румунією, Закарпаття – з Словаччиною та Угорщиною,

півдня Донеччини – з Грецією татар Криму з Туреччиною формують саме регіональний статус російською мови на південному сході й сході України. У західному регіоні, безперечно, й меншою мірою у центральному огульне насильницьке упровадження російської мови недоцільне й надлишкове. Нехтування ж інтегруючою роллю української мови на користь російської стає роз'єднуючим чинником в українській державі.

І це при тому, що навіть зважаючи на міжетнічні конфлікти (й на мовній частково основі) у Канаді, Голландії, Великобританії, чомусь не нівелюються національні мови у давно і лише посталих невеликих державах Західної і Східної Європи (Сербії, Словаччині, Македонії і т. д.).

Демократизація Російської Федерації й нівеляція антиукраїнських настроїв у державі дали б підстави нині зневажену хохляцьку мову у Краснодарському краї, на Кубані, а можливо, й на Далекому Сході (Зеленому Клину) кваліфікувати як українську, що функціонує у російськомовному оточенні. За таких умов постало б питання про її статус і визначення функціональних сфер в освіті та культурі Російської Федерації.

Треба визнати, наприклад, гіпертрофовану на шкоду національній білоруській мові мовну політику у Білорусі. Безумовно, разом з тим треба зважати як на об'єктивний процес російсько-білоруської взаємодії, так і на об'єктивність функціонування зневаженої тут трясянкі.

У зв'язку з поки що неофіційно (а з часом реальною) *регіоналізацією України* і відповідно необхідністю врахування зростаючих контактів носіїв прикордонних українських регіонів з носіями регіонів сусідніх країн активізується питання про врахування особливостей мовної ситуації у прикордонних зонах. Безумовно, на південному сході у Донбасі, Слобожанщині, крім державної доцентрової української, тут має функціонувати російська. До того часу, поки РФ не стане членом ЄЕС, ярлики на товарах, що продаватимуть її підприємства Європі чи Україні, будуть російською та українською мовами. Ярлики ж на українських товарах, що надходять до Російської Федерації до вступу її до ЄЕС, мабуть, мають бути відтворені *російською й українською* мовами, а *після того*, як Російська Федерація стане її членом, мають оформлятися *українською та англійською* мовами. Це доцільно й оптимально, враховуючи право кожної з держав на її ідентичність, з одного боку, а також об'єктивно функціонуючу світову глобалізацію, по-друге. До речі, навіть у Польщі уже далася взнаки боротьба двох протилежних тенденцій на користь зменшення кількості годин у школі на вивчення польської мови.

Стосовно *шовіністичних* тенденцій у *Російській Федерації*, то треба розрізнати *нинішню* політичну й мовну ситуації стосовно *мов народів в середині держави й у демократичній країні у майбутньому*, з одного боку, а також *нинішню політику пострадянської* країни й майбутньої її *демократичної спадкоємиці*. У Європі перше й друге диференційовані і розв'язуються на основі пошуку конкретного співвідношення обох тенденцій.

Успадкована від радянського періоду політика утвердження російської мови і сформування нової історичної спільності радянського народу не пропускає навіть законодавчої можливості користуватися нинішнім громадянам Російської Федерації етнічних українських землях Курської, Білгородської, Воронезької областей правом на вивчення у школі і користуватися в офіційному вжитку. У повсякденному побуті нинішні мешканцям багатьох сіл і невеликих містечок в названих місцинах спілкуються названою ними хохляцькою мовою.

Треба навіть, зважаючи на все ще притаманні російським політикам русофобські спроби, визнати в Україні колишній вплив домінуючої польської літературної мови на українську а пізніше під тиском агресивно здійснюваної з XVIII ст. російську глобалізації вплив російської, як і те, що ні перша, ні друга не поглинули українську мову; вона нині, незважаючи на все ще навіть політичну невизначеність можновладців України, не засвідчує свого зникнення. З меншою очевидністю теж можна сказати про білоруську.

Саме соціолінгвістика повинна дати модель функціонування української мови у її внутрішньомовній і міжмовній взаємодіях за вже названими трьома й етнічно-культурно виділеними регіонами. Треба буде співвіднести сучасний стан міжмовної взаємодії і тенденції її розвитку у динаміці, зокрема, сучасної загальноукраїнської форми української мови, російської й інших, як правило – регіональних. Тенденції у динаміці міжмовної взаємодії можуть бути виділені на основі співвідношення держаних статистичних даних про функціонування української мови на рівні різних її форм та сфер і середовищ та гіпотетичних на основі припущень опитуваних інформантів про майбутнє таких тенденцій за кожним історико-етнографічним регіоном, зокрема у Криму, Донбасі, Слобожанщини, Галичині, Волині і т. д.

У сфері мовознавства пізнання закономірностей утруднюється у зв'язку з опосередкованістю діяння (й виявлення відповідно) глибинних закономірностей інших сфер, що визначають функціонування мови. Даний аспект має бути предметом розгляду соціолінгвістики. Отже, проблематика діалектології поєднується з соціологією, а власне соціолінгвістикою. Певний рівень об'єктивності наукового аналізу досягається використанням статистики.

Стосовно функціонування української мови у тепер уже суверенній державі продовжується та ж таки шовіністична великоруська політика, про що свідчить вимога утвердження в Україні другою державною українського варіанта російської в обмін на дозвіл експорту до Російської Федерації твердих сирів з України.

Зрозуміло, що і європейсько-англо-американська глобалізація позначається на мовній ситуації у багатьох державах. Виявляється, навіть у Польщі скорочуються у навчальних планах аудиторні години на вивчення історії Польщі та польської мови.

Без утвердження європейського рівня демократії не можна сподіватись на європейський рівень науки (у системі теоретичних і практичних, природничих і гуманітарних).

Тривала й складна історія розвитку слов'янських етносів і їх мов стає підставою розрізняти у взаємодії української й польської, української й російської мов не лише запозичень чи успадкувань, але й субстрату. Характер взаємодій мов змінюється у зв'язку із змінами соціально-економічного й політичного взаємозв'язків носіїв мов, набуття чи втратою тим чи іншим етносом державної суверенності. Саме на це орієнтують розвідки Б. А. Серебреннікова, В. І. Абаєва, А. В. Десницької названого нами збірника [Доклади и сообщения 1956].

Недостатню соціолінгвістичну підготовку виявили навіть науковці академічних лінгвістичних установ національної академії у процесі підготовки до перевидання словника української мови. У щойно видрукуваній автором розвідці-рецензії, присвяченій виходу у світ першого тому нового варіанта тлумачного словника української мови [Зеленько 1912], йдеться про неоднозначність у визначенні функціонального шару лексики української мови. Він звертає увагу, на те що у даному випадку проблема ускладнюється, будучи зумовлена не лише різним підходом, так би мовити, традиціоналістів та модерністів наукових академічних

установ, але й соціально-економічною невизначеністю в Україні. Саме тому бачиться потреба провести кілька наукових форумів з приводу уже зробленого і перспектив в українській лексикографії.

Треба бути відвертим, що саме недостатня активність відділів соціолінгвістики та російської мови, стала причиною того, що проблематика українсько-російської взаємодії не стала у центрі уваги науково-дослідних установ національної Академії наук.

Провінційність академічних мовознавчих інститутів АН України далось взнаки при підготовці до перевидання словника української мови.

Ніхто не заперечить і стосовно розвитку мови пропагованого марксизмом закону боротьби протилежностей, який виявляє себе процесами диференціації та інтеграції, процесами збереження самотності будь-якого етнічного когнітивно-комунікативного засобу глобалізаційного процесу мови носіїв високорозвинутої цивілізації. Корені цього акту заглиблені у свідомості носіїв мови. Закон боротьби протилежностей як чинник у розвитку мови виявляє себе й взаємодією ментального та емотивного компонентів при визначенні змісту когнітивно-комунікативного засобу функціонування людини.

Мова, найперше у повсякденно-побутовому вжитку, як і мова художньої літератури, – це форма (засіб і спосіб) вираження й функціонування за допомогою звукової природної мови свідомості, сформованої на основі конкретно-образного мислення, у якому ментальний компонент структуралізований емотивним. Якщо ментальний компонент рецепторами не регулюється, то емотивний фіксується і корегується. Таким чином, виражений мовою емотивний компонент, як і інший атрибут етносу, людиною фіксується, формуючи у неї гармонію взаємодії закономірностей функціонування людини як істоти з природним середовищем.

Визнання автономії у свідомості людини емотивного компонента (значення в одиницях мови певної її форми функціонування) як зафіксованих анатомо-фізіологічно за допомогою певних рецепторів варіативних закономірностей гармонійної взаємодії організму людини-істоти із нині соціологізованим середовищем (ноосферою), що забезпечують функціонування цього певного організму з цим певним середовищем. У такому разі стає зрозумілою турбота світової громадськості не лише про екологію природного середовища (збереження води, чистого повітря, продуктів харчування), але й духовну екологію (збереження гармонії культурно-етнографічних, мовних, релігійно-етнічних та естетичних закономірностей співжиття людей різних цивілізацій. Зрозумілим має бути придбання мільйонером дорогої картини, наявність у представника середнього класу породистого елітного пса, а в малозабезпеченої людини – можливості забезпечити найнеобхідніші фізичні потреби і проголошені потенції для їх дітей мати якщо не шедевр живопису у палаці, то хоча б племінну собаку у котеджі. Світова історія констатує, що соціальні зрушення, як правило, відбуваються при поєднанні край погіршеного матеріального становища більшості і зневаженого духовного життя середнього прошарку (куди потрапляли в умовах негармонійного функціонування суспільства й опозиціонери з верхів).

Про мову у даному контексті йдеться тому, що вона як складний психічний компонент фіксує закономірності гармонійного функціонування людей певного етносу і певного етапу розвитку, збереження яких зумовлене фіксуваннями рецепторами якогось давнього функціонально потрібного анатомо-фізіологічного гармонійного стану взаємодії організму людини з дещо зміненою (якось зміненою

також анатоμο-фізіологічною і більше зміненою цивілізаційною соціально-психологічною) природою людини.

Століттями чи тисячоліттями набута духовна гармонія не може бути безболісно втрачена носіями будь-якого етносу, тим більше якщо це зроблено насильницьки, що як правило зафіксовано у народній творчості, художній літературі, науці. Демократично утверджуваний у країнах Європейської співдружності закон про сприяння функціонування мов невеликих етносів цілком у згоді з нашим науковим обґрунтуванням. Аналіз сучасного стану вивчення українсько-російської взаємодії на сході та південному сході автор розвідки пропонує у вже видрукуваний ним інший розвідці [Зеленько 2011].

Демократизації у Білорусі активізує питання про надання статусу регіональних мов, можливо, польської на заході та української для етнічних українців у Брестській області.

Славістика з самого початку була й залишається авангардом компаративізму. Серед славістів найбільшу групу становлять русисти. Компаративісти українські мовознавці лише у ХХ ст. виділяються окремою групою мовознавців. Здається, на жаль, що нинішні українські дослідники мови, особливо української мови, оволодівши методологією функціональної лінгвістики, все ще концептуальний аналіз не усвідомили як прийом чи аналіз когнітивної лінгвістики. Зрозуміло, що прогрес у розвитку славістики ніяк не мислиться на основі абсолютизації принципів класичного компаративізму поза визначенням його методологією й методикою.

Фактично дослідження українських учених у галузі славістики до останнього часу виконувалися описово чи в аспекті порівняльно-історичного мовознавства. Інша ситуація у русистиці. І лише останніми десятиріччями відчутні інноваційні підходи й в україністиці.

Сучасному аналітику-мовознавцю стало зрозумілим, що історія мовознавства не вичерпується теорією і методикою однієї парадигми, що кожна наступна творчо успадковує проблематику попередньої.

До речі, маємо визнати, що дисертаційні дослідження із загального, порівняльно-історичного та зіставного мовознавства українських учених, які фактично зважають на російських колег, засвідчують синтез компаративізму, типології з концептуальним аналізом когнітивної лінгвістики.

Недооцінка збагачення традиційної славістики, а найперше україністики, лінгвотермінологічним апаратом та дослідницькими методиками інших, новіших парадигм знижує науковий теоретичний потенціал її розробників, ефективність використання її здобутків у практичному мовознавстві, ставить славістів, зокрема україністів, поза загальним прогресом мовознавчої науки, нині функціонуючої під егідою концептології й дискурсології.

Дослідницький ареал, зважаючи на його старожитність, вдячний матеріал для виявлення субстратних та суперстратних елементів.

У пропонованій розвідці, написаній на матеріалі його кандидатської й докторської дисертацій, присвячених вивченню у першій східнополіських, а в другій – типологічному аналізу східнополіських говорів північного та наддністрянського, гуцульського, бойківського, південно-західного наріч, на діалектному матеріалі наголошується на потребі справді наукового принципу вивчення українсько-польської взаємодії як одного з двох пізніших суперстратних впливів, що визначили сучасну систему української літературної мови.

На жаль, не лише раніше опубліковані, але й остання публікація [Гриценко 2009] продовжують вивчення українсько-польської, а точніше польсько-української взаємодії лише під кутом зору витлумачення контактування лише як запозичення. Думається ж, що не лише вивчення акання у російській, білоруській, але й територіально й генетично чи тематично обмежених групах лексики української мови, як і збереження багатьох дієслівних часових форм у говорах південно-західного наріччя доцільніше на основі поглиблення типологічного дослідження української й польської, а опосередковано пошуку субстратного впливу литовської, татарської й турецької мов.

Українсько-польська мовна взаємодія не лише в галузі сучасної діалектології, але й в аспекті аналізу динаміки взаємодій української мови з польською, як і російською при вже наявному величезному доробку вимагає особливої уваги. Нинішнє вивчення українсько-польської взаємодії, обмежуючись аналізом запозичень, як це робить С. П. Гриценко [Гриценко 2009], ніяк не свідчить про європейський рівень української діалектології.

Певні, що поглиблене вивчення польсько-української взаємодії дасть можливість значно глибше проаналізувати українсько-німецькі чи польсько-німецько-українські контакти. Зробити це, нами бачиться, доцільно типологічно за допомогою структурно-семантичного аналізу структурної та концептуального аналізу когнітивної лінгвістик.

Говори північного наріччя, особливо східно- й західнополіський завдяки своїй консервативності – вдячний матеріал для виявлення праоснови на усіх підсистемах та міжмовної взаємодії, зокрема визначальних для носіїв української мови – українсько-польської та українсько-російської.

У перспективі автору розвідки бачиться поглиблення інтеграційних зусиль дослідників східнослов'янських мов, зокрема координування діалектологічних та соціологічних досліджень викладачів-філологів Ніжинського, Чернігівського, Сумського, Глухівського України, Брянського, Курського, Білгородського, Воронежського Російської Федерації, Гомельського, Брестського та інших Білорусі. Створеним у найближчому майбутньому міждержавним координаційним центром. Вдячний матеріал та узгодження наукових досліджень при наданні міждержавних і державних грантів обіцяють сформування важливого наукового лінгвістичного слов'янського осередку.

У перспективі українського мовознавства бачиться започаткування двох важливих когнітивних центрів на матеріалі, найперше, слов'янських мов на сході зусиллями українських дослідників Донецького, Луганського, Харківського, Ніжинського та російських Ростовського, Білгородського, Воронежського, Курського університетів, орієнтованих, найперше, на системне кількавікове вивчення слобожанського говору, а на заході продовження дослідження українсько-польської взаємодії у Галичині. Про це нами детально інформується в одній з останніх розвідок [Зеленько 2011].

Література

1. Бернштейн 1952 – Бернштейн С. Б. К проблеме языковых смешений // Против вульгаризации и извращения марксизма в языкознании. Сборник статей. Часть вторая. / Под ред. В. В. Виноградова, Б. А. Серебренникова. – М. : Изд-во АН СССР, 1952. – с. 291 – 306.

2. Борисова 1970 – Борисова Е. И. К вопросу об исторических связях смоленского диалекта восточнославянскими говорами / По материалам смоленской деловой письменности XVI – XVIII вв. // Вопросы изучения севернорусских говоров и в памятниках письменности // Материалы к межвузовской научной конференции, Череповец, 1970.

3. Митрохин 1974 – Буржуазная философия XX века / Ред. Коллегия: Л. И. Митрохин, Т. И. Ойзерман, Л. И. Шершенко. – Политиздат, 1974. – 334 с.

4. Гриценко 2009 – Гриценко С. П. Польські лексичні запозичення XVI – XVII ст. // *Studia linguistica*. Збірник наукових праць Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Випуск 2. – с. 123 – 129. – К.: Вид-во ВГЦ Київського університету, 2009. – 378 с. Див.: с. 123 – 129.

5. Гриценко 2010 – Діалектологічні студії 9: Запозичення та інтерференція / Відп. Ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства: ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2010. – 616 с.

6. Доклады и сообщения Института языковедения АН СССР 1956 – Доклады и сообщения Института языковедения АН СССР. 1956. – № 9. – М.: Изд-во АН СССР, 1956. – 179 с.

7. Железный – Железный А. И. Происхождение русско-украинского двуязычия на Украине (Как опоящили наш язык?) // [Электронный ресурс] <http://www.mrezha.ru>

8. Зеленько 1967 – Зеленько А. О. Лексика перехідних південночернігівська і суміжних говорів. Дисертація на здобуття ученого ступеня кандидата філологічних наук. Спеціальність – 10.02.02 – українська мова. – Запоріжжя, 1967. – 240 с.

9. Зеленько 2012 – Зеленько А. С. До питання про укладання нового варіанта тлумачного словника сучасної української мови / Вісник Запорізького національного університету: Зб. наук. пр. Філологічні науки. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2012. с. 195 – 198.

10. Зеленько 1967 – Зеленько А. С. Лексика перехідних південночернігівська і суміжних говорів. Дисертація на здобуття ученого ступеня кандидата філологічних наук. – Запоріжжя, 1967. – 200 с.

11. Зеленько 2011 – Зеленько А. С. Про україно-російську взаємодію у сфері лінгвістики // Лінгвістика. Зб. наук. пр. Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Ч. I, № 1 (22). – Луганськ: ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2011. – с. 12 – 16.

12. Зеленько 2010 – Зеленько А. С. Проблеми семасіології в аспекті лінгвістичних парадигм. Монографія у 2 Ч.; А. С. Зеленько. – ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. – Ч. 1. – Луганськ: Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2010. – 199 с.; Ч. 2 Луганськ: Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2010. – 201 с.

13. Зеленько 1992 – Зеленько А. С. Типологія структурно-семантичної організації побутово-виробничої лексики української мови (на діалектному матеріалі). Дисертація на здобуття ученого звання доктора філологічних наук. Спеціальність 10.02.02. – українська мова. – Луганськ, 1992. – 488 с.

14. Иванова 1988 – Иванова А. И. Изменения в лексике смоленских говоров за последние 100 лет / К вопросу об утрате диалектных слов // Актуальные проблемы исторической и диалектной лексикологии и лексикографии / Тезисы докладов к республиканскому диалектологическому совещанию 23 – 26 сентября 1988 г. Вологда, 1988. – с. 92 – 93.

- 15. Литвищенко 1993** – Литвищенко Е. И. Культурный плюрализм в диалоге украинской и русской культур // Русская культура в контексте социально-исторических реалий Украины (конец XX столетия). Материалы международной научно-практической конференции (22 – 23 октября 1993 г.). – К., 1993. – с. 72 – 74.
- 16. Литвиненко 2010** – Литвиненко Я. Українсько-російсько-білоруська взаємодія в орнітономінації східнополіського говору // Діалектологічні студії 9. Запозичення та інтерференція / Відп. ред П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів : Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАНУ, 2010. – с. 212 – 221.
- 17. Непокупный 1971** – Непокупный А. П. Ареальные аспекты балто-славянских языковых отношений. – К. : Наукова думка, 1964. – 162 с.
- 18. Опельбаум 1966** – Опельбаум Е. В. Восточнославянские лексические элементы в немецком языке. – К. : Наукова думка, 1971.
- 19. Шорохова 1966** – Основные направления исследований психологии мышления в капиталистических странах / Отв. ред. Е. В. Шорохова. – Изд-во „Наука”, 1966. – 297 с.
- 20. Виноградова 1952** – Против вульгаризации и извращения марксизма в языкознании. Сборник статей. Ч. 2. / Под. ред. акад. В. В. Виноградова, Б. А. Серебренникова. – М. : Изд-во АН СССР, 1952. – 500 с.
- 21. Пустовит 1993** – Пустовит В. С. Проблема культуры-посредника и перспективы русско-украинского культурного пространства // Русская культура в контексте социально-исторических реалий Украины (конец XX столетия). Материалы международной практической конференции (22 – 23 октября 1993 г.). – К., 1993. – с. 75 – 79.
- 22. Романова 1972** – Романова Н. П. Вивчення українсько-польських мовних контактів у слов'янській філологічній науці / Мовознавство. – № 4, 1972. – с. 41 – 50.
- 23. Рудницкая 1993** – Рудницкая Т. Н. Русские т поляки в культурном пространстве Украины : прошлое и настоящее // Русская культура в контексте социально-исторических реалий Украины (конец XX столетия). Материалы международной практической конференции (22 – 23 октября 1993 г.). – К., 1993. – с. 79 – 84.
- 24. Серебренников 1952** – Серебренников Б. А. Критика учения Н. Я. Марра о единстве глоттологического процесса // Против вульгаризации и извращения марксизма в языкознании. Сборник статей. Часть вторая. / Под ред. В. В. Виноградова, Б. А. Серебренникова. – М. : Изд-во АН СССР, 1952. – с. 45 – 110.
- 25. Филин 1962** – Филин Ф. П. Образование языка восточных славян. – М. – Л. : Изд-во АН СССР, 1962.
- 26. Филин 1972** – Филин Ф. П. Происхождение русского, украинского и белорусского языков. Историко-диалектологический очерк. М. : Наука, 1972.
- 27. Ianush 2010** – Statkowski, Rembiszewska Krystyna Darota Wpalywy obce w IX tomie OZA // Діалектологічні студії 9. Запозичення та інтерференція / Відп. Ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів : Інститут українознавства : ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2010. – с 19 – 35.
- 28. Sierociuk 2010** – Sierociuk Ierzy Z problematiki zaporozyecen na polsko-ukrainskim pograniczu jezykowym // Діалектологічні студії 9. Запозичення та інтерференція / Відп. Ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів : Інститут українознавства : ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2010. – с 7 – 18.

ЧИ МОЖНА ПОВ'ЯЗУВАТИ КОГНІТИВНУ ЛІНГВІСТИКУ З НОБЕЛІВСЬКИМИ ЛАУРЕАТАМИ?

(Про стан і перспективи розвитку українського мовознавства)

Доробок В. В. Левицького, безумовно, виділив його, безумовно, не лише серед мовознавців в Україні, адже він один з найавторитетніших компаративістів. Про це красномовно свідчить його Передмова [Левицький 2011, с. 3 – 9] в останній його книзі [Левицький 2011].

Але ж компаративістика – це одна з найбільш значимих лінгвістичних парадигм в історії теорії мовознавства, але ж, теорія компаративістики – це часткова теорія діахронічного загального мовознавства, а не вся теорія мовознавства, тобто загального мовознавства.

Виявляється, В. В. Левицький був ознайомлений з новим ученням М. Я. Марра і структуралізмом, але першу парадигму схарактеризував так, як у свій час Й. В. Сталін; ставлення до другої виявилось у часткових критично нищівних зауваженнях про недоцільне використання термінів-понять структуралізму. І це зрозуміло, зважаючи на наукову перспективу. Адже, якщо, працюючи у сфері компаративної парадигми, дослідник і на сучасному етапі сподівається на певні здобутки в уточненні лінгвогеографічної характеристики тої чи іншої мови, то, скажімо, стосовно проблеми звукосимволізму на це не приходиться сподіватись. Вивчення теорії звукосимволізму як проблематика теорії мовознавства, започаткована на етапі описового мовознавства, поки що не може бути розв'язана. Проблема значення у мові складна для сучасного мовознавства. Але маємо констатувати, що типологізація порівняльно-історичної методики й залучення статистичного аналізу В. В. Левицьким засвідчує, що ознайомлення з названими парадигмами позначилися на його методології поза бажанням ученого.

Учений відомий своєю принциповістю в оцінці своїх колег [Левицький 2011, с. 65 – 66] та ситуації в українському мовознавстві [Левицький 2004, с. 145 – 154]. Автору розвідки імponує застереження щодо неприйнятності затвердження тем в одному центрі, як і спекулятивне маніпулювання категоріями фрейму, концепту [Левицький].

Але захоплення однією парадигмою стає причиною того, що зроблені ним найтактовніші зауваження абсолютизуються. Це стосується як оцінки теоретичної спадщини, скажімо, російського мовознавця М. Я. Марра, так і концепції предикативності слова О. М. Луценка [Левицький 2011, с. 69]. Адже якщо визнати хибність етимології лексеми *дрозд*, то все ж не можна так зневажливо кваліфікувати весь доробок О. М. Луценка, а тим більше сумніватися у кваліфікації професорів Донецького національного університету, бо завідувач кафедри загального мовознавства та історії мови – авторитетний у галузі порівняльно-історичного вивчення онімів професор Є. С. Отін.

Навіть пересічному викладачу загального мовознавства мало впасти в око те, що усвідомлено визначене у європейському мовознавстві поняття фонем як звука мови, що розрізняє морфеми (слова), стало надбанням науки після понад два тисячоліття підсвідомленого його витлумачення давньогрецькими граматистами, які сформували буквено-звукове письмо. Тим більш, якщо зважити на еволюцію мови, її стадій, то стане зрозумілою прийнятність реконструкції семантики слова безпосередньо за змістом, функціонально у доісторичну добу і на основі аналізу форми та змісту – в історичну.

Тому до доробку М. О. Луценка (як і його кумира М. Я. Марра) треба підходити не лише під кутом зору окремого етимологізування, частково, але як автора концепції предикативності слова, загальнотеоретично.

Автор розвідки на захист М. О. Луценка згадує при цьому про ситуаційно функціональне називання фіксованого ним кутка в одному з сіл Ніжинського району. Йдеться про віддалений куток, фіксований як Тайвань. Виявлено було, що визначальною семою постало значне віддалення від села, сама ж назва завдячує тому, що хутір постав у період, коли в Китаї відбувалась громадянська війна і по радіо систематично згадувалась і ця назва.

Цей випадок дає підстави застерегти семасіолога-етимолога від того, щоб думати, ніби етимологічний аналіз на основі врахування змін в аспекті форми та змісту у їх єдності мав універсальний характер. Виявляється, часом форма не залучається. Отже, семасіологічні етюди М. Я. Марра, в яких учений обмежується функціонально-метафоричним перенесенням при називанні нововиниклих реалій, цілком правомірні. Справді, треба погодитись з критичним несприйняттям окремого конкретного етимологізування О. М. Луценком, але це не підстава зневажливо оцінювати методика ученого у пошуку універсальних принципів.

До речі, під усвідомлено В. В. Левицький, не помічаючи недосконалості молодогограматичного аналізу, відшукує подібні універсальні типологічні принципи, вдаючись навіть до кількісної методики.

Можливо, несприйняттям „нового вчення” пояснюється украй прискіпливе ставлення В. В. Левицького до справді помилкового етимологізування М. О. Луценка. В оцінці О. М. Луценка компаративіст В. В. Левицький мав би піднятися над окремим мовним фактом. Тим більше, оцінку окремому ученому і науковцям Донецького університету, треба було познайомитися з його книгами [Луценко 2003 а, Луценко 2003 б].

Треба було зважити в ученні М. Я. Марра на те, що функціональний семантичний перенос ним аналізується на етапі переходу від так званої ручної мови до звукової природної. На жаль, на цьому не наголосив ні М. Я. Марр, аналізуючи семантику дифузних лексем доісторичного періоду, ні М. О. Луценко, абсолютизуючи змістовний аспект у мовотворчому процесі.

До речі, концепція первинності предикативності слова обґрунтована М. О. Луценком [Луценко 2003], модифікується І. Теркуловим [Теркулов 2007], який зосереджується на питанні про дифузність та синкретизм слова як визначальної його ознаки. Квантитативні дослідження у галузі семантики перекопують В. В. Левицького, що діапазон сем (семантичного значення семами) часом співпадає з антонімічною дифузністю (не синкретизмом!) слова, як у випадку етимологічно споріднених *початок-кінець*. Автор розвідки ще раз нагадує про пояснення назви віддаленого кутка (власне хутора) села під Ніжином на Чернігівщині і наголошує, що ніякий етимологічний аналіз не міг визначити, чому його названо Тайванем. Лише пряме безпосереднє інформування мешканців про час його виникнення прояснили етимологію власної назви.

Різнобічність визначного ученого (компаративіста, семасіолога, дослідника звукосимволізму, автора квантитативних методик, глибокого знавця германських мов) поки що не зробили його оборон теорії еволюції парадигм. Усі названі сфери дослідження ученого не злилися органічно у загальнотеоретичну проблему значення у мові. І це при тому, що саме він підготував і видав надзвичайно цінний посібник з семасіології [Левицький 2006].

Отже, констатуємо, що він як учений зосередився саме на використанні одної парадигми. Таке, підсвідоме уникнення пошуку абсолютної істини у мовознавстві В. В. Левицьким цілком зрозуміле. Свідоме воно чи підсвідоме, то може засвідчити сам автор. Виявляє воно себе як відмовою подальшої розробки теорії звуко символізму, так і типологізацією та доповненням етимологічного аналізу у порівняльно-історичному мовознавстві статистичними прийомами.

Абсолютизація теорії, а особливо методики дослідження компаративізму В. В. Левицьким, супроводжувана хай і опосередкованою негативною оцінкою інших парадигм, виявляє себе й частковим фактом. Так, автора цієї розвідки дивує, як він прискіпливо ставиться до носіїв інших парадигм і з якою дивовижністю часом посилається на авторитет визнаної російської лінгвістки, яка ототожнює морфеміку й морфологію, хоч в аспекті сучасної теоретичної лінгвістики вони кваліфікуються систематологами як дві різні підсистеми, бо в них структурно й функціонально різні одиниці.

Відзначені нами справедливі й несправедливі застереження В. В. Левицького ніяк не позначаються на визнанні високо кваліфікації ученого, нами вони використовуються, щоб показати намагання мовознавця обмежитися ним обраною єдиною лінгвістичною парадигмою компаративізму. Зважмо й на те, що в українському мовознавстві зосередження В. В. Левицького на теорії й методиці дослідження компаративізму цілком зрозуміле, якщо звернемось до лінгвістичного спадку сучасних видатних українських його попередників Л. А. Булаховського та О. С. Мельничука. Ознайомлення з їх спадком засвідчує, що найавторитетніші мовознавці в Україні орієнтуються, як правило, знову ж таки на принципи порівняльно-історичного мовознавства. Скажімо, відомо, що Л. А. Булаховський відмежовувався як від „нового вчення” М. Я. Марра, так і структуралізму а і О. С. Мельничук – від структуралізму.

Логічно виникає подив, що при всій своїй прискіпливості при вираженні негативного ставлення до когнітивної [Левицький 2011, с. 68], „нового вчення” й структуралізму, він не бачить вад компаративної, як і спробу дослідницьку методику когнітивізму на її початковому етапі співставляти з етимологією, власне етимологічним аналізом на сучасному етапі. До речі, з етимологічним аналізом порівняльно-історичного мовознавства логічніше співставляти концептуальний аналіз когнітивної лінгвістики. Для негативного ж сприйняття останньої (на основі концептуальних досліджень російських і українських учених) поки що підстав більше, ніж достатньо, бо вона ще украй молода і таких зрілих дослідників, якими нині стали В. В. Левицький, Є. С. Отін в українському мовознавстві, як і російському, все ще немає. Треба бути обережним у даному питанні, бо досить згадати про спершу глузливу назву молодогограматиків.

Треба б визнати, що деталізація прийомів і процедур порівняльно-історичного методу й доповнення їх статистичною методикою засвідчує, що В. В. Левицький поза своє бажання виходить за межі компаративістики.

До речі, мимоволі спливає в пам'яті, що й А. Ейнштейн при створенні теорії часткової відносності активно залучає статистику. Створюється враження, що учений, залишаючись у межах однієї лінгвістичної парадигми, не бажає чітко визначатися у загальнотеоретичному аспекті, методологічно, підсвідомо оперуючи різними парадигмами.

В. В. Левицький, не бачить на сучасному етапі потреби у зростанні ефективності (найперше, гуманітарної) науки, її прикладного використання. Але ж сьогодні

академічна філологічна наука для вибраних все очевидніше поступається прикладній що по-іншому діється у природничих та соціальних і гуманітарних галузях. Ще раз наголошуємо на вже реалізованому прикладному аспекті описового мовознавства і сподіваному прикладному використанні когнітивної лінгвістики для розв'язання проблеми автоматичного перекладу. Не викликає сумніву, що ні компаративна, ні структурна самі по собі назрілої не могли розв'язати і не розв'яжуть.

На жаль, нинішній реферативний формально-атестаційний етап у розвитку російського, а особливо українського мовознавства, нівелюючи мовознавство як гуманітарну галузь науки, на сучасному етапі збиває з пантелику навіть сучасних авторитетних учених. А, мабуть, треба пам'ятати хоча б про прикладну ефективність давньогрецьких граматистів, що створили буквено-звукове письмо, і природничо-біологічні фізіологічні пошуки американських структуралістів та генеративістів визначити механізми функціонування мови, що мобільний телефон доповнить, сподіваємось, автоматичним перекладом.

Розпад СРСР й банкрутство гуманітарних галузей, що були провідниками правлячої ідеології, кинутих у стихію самоокупності у пострадянських державах, зумовили формальне їх виродження й організаційне перетворення (особливо у вишах) у бюрократичну псевдонаукову піраміду. Якщо й до цього побутувала дисертаційна практика захисту дисертабельних досліджень, то нині, наприклад, у мовознавстві навіть тематика абсолютної більшості свідчить про їх безпроблемність. Суто лінгвістичний споглядальний характер абсолютної більшості кандидатських і багатьох докторських дисертацій виявляє себе підсвідомим несистемним описом одиниць – категорій в аспекті форми. Не видно у масі захищених дисертацій якоїсь значимої проблемності у теорії, вони фактично ніяк не зв'язані з реальним розв'язком вагомих прикладних завдань.

Цілком логічним для ученого стало його звернення до семасіології – учення про значення (не просто слова, а значення усіх мовних одиниць – категорій). Як покажемо далі, обмежитися компаративною семасіологією в аспекті теоретичному, а тим більше прикладному не можна. Посібник В. В. Левицького [Левицький 2006] – надзвичайно показовий щодо цього.

Ознайомившись з науковим доробком ученого, маємо констатувати, що він зосереджений саме на компаративізмі германських мов. З цим цілком узгоджується й те, що учений не став продовжувати загальнотеоретичну проблему про звуко символізм.

Отже, і після ознайомлення з рецензією на рецензію [Левицький 2011] та підсумовуючою книгою В. В. Левицького [Левицький 2010] не сформувалось уявлення в автора цієї розвідки, що видатний компаративіст звів докупи у єдину теорію значення обґрунтовані ним принципи компаративізму і органічно з ним зв'язану квантитативну лінгвістику з раніше розроблюваною ним теорією звуко символізму, що він усвідомлює незавершеність у розробці етимологічного аналізу порівняльно-історичної парадигми, як навіть не усвідомлює все ще початковий етап у становленні когнітивної парадигми й не розуміє теорію й історію мовознавства, загальне мовознавство як еволюцію лінгвістичних парадигм. І це при тому, що він як теоретик мовознавства й викладач, який веде курс загального мовознавства, розрізняє прагматику, парадигматику й синтагматику, правда об'єкт і предмет дослідження, обмежуючись лексичним значенням.

Теорія відносності А. Ейнштейна, засвідчує, що, незважаючи на марні сподівання відшукати абсолютну істину у науці у цілому, зокрема не лише у фізиці,

на певному високому шаблі розвитку будь-якої галузі, зокрема й мовознавства, можна розв'язати певний прикладний аспект, маючи найбільш оптимальне пояснення структури й функціонування досліджуваного предмета. Про те, ж що наука не лише задовольняє потребу людини у пізнанні, але й вирішує щоразу якусь соціальну прикладну потребу, забувати не треба навіть гуманітаріям.

Розширення проблематики теорії мовознавства стосується, виявляється, й методики дослідження. Нині бачимо, що концептуальний аналіз когнітивної парадигми уже збагачується дискурсивним. Останній же поєднується з необхідністю оперування прагматичним, парадигматичним та синтагматичним аспектами.

У своїй концепції автор розвідки визначає в еволюції дослідження значення у мовознавстві знову ж таки, як і А. Ейнштейн у фізиці, три етапи, підсумовуючи констатоване напрямком когнітивної лінгвістики. Якщо на етапі описового мовознавства було виділено мовні явища без усвідомленого розрізнення змісту і форми у них (підсвідомо оперуючи змістом, але опираючись на форму), то на другому, структурному було абсолютизовано вивчення форми, нарешті, а на третьому, когнітивному стало можливим розрізняти у лінгвістичних категоріях зміст і форму, у змісті – ментальний та почуттєвий компоненти, у формі звукової природної мови – власне мовний (вербальний) та позавербальний (паралінгвістичний) компоненти.

Парадигматичний зобов'язує визначити одиниці – категорії кожної позавербальної підсистеми (міміки, рухів тулуба, жестів рук). Зважаємо на наявність у будь-якої категорії змісту і форми. Маємо визнати, що категорії аналізу при цьому у художній моделі світу взяті з повсякденно-побутової моделі. Науково психофізіологічно визначені ознаки-семи позавербальної інформації об'єднані у такі психоетнокультурні категорії як вираз обличчя, хода, постава, посмішка і т. д. Зважмо, на розрізнення фізіологічних ознак названих категорій, а саме ментальних і емотивних. Вони діалектично взаємозв'язані.

Дискурсивний аналіз нині використовується й для аналізу позавербального компонента. Як і щодо мовного, стосовно останнього можна застосувати прагматичний, парадигматичний та синтагматичний аспекти. Усі вони взаємозв'язані, але найочевидніший зв'язок у даному разі між парадигматичним та синтагматичним аналізами. Аналіз і мовного коду передбачає не лише прагматичний, але й парадигматичний та синтагматичний аспекти.

В. В. Левицький нехтує фактично методологією, можливо, під впливом нівеляції єдиної в СРСР марксистсько-ленінської філософії (методології). До речі, за рубежом, виявляється, студенти Гарвардського університету знайомляться з нею як з одним з багатьох філософських напрямків поряд з ідеалізмом, позитивізмом, операціоналізмом і т. д. Не дивно, що після захисту дисертацій учені різних галузей стають докторами філософії. Можливо, зважаючи на щойно сказане доцільно буде познайомитися майбутньому вітчизняному аспіранту у процесі підготовки екзамена з філософії з усіма названими напрямками у філософії, хай і негативно висвітленими у радянський період філософами колишнього Радянського Союзу.

До речі, зважаючи на методологію, учений мав би відрізнити проміжні між мовознавством та психологією, соціологією і т.д. галузі та посталі на основі їх інтеграції – лінгвістичні парадигми. Навіть якщо у мовознавців немає єдності у виділенні їх кількості, та все ж при цьому усі вони стадіально об'єднуються у тріаду на основі співвідношення мікро- та макроструктурного аналізів. Скажімо, якщо в описовому мовознавстві вони нерозчленовані, то в компаративізмі превалює

макроструктурний з ледь виділюваним завдяки пошуку внутрішньої форми (значення) мікро-, у „новому вченні” – знову ж таки макроструктурний з незрозуміло посталим чотирьохелементним мікроструктурним, у структуралізмі – абсолютизований мікроструктурний з позитивістично визначуваними внутрішніми закономірностями, у генеративізмі зроблено місток між мікроструктурним виявленням глибинних структур та макроструктурним аналізом, зумовленим зверненням до фізіології, і нарешті, когнітивізм з першим і другим, у якому диференційовано не лише зміст і форму, але й зміст (значення) (посталий на основі ментального й емотивного компонентів) і форму „ручної” звукової, комп’ютерних та інтернетівської мов. До речі, функціональна лінгвістика дала змогу констатувати антропологічний характер мовознавства завдяки виділенню, найперше, тих закономірностей взаємодії людини з виділюваним певною галуззю об’єктом, що сприймаються людиною у її зв’язку з ним, власне закономірності функціонування у цій взаємодії пізнавального об’єкта, а ще точніше – закономірності його використання людиною.

Філософ Суворов [Эйнштейн, Инфельд 1965] коментуючи методологічну базу А. Ейнштейна, називає його почасти операціоналістом, бо об’єктивність системно визначуваних ученим наукових категорій він вимагає здійснювати на основі експерименту. Думається, що й В. В. Левицький абсолютизуючи етимологічний аналіз (типологізований і збагачений статистикою) на основі можливості підтвердити його правильність у процесі конкретного дослідження реальних мовних фактів стає на ці позиції.

Власне, В. В. Левицький потрапив у невизначеність щодо матеріалізму, позитивізму й операціоналізму у методології, як у свій час А. Ейнштейн, автор теорії відносності, на що вказував його опонент [Суворов 1965]. Зрозуміло, що на будь-якому етапі наукового дослідження пізнані закономірності у вигляді лінгвістичних категорій при всій своїй відносності опираються на досвід у широкому розумінні (набутий фахівцями у даній галузі). Кожен з теоретичних етапів реалізується у прикладному аспекті. Очевидні здобутки (здебільшого в аспекті загальнотеоретичному) порівняльно-історичного мовознавства, хоч можна було сподіватися на значно більше.

Між іншим, дописувачем наголошується на істотній ваді сучасного теоретичного мовознавства – обмеженості щодо об’єкта, а відповідно і його проблематики. Автор розвідки це усвідомлює й обґрунтовує, розробляючи напрямок лінгвістичного (синергетичного) детермінізму. Так, нині актуалізується вивчення проблематики паралінгвістики як частини загальнотеоретичної проблеми про сутність мови і її походження, зважаючи на рівноцінність вербального й позавербального компонентів комунікативно-когнітивного засобу, який на основі різного співвідношення змісту й засобів вираження їх відтворюється, крім звукової природної мови, ще й „ручною мовою”, комп’ютерними та інтернетівською. Без зайвого дорікання констатуємо проблемну вузькість нинішніх дослідників, фактично відсутність серед них так званих теоретиків-фундаменталістів. До речі, не без підстав автор розвідки чекає критичного зауваження з приводу того, що його концепція все ще остаточно не завершена. Але при цьому він має намір нагадати, що й стосовно до все ще не сприйнятої, теорії „нового вчення” М. Я. Марра деkim з сучасних російських мовознавців робиться закид через її незавершеність.

Ця розвідка підсумовує теоретичний здобуток автора третьої книги монографії і всієї монографії й усвідомлено констатує, зважаючи на витлумачення її автором історії мовознавства як еволюції лінгвістичних парадигм, розширення об’єкта й

предмета дослідження загального мовознавства. Побіжно відзначається несучасний рівень теорії (особливо стосовно прикладного аспекту) російського, а особливо українського мовознавства.

Інтеграція української науки з європейською і світовою зумовлена і в даному випадку універсальним характером предмета дослідження – значення. Напівдержавне становище України робило маргінальною українську науку, зокрема гуманітарну і мовознавство зокрема. Постійне подразнювання питання про статус української мови фактично відволікало українських мовознавців від загальнотеоретичних мовознавчих проблем. Теоретик О. О. Потебня став винятком під цим кутом зору.

Молодші колеги приймають теорію мовознавства, здебільшого, сприймаючи дослідницьку практику російських учених, як це було у випадку функціональної лінгвістики і концептуального аналізу когнітивістів.

Розширення об'єкта й предмета дослідження мовознавства щодо змісту й форми за рахунок втягнення у вивчення дозвукової, комп'ютерної й інтернетівської мов, розрізнення у сучасному спілкуванні вербального й позавербального компонентів, диференціація у змісті звукової мови ментального й емотивного компонентів на тлі швидкої зміни лінгвістичних парадигм мають вказати українським та російським дослідникам мови на потребу піднесення ефективності галузі.

Адже мовознавство як наука споглядальна в її академічному вигляді відійшло у минуле. Уже згаданий прикладний аспект описового давньогрецького мовознавства про створення буквено-звукового письма дало змогу підсумувати нагромадження й обмін набутої людством інформацій. Поки що немає аналога, хоч інші галузі науки уже не раз пришвидшували прогрес ілюзорного сподівання того, що як не структурна, то її спадкоємниця когнітивна лінгвістика дадуть можливість розв'язати теорію автоматичного перекладу, що небачено пришвидшить світовий прогрес. Пам'ятаємо, що описове давньогрецьке мовознавство створенням буквено-звукового письма стало одною з найважливіших віх в еволюції людства.

На відміну від прагматичної північноамериканської лінгвістики мовознавці Росії, України, підсвідомо продовжуючи класичні європейські традиції, у теоретичних роздумах згубили (правда, уже утверджується прикладна й комп'ютерна лінгвістика) розуміння того, що мову вивчають не саму по собі і не заради мови, а досліджують інформацію (знання), матеріалізовану і відтворену мовою (не лише звуковою природною, але і її варіантами та еквівалентами).

Зважаючи на розрізнення науково-методичних категорій об'єкта й предмета дослідження, у дослідницькій практиці мовознавчої науки, зокрема у теорії мовознавства, диференціюємо мікро- та макроструктурний аналізи. Макроструктурний аналіз асоціюється з вивченням мови на основі інтеграції мовознавства з цілим рядом інших галузей науки, зокрема природничими. Мікроструктурний же асоціюється з аналізом чи не основної категорії у мовознавстві – *значенням*.

Осмилення еволюції значення – це мікроструктурний рівень вивчення мови, тобто дослідження її під кутом зору взаємодії позамовного середовища з людиною. Аналіз гармонізованого письменником поєднання вербального й позавербального компонентів має дати можливість прослідкувати за втіленнями у виражальному засобі попередніх ланок формування мови у її розумінні від жестонімічної до природної звукової ф функціонуючих поряд з ними наукової, комп'ютерних та інтернетівської „мов”.

Отже, логічним є розрізнення макро- й мікроструктурного рівнів дослідження мови у широкому її розумінні, власне як когнітивно-комунікативного засобу спілкування людей.

Саме на основі вивчення взаємодії мовного й позавербального компонентів стає можливим проаналізувати еволюцію становлення значення як сукупності закономірностей взаємодії людини з соціологізованим природним середовищем.

У „новому вченні” зроблена спроба поєднати здобутки мікро- та макроструктурного аналізів у визначених М. Я. Марром чотирьох первинних етнічних елементах. Фактично дослідник зосереджується на вивченні лексичної підсистеми звукової мови, хоч визнає її з’яву на основі дозвукової „ручної”.

Компаративна парадигма генеалогічним деревом виділяє макроструктурний аналіз, а пошуком внутрішньої форми (первинного значення) в основному на лексичному рівні і дещо на морфемно-морфологічному постає мікроструктурним. Молодограматики пробують визначити найзагальніші принципи у фонетиці, морфології та лексикології.

Якщо у європейській науці про мову фактично повноправно розробляються макро- й мікроструктурний аналізи, то американський прагматизм спрямував інтеграційний процес на першочергове поєднання психології й фізіології, що започатковано генеративізмом. До речі, аспірант О. Шопін після річного стажування в американському університеті констатував, що його тамтешні консультанти когнітивісти Дж. Лакофф та Ч. Філлмора вивчення мовних явищ реалізовували на основі синтезу психології з фізіологією.

Розрізнення мікро- й макроструктурного аналізів продемонстроване у біології М. І. Вавіловим. Це допомагає зрозуміти книга М. Поповського [Поповський 1990], присвячена його реабілітації. Виявляється, сільськогосподарська академія поставала спершу як Всесоюзний інститут прикладної ботаніки й нових культур, власне як Всесоюзний інститут рослинництва, у якій визначалися, найперше, загальні, з одного боку у Ленінграді (Санкт-Петербурзі) Інститут рослинництва та в Москві – Інститут генетики.

Мікроструктурний та макроструктурний аналізи у мовознавстві, як і в біології, що продемонстрував на прикладі становлення генетики в СРСР М. В. Вавілов – єдино реальний шлях розвитку науки.

Найпоказніший зразок макроструктурного аналізу мови у вузькому (а тепер і широкому розумінні) демонструє значна за обсягом нещодавно видана книга С. Бурлак [Бурлак 2011]. До речі, ця велика обсягом багатопроблемна книга С. Бурлак [Бурлак 2006], присвячена питанню походження мови, за визначенням авторки, проблеми не розв’язала, у ній авторка лише запрошує колег до співпраці. До речі, прикладний характер науки пов’язується, як засвідчила фізика її ядерною і квантовою парадигмами та біологія її генетикою саме з мікроструктурним аналізом.

Зрозуміло, обидва аналізи взаємозв’язані і в конкретних дослідженнях взаємодоповнюють один одного, по-різному співвідносячись у різних парадигмах. Тим більше, що, наприклад, на етапі когнітивної парадигми, мікроструктурний аналіз значення у мові як комунікативно-когнітивному засобі реалізується на основі інтеграції мовознавства та психології.

Здається, що саме у когнітивній парадигмі стає можливим органічно поєднати лінгвістичний та психологічний аналізи через співвідношення лінгвістичних та психологічних категорій. Здається, першою такою спробою можна вважати дослідження А. М. Безпаленка, що звернувся до гештальт-психології.

Усе те вимагає хоча б поверхового відтворення відомостей з психології і найперше про свідомість, її структуру, співвідношення мислення й почуття.

Мікроструктурний аналіз асоціюється з вивченням значення (мовних явищ, одиниць, категорій). Він започаткований в описовому мовознавстві загальною семасіологією.

На сучасному етапі зрозуміло, що хоча будь-яка наука починається з поверхової емпіричної класифікації, але становлення теорії зумовлює визначення сутності її, а в мові (у вузькому й широкому значенні) воно реалізується у категорії значення. Констатуємо, що через фактично безмежну кількість мовних явищ їх взаємозв'язок ще не вдається виявити. Фізика й біологія лише на етапах відповідно ядерної й біологія на стадії генетики це особливо переконливо продемонстрували науковцям.

Під кутом зору розрізнення мікро- й макроструктурного аналізів мови як когнітивно-комунікативного засобу нами констатується не лише на ролі стадіальності у його формуванні, але й вивченні. Про стадіальність у розвитку мови розмова лише розпочата, бо неоднотайність у їх визначенні – не причина, щоб проблему знехтувати.

Сучасний же етап у розвитку науки характеризується органічною інтеграцією фізико-математичних, природничих галузей науки з суспільними, гуманітарними, поперше, а також скороченням періоду очікуваних наслідків наукового дослідження, по-друге. Це з іншого, прикладного аспекту актуалізує все ще остаточно не розв'язану науково-педагогічну проблему диференціації об'єкта й предмета наукового дослідження. Мабуть, зрозумілим стає, що опис невідомого раніше говорю чи знайденої помилки, що було прийнятим у ХІХ столітті, у ХХІ столітті не може кваліфікуватися проблемною роботою, що має кваліфікуватися як дисертація на здобуття ученого ступеня.

Об'єкт дослідження у мовознавстві – предмети, явища, сприйняті людиною вони є асоціаціями конкретно-образного мислення. Таким же чином сприймаються й закономірності будови та функціонування мовних явищ (одиниць, категорій). Об'єкт, як предмет змінюються залежно від лінгвістичної парадигми. Так, скажімо, на сучасному етапі об'єкт дослідження у мовознавстві розширився за рахунок позавербального компонента комунікації сучасної людини, власне звукової природної мови, дозвучової жесто-мімічної, наукової мови природничих і гуманітарних галузей, комп'ютерні та інтернетівська мови.

Предмет дослідження – закономірності предметів, явищ, сприйняті за допомогою операцій формальної логіки понятійного мислення, власне закономірності взаємодії закономірностей будови й функціонування людини-суб'єкта із закономірностями будови й функціонування сприйнятих людиною об'єктів. Наука як усвідомлений цілеспрямований вибір закономірностей використання й виготовлення об'єктів середовища демонструє прикладну реалізацію теоретичної потенції людини у вигляді інстинкту пізнання. Отже, підсвідоме витлумачення категорій як специфічних, особливих трансформується в оперування категоріями закономірностей.

Розуміння дослідницького предмета дослідження у мовознавстві все ще не опирається на розуміння того, що мова навіть у вузькому розумінні – це не лише форма як сукупність засобів її вираження, але й форма як спосіб організації цих засобів. На жаль, особливо в українському мовознавстві абсолютизована перша теза. І це навіть на етапі, коли аналізують зміст мови, власне мовних явищ, одиниць, категорій. Нехтується при ньому те, що зміст останніх – це трансформований зміст

первинних матеріальних об'єктів, виділених людиною протягом тривалої взаємодії з природним середовищем.

Отже, за змістом лінгвістичних категорій приховується на якомусь етапі трансформований зміст об'єктів зовнішнього середовища. При цьому маємо пам'ятати про бінарність форми сучасного комунікативно-когнітивного засобу спілкування людини (вербального і жесто-мімічного компонентів), по-перше, а також тим, що абсолютизована у ній звукова словесна мова – лише одна з ланок в еволюції цього засобу, бо треба, крім неї, пам'ятати про дозвукову жесто-мімічну, посталої на основі природної звукової наукову гуманітарних галузей, уже функціонуючі паралельно з ними комп'ютерні й інтернетівську мови.

Відзначена щойно, проблемна невизначеність притаманна й в іншим гуманітарним та соціальним галузям науки. Якщо у російському мовознавстві в аспекті теоретичному все ж сприйнята й розробляється академічною наукою проблема „Смисл ↔ Текст”, започаткована ще І. О. Мельчуком та московською семантичною школою Ю. С. Апресяна, а науковцями вишів підсвідомо асистемно упроваджується концептуальна методика, то в Україні за винятком мало помітних кількох дослідників-теоретиків заявляє про себе, хіба що глобалізовано пропагована російськими мовознавцями концептуальна методика.

В автора розвідки досить неповне уявлення про нині утверджувану у світовому мовознавстві проблему „Смисл ↔ Текст”, з якої він познайомився, прочитавши статтю Аркадьєвої.

Він має визнати, що й після прочитання значної кількості монографій та розвідок, присвячених когнітивній парадигмі, цілком визначеного уявлення про когнітивну парадигму також не має. Можливо, саме тому цю парадигму він трансформує через сформований ним синергетичний (спершу лінгвістичний) детермінізм.

До речі, в українському мовознавстві позитивним винятком постають семасіологічні моделювання на основі аналізу паремій і текстів художньої літератури С. С. Єрмоленка [Єрмоленко 2006], який діахронічно сприйняв тезу про довільність форми і змісту у знака Ф. де Соссюра і розробляє положення Ч. Морріса про еволюційну їх зумовленість.

Аналізуючи невисокий теоретичний рівень українського й меншою мірою російського мовознавства, зокрема й сучасної науки у цілому, асоційованої з одним відсотком розумової праці, наприклад, в українському продукті при п'ятдесяти у європейському, одною з визначальних причин він називає відсутність умов для становлення й реалізації в СРСР та нинішніх пострадянських державах творчої особистості, зокрема ученого-фундаменталіста. До речі, під цим кутом зору для розуміння причин падіння престижу науки в СРСР доцільно звернутися до книги М. Поповського [Поповський 1990], присвяченій справі М. І. Вавілова. Письменник визначальним при цьому вбачає соціальний чинник, пов'язаний з захопленням влади у державі „маленькою людиною”, що зумовило утвердження таких же маленьких людей у науці.

Розповідаючи про наукових попередників М. І. Вавілова, після огляду його здобутків, він виділяє серед справжніх учених класиків і романтиків, відносячи до других саме М. І. Вавілова. Зважаючи на відносність у визначенні квантів лінгвістичних категорій у системі мови, зрозумілою стає відносність у розрізненні теоретиків-фундаменталістів та теоретиків-емпіриків, власне теоретиків та прикладників. Мабуть, В. В. Левицького – компаративіста важко кваліфікувати чито

як суто прикладника, чито емпірико-теоретико. Адже типологізацією етимологічного аналізу й залученням статистики він виходить за межі компаративної парадигми, прямуючи до останньої, когнітивної парадигми.

Отже, суперечка про доцільність наявності у мовознавстві теоретиків-фундаменталістів, що оперують не лише принципами одної компаративної парадигми, як і теоретиків розробників не одної її, підсумовує попередні – це дискусія про фізиків та ліриків.

Здається, ця розвідка стала відповіддю на приховану іронію стосовно її автора з боку одного з найавторитетніших сучасних українських компаративістів [Левицький 2011]. До речі, стосовно себе автор ще й раніше чув, що він не О. О. Потебня. Будучи у такому віці, він сприймає зауваження доброзичливо й розсудливо. Замість вести схоластичну дискусію з приводу стану сучасного етапу розвитку українського мовознавства та свого внеску у теорію мовознавства пропонує цикл своїх розвідок у вигляді трьох книг, присвячених проблематиці теорії семасіології.

На закид свого колеги про те, що опонент замість критичного аналізу його доробку опонованого пропагує свою концепцію, скажемо, що у даному випадку він не оригінальний, бо так робили відомі попередники у минулому. Ця практика не лише логічна, але й доречна та корисна.

Адже наука орієнтована завжди на пошук абстрактних внутрішньоглибинних мовних закономірностей і конструювання якогось варіанта якою мірою завершеного каркасу функціонуючої системи живої мови.

Він визнає, що порівняно давно дещо зухвало став оперувати не лише галузями, але й парадигмами, власне виконувати, так би мовити, функцію монтажника у теорії мовознавства, не претендуючи ніяк на будь-яку похвалу. Нині стала хрестоматійною істина, що сучасна наука зорієнтована на аналіз функціональних систем. Це особливо прозоро відчувається у медицині. Розпочав же він свій системний аналіз як еволюцію лінгвістичних парадигм, опираючись на одну з основоположних тез „нового учення”, саме вчення про стадіальність у розвитку мов. До речі, в інших розвідках констатується наукове сприйняття вчення М. Я. Марра про лінгвоетногенез, соціальну зумовленість мовних трансформацій, семантичну дифузність глибинних мовних елементів, що охоплює антонімію. Мабуть, нині В. В. Левицький, уже знає, що й абсурдне твердження чотири первинні елементи у вигляді вчення про ізоморфізм мовного та генного кодів уже аналізується американським ученим Р. О. Якобсоном, російським лінгвістом Т. В. Гамкрелідзе.

Здається, останнім часом учені починають усвідомлювати справжні прориви у фізиці й біології. То ж не дивно, що ознайомлення з книгою „Еволюция физики” [Эйнштейн, Индельс 1965] остаточно переконує автора розвідки й монографії у правильності його підходу до висвітлення проблеми значення у мові, бо, як покажемо далі, використання теорії стадіальності, еволюції лінгвістичних парадигм, оперування квантами-категоріями цілком узгоджує напрям у розвитку мовознавства, ідентичний у фізиці. Все ж маємо визнати: якщо об’єктивність теорії відносності була підтверджена прикладним її використанням у ядерній фізиці та космічній галузі, то компаративістика таких здобутків поки що не обіцяє ні в аспекті макроструктурному (стосовно походження навіть звукової мови), ні в аспекті мікроструктурному (стосовно розкриття сутності категорії значення).

Реалізація теорії відносності А. Ейнштейна у єдності з квантовою фізикою нами асоціюється у мовознавстві з відтворенням еволюції категорії значення на основі

зв'язку з категоріями моделей світу, змісту й форми лексичних і граматичних категорій у процесі виділення „ручної”, звукової, комп'ютерних та інтернетівської мов, співвідношення у змісті мовних парадигм звукової мови ментального, емотивного й вольового компонентів, вербального й позавербального компонентів у формі звукової мови. Започатковується усе відзначене під кутом зору тези вчення М. Я. Марра про стадіальність у розвитку мови і похідного від неї положення про історію мовознавства як еволюцію лінгвістичних парадигм. Автором концепції розрізняються галузі мовознавства за об'єктом і галузі проміжні (етнолінгвістика, психолінгвістика і т. д.) та лінгвістичні парадигми (структуралізм, компаративізм, когнітивізм і т. д.).

У статті-коментарі до книги А. Ейнштейна, Л. Индельса [Эйнштейн, Индельс 1965], Суворова [Суворов 1965] він як сподівану тезу, запозичену у теорії відносності фізиків абсолютизує положення про превалювання у науці, зокрема й мовознавстві принципу системної відносності категорій, а не самих категорій.

Протиставлення принципу відносності наукових категорій пізнання у теорії відносності в ядерній фізиці самому принципу квантування квантової фізики А. Ейнштейном у синергетичному детермінізмі у теорії мовознавства нейтралізується визнанням виділення щоразу глибших за змістом постійно уточнюваних лінгвістичних категорій. Під цим кутом зору стає нелогічним несприйняття, скажімо, В. В. Левицьким, категорій фрейму чи концепту структурної та когнітивної лінгвістик. Хіба що це пояснюється зрозумілою для фахівців абсолютизацією своєї методики, ще тоді в історії української науки про мову маємо констатувати превалювання компаративізму.

Під цим кутом зору стає зрозумілим висловлене ним положення про безперервну зміну уточнюваних категорій семасіології й еволюцію виділення ускладнюваних комплексних лінгвістичних категорій моделі світу, її компонентів, бінарних концептів і т. д., а також того, що розв'язок теорії і практики автоматичного перекладу стане можливим, коли лінгвістичні категорії на позначення динаміки мовної системи стануть досліджуватися у процесі їх активної системної взаємодії, зокрема зіставного аналізу спершу найближчих щодо споріднення, а далі й віддалених. До речі, бачиться у цьому спіральний підхід стосовно становлення компаративістики. та треба пам'ятати, що когнітивна лінгвістика – це все ще молода парадигма і лише проблемно формується.

У величезній кількості досліджуваних концептів на матеріалі однієї чи кількох мов все ще не визначено навіть основного принципу їх диференціації, зокрема за співвідношенням ментального й емотивного компонентів, бо не береться до уваги, найперше, розрізнення повсякденно-побутової (вербалізованої) й художньої моделей. До того ж, не всі компоненти свідомості аналізуються. Лиш останнім часом започатковується вивчення концепту волі. Наголосимо, що у синергетичному детермінізмі це робиться на основі утверджуваного його зачинателем принципу стадіальності у становленні теорії мовознавства.

У зв'язку з цим анахронізмом постає колишне виділення, скажімо, в Інституті української мови НАН України відділів теорії фонології й морфології, лексикографії і т. д., а в Інституті мовознавства – відділів германської, романської філології, структурної і математичної лінгвістик і т. д. У даному випадку могло йтися про консультаційно-освітні центри, а не наукові проблемні осередки. Важко розподіляти гранти за групами консультантів, розподілених за об'єктом, а не проблемою вивчення, хоч проблемно.

До речі, чомусь до останнього часу когнітивісти не сприйняли тезу В. В. Шаховського про емотивний компонент значення у мові, хоч багатьма з них уже розрізняються ментальні й емотивні концепти.

Мабуть, когнітивісти уже б мали офіційно визнати й розширення об'єкта та предмета дослідження у загальному мовознавстві, власне у теорії мовознавства, за рахунок уже затверджуваних ВАК (ДАК) у Російській Федерації й Україні зі спеціальності „Загальне мовознавство” дисертаційних робіт з паралінгвістики, присвячених аналізу позавербального компонента спілкування, та вивчення комп'ютерних й інтернетівської мов. Це чи не тому, що звукова природна мова переважає потенціями жесто-мімічну („ручну мову”) завдяки вищому рівню абстрагованості й узагальненості матеріалізованих одиниць субстанції і складності взаємозв'язків закономірностей.

З позицій синергетичного детермінізму зробимо схематичний проблемний аналіз усіх попередніх лінгвістичних проблем. Почнемо із застереження. Щоб вийти на іншу лінгвістичну парадигму, треба бути теоретиком-аналітиком, здатним співвідносити теорію й методологію однієї парадигми з усією сукупністю парадигм у їх еволюційному упорядкуванні. Це могли зробити В. фон Гумбольдт, оформивши загальне мовознавство у вигляді компаративної лінгвістики в аспекті діахронії, чи Ф. де Сосюрр, що започаткував структуралізм. До речі, славу останньому принесли не компаративні студії, у яких ортодокси-класики відзначали помилки, а принципи нової парадигми.

Стосовно стадіальності дослідження мови у широкому її розумінні, то констатуємо таке. Почнемо з констатації того, що описове мовознавство, започаткувавши себе вивченням мовних явищ за аналогією з природними у природничих науках, вийшло на мовні одиниці, підсвідомо виділювані на основі слабко диференційованого змісту на тлі нерозмежування його та форми вираження. Було започатковане дослідження категорії значення. Про розрізнення мікро- й макроструктурного аналізів мови не йдеться.

Н. Хомського – генеративістика фактично деталізує С. Пінкер, який запроваджує у функціонуванні звукової мови поняття коду, а тому процес пізнання зводить фактично до його розшифрування на основі понять та принципів кібернетики. Мабуть, саме на основі реконструкції кожного елемента різних підсистем стане можливим розв'язок проблеми автоматичного перекладу.

Якщо позитивісти-структуралісти оперували лише ментальним компонентом змісту мовних категорій, то когнітивісти спершу підсвідомо, а потім усвідомлено беруться за розчленування емотивного компонента й починають розглядати взаємозв'язок обох змістових компонентів спершу синхронічно, а потім у динаміці. Позитивістично визначувані внутрішньомовні закономірності у генеративній лінгвістиці Н. Хомського розчленовуються на глибинні й поверхневі (семантичні та граматичні) структури. Робиться спроба психічні закономірності мови кваліфікувати як потенційну реалізацію анатоми-фізіологічних. Фактично при цьому на основі інтеграції психології та фізіології поєднуються мікро- та макроструктурний аналізи. В основному ученим досліджується синтаксична підсистема.

Порівняно швидка зміна лінгвістичних парадигм у ХХ столітті з виходом на когнітивну лінгвістику під кутом зору уже заявлених спроб розв'язати проблему автоматичного перекладу визначає як теоретичних пошуків у світовій лінгвістиці, так і прикладне застосування здобутків галузі.

Кінцеве прикладне завдання розв'язати проблему автоматичного перекладу чи то через проблему про співвідношення смислу й тексту, чи то через виявлення генеративістами мовного коду актуалізують реконструкцію – моделювання будови й функціонування усіх підсистем мовної системи у динаміці (від фонологічної у всій сукупності розрізнявальних ознак) до тексту (що спробував зробити С. С. Єрмоленко у єдності вербального й позавербального компонентів) через паремійний, фразеологічний, лексичний, морфемо-фонологічний й синтаксичний рівні. Усе те має бути реалізоване у типологічному аспекті. Наголосимо при цьому, що уся система ймовірних трансформацій асоціюється з еволюцією значення у мові, що нами трактується як дослідження мови в аспекті мікроструктурного аналізу.

На сучасному етапі а аспекті когнітивної лінгвістики стає можливим на основі аналізу еволюції мовного апарата, найперше людини, реконструювати еволюцію формування фонологічних підсистем прамов і прамов прамов у вигляді структурованої сукупності диференційних ознак фонем. Фіксоване на прикладі становлення мовлення сина розрізнення фонем *p*, *l* дало можливість переконатись, що фонема на основі певних ознак підсвідомо виділяється спершу функціонально, за змістом і лише після – матеріально, структурно.

Як бачимо, виділене на початку ХХ століття поняття фонемі реалізується у лабораторіях системою розрізнявальних ознак, фіксованих певними артикуляційними діями мовного апарата протягом багатьох десятиків років. Автор розвідки переконався, що син-хлопчик до того, як став фактично розрізняти *p*, *l* у словах *риба*, *лис* у звучанні, ще раніше розрізняв їх за смислом. Повторене батьком *либа* хлопчиком кваліфікувалося як неправильно сказане, бо ніби він так не говорить. Таким же чином треба буде регенерувати поетапне становлення інших підсистем. У роботах північноамериканських мовознавців перевага надавалася синтаксису.

Реконструкції ж у галузі морфеміки й морфології завдячують здобуткам описової й функціональної лінгвістик, значною мірою – структуралізму, у галузі синтаксису – генеративістам, С. Пінкеру та когнітивістам. Останніми роками активізуються концептуальні дослідження як на лексичному, й фразеологічному, так і паремійному рівнях. За спостереженням автора поки що українські й російські лексикологи й фразеологи не виробили єдиних принципів в аналізі названих підсистем.

Паралінгвістика фактично й до цього часу орієнтована на прикладну проблематику і залишається поза загальнотеоретичною лінгвістикою. Учені не бачать поки цього зв'язку. На жаль, серед нинішніх дослідників походження мови й теорії мовознавства немає розуміння справжньої сутності когнітивної лінгвістики, зокрема того, що якщо на етапі описової парадигми з усього комплексу когнітивно-комунікативного засобу було виділено звукову мову, то когнітивісти, розширивши об'єкт і предмет дослідження за рахунок інших форм цього засобу, започатковують вивчення аналізованого явища з іншого кінця, щоб деталізувати вузько теоретичну лінгвістичну проблему. Констатуємо, що розширення об'єкта й предмета загального мовознавства відбувається за рахунок залучення паралінгвістики. З прикрістю маємо констатувати, що підручниках із загального мовознавства у Російській Федерації й Україні, закономірності будови й функціонування мови у навчальних дисциплінах зі вступу і загального мовознавства обмежуються аналізом звукової (й писемного варіанта) природної мови, хоч уже захищаються дисертації на основі дослідження комп'ютерних та інтернетівської мов.

У художньому творі письменник відтворює зображуваний ним реальний світ через взаємодію образів-персонажів, власне у цілісності їх взаємозв'язків між собою і середовищем. Саме тому у прозовому, написаному талановитим письменником творі людина зображується за допомогою позавербального й вербального компонентів у їх єдності. Співвідношення компонентів визначатиметься мірою таланту митця. Типологічний аналіз співвідносних за часом написання і жанром творів у різних мовах має дати можливість виявити закономірності співвідношення цих двох компонентів у становленні змісту і засобів образотворення.

Отже, у зв'язку з розширенням об'єкта й предмета дослідження теорії мовознавства, власне загального мовознавства актуалізується вивчення взаємозв'язку вербального й позавербального компонента художньої моделі прозових творів. Зрозуміло, з розв'язанням питання про матеріальну базу постане черга за вивченням взаємодії названих компонентів у повсякденно-побутовій, бо художня модель світу, відтворена у творах художньої літератури, – це ущільнена повсякденно-побутова. Вона має підтвердити можливість органічну взаємодію вербального й позавербального компонентів. Детальних цілісних описів повсякденно-побутової моделі, за винятком окремих етнографічних текстів, які відтворюють окремі ділянки ритуалізованого побуту людей у вигляді збірок пісень, прислів'їв, приказок, загадок та обрядів, небагато. У них не відтворено органічний взаємозв'язок вербального й невербального компонентів. Як у свій час постала компаративістика на основі дослідження писаних пам'яток, так, здається на основі вивчення текстів художньої літератури формується концептуальний аналіз когнітивної лінгвістики. Вона ж диференціює виражені звуковою мовою й невербальними компонентами ментальний та емотивний компоненти.

Засоби невербального відтворення образів у художній моделі світу успадковані з повсякденно-побутової, письменник згущує їх з метою економії і яскравішого відтворення. З цією метою він як уважний спостерігач і знавець народного побуту підсвідомо й свідомо має оперувати поставою (позою), ходом, поглядом, тоном і т. д. Усе те описуватиметься на основі відомостей психології; за допомогою компонентного семного аналізу засобів.

Хай і опосередковано аналіз співвідношення вербального й позавербального компонентів у художній моделі світу дає можливість зробити хоча б часткові висновки про еволюцію названих компонентів і послідовність з'яви „мови” рухів тулуба, міміки, жестів рук, відтворені еволюцію становлення значення в аспектах прагматичному, синтагматичному й парадигматичному.

Переконаємось, що вивчення жесто-мімічної мови у парадигматичному аспекті позавербального компонента поглиблює синтагматику мови у широкому розумінні. У зв'язку з цим, особливо доречним буде зіставити оригінальний текст і переклад і просліджувати, чи перекладач зберіг авторське співвідношення вербального й позавербального компонентів.

Усі сформульовані гіпотези дає можливість перевірити комплексний, у єдності змісту (ментального й емотивного) та форми (вербального й пара-лінгвістичного) дискурсивний концептуально-когнітивний аналіз художньої моделі світу, відтвореної талановитими прозаїками завдяки умінню останніх органічно поєднати названі засоби відтворення. Читачі одержують задоволення і одержують насолоду від знайденої письменником гармонії названих компонентів.

Аналіз співвідношення вербального й позавербального компонентів у художній моделі світу, зважаючи на стадіальність у розвитку природи, а також на перервність

першого й другого, зокрема еволюції, перерваної часом фіксованим у генетиці вертикальним переносом генних блоків, логічно пояснює дію ускладнення усіх трьох рівнів мовної системи, а значить трансформацію „ручної мови” у звукову природну. І це тим більше, бо Вишняцький припустив, що остання замінюється першою після того, коли колектив давніх людей досягав двохсот чоловік.

Поки що стихійно на основі словників структурується повсякденно-побутова модель світу, а на основі художніх текстів – художня вербальна, на основі вивчення фразеологізмів й паремій.

Усе сказане цілком узгоджується з уже відзначеними принципами теорії відносності й загального тяжіння А. Ейнштейна, зокрема потребою запровадження статистичного аналізу фізичних явищ у ядерній фізиці, підпорядкованих закономірностям диференціальних рівнянь [Ейнштейн, Индельс 1965]. До речі, цілком у згоді стають положення про єдність часу й простору як категорій матерії, про представлення часу як послідовності, а простору – як суміжності різних форм матерії. Зрозумілим стає ускладнення взаємозв'язків матерії від часо-просторових до причиннових.

Найперше, відносний системний характер лінгвістичних одиниць (категорій) пояснюється еволюцією значення в аспекті змісту і засобів його вираження.

Неврахування принципу відносності у визначенні наукових категорій у мовознавстві автор вбачає і в асистемному структуруванні концептів. Адже серед численних класифікацій їх поки що не стала основною класифікація останніх за структурою змісту.

Уже переорієнтоване тлумачення значення у мові з мислення (фактично понятійного) на свідомість, диференційовану на підсвідомість та свідомість, потребує витлумачення його структурних (ментального, емотивного й вольового) компонентів. Зрозуміло, автор не збирається переказувати посібники з психології з приводу даних категорій, а робить те під кутом зору потреб лінгвіста на основі принципів пропагованого ним синергетичного детермінізму. В обґрунтованому ним синергетичному детермінізмі, як бачимо, він залучає психологічну категорію свідомості з виділенням у ній мислення, емоцій, вольових актів, філософську категорію модель світу, диференційовану ним на повсякденно-побутову, художню, релігійну, наукову і т. д.

Зауважимо, що кожна з лінгвістичних парадигм має свій набір термінів-понять (лінгвістичних категорій) і набір методів та прийомів дослідження. Кожна з парадигм розвивається проблемно, у глибину. Як всяке явище й категорія, пізнання у своєму становленні досягає своєї межі, зважаючи на можливо охоплювані й осмислювані чинники. Дійшовши верху потенцій, дослідник переорієнтовується на іншу парадигму з іншим понятійним апаратом та іншими методами вивчення.

Обґрунтована автором розвідка стадіальність теорії мовознавства як еволюції лінгвістичних парадигм і зосередження на когнітивній, представленій ним як синергетичний детермінізм, передбачає найперше, запровадження саме комплексних когнітивних категорій свідомості з трьома компонентами у ній, моделі світу, диференційованої ученим на чотири різновиди.

Так поставлена проблема значення у мові стала підставою для методологічного визначення тих, хто ознайомився з синергетичним детермінізмом. Сам автор описовий аналіз діалектної лексики став трансформувати у структурно-семантичний. Досліджувалася лексико-семантична підсистема мови в аспекті ментального компонента. Після ознайомлення із структурною лінгвістикою й утвердження його на

принципах когнітивної він усвідомлено спрямовує зусилля на оперування емотивним компонентом, а останнім часом на структуралізацію усієї системи мови за бінарними ментально-емотивними концептами.

Справа в тім, що треба, розрізняючи моделі світу, наголосити на співвідношенні, скажімо, повсякденно-побутової і посталої на її основі художньої, як і те, що саме теоретичний арсенал лінгвістичних категорій сучасного мовознавства в особі когнітивної лінгвістики та її дослідницький апарат саме наукової моделі світу дає можливість по-сучасному вивчати мову у широкому її розумінні, під кутом зору саме наукової моделі світу.

Це, крім загальнотеоретичного підтвердження еволюції процесу пізнання визнання і його стадіального характеру, послуговує підтвердженням одного з положень „нового вчення” акад. М. Я. Марра, все ще не сприйнятого творчо навіть російськими мовознавцями. Перед молодими колегами стали зрозумілою потреба приступити до аналізу взаємодії названих компонентів значення у досліджуваних концептах не лише на лексичному, але й фразеологічному та паремійному рівнях. Поглиблення дослідження значення має бути спрямоване на аналіз його еволюції у жесто-мімічній, комп’ютерних та інтернетівських формах мови, розрізняваних змістовно і формою на основі різного співвідношення вербального й позавербального компонентів.

Еволюція свідомості, а в ній її компонента мислення – від наочно-дійового конкретно-образного до понятійного в онтогенезі й філогенезі нагадує еволюцію живого на Землі, як і еволюцію засобу комунікації, одною з ланок яких постає звукова природна мова. Вона, до речі, як і мислення, нагадує у своєму розвитку з’яву генної інженерії, яка усвідомлено демонструє наявну в онтогенезі природи штучний вертикальний перенос окремих генів і генних блоків. Зважаючи на важливе місце у логічній діяльності людини потреби як вияву її взаємодії із середовищем, скажемо, що початком чи його еталоном можна вважати явище інтенції у природі, коли щойно народжені, вперше здатні бачити тхори приймають за матір того, кого першим фіксують.

Автору розвідки бачаться еволюція взаємовідношень об’єктивно функціонуючого середовища із матеріально вираженими знаками, номінативно названі ситуації як явища у „мові ручній”, превалювання номінативно визначених і найменованих об’єктів парадигм за закономірностями функціонування названих предметів, які у звуковій мові поступово трансформуються у номінативно посталі знаки за їх внутрішніми закономірностями. На етапі наукової мови ідеальні об’єкти абстраговані й узагальнені на відміну від знакових об’єктів повсякденно-побутової моделі світу; на етапі „ручної мови” вони значно узагальнені і значно більше – на етапі звукової природної мови. На етапі „ручної мови” потреба у взаємодії регулюється сакральною емотивністю, на етапі звукової, коли страхаюча невідомість поєднується із позитивним задоволенням від насолоди пізнаної гармонії у взаємодії людини з середовищем. Розчленовується ментальне нейтральне та емотивне негативне й позитивне.

Пам’ятаємо, що нормальне функціонування будь-якого організму потребує його гармонії із зовнішнім середовищем. Еволюція пошуку фізіологічної гармонії у тварин та людини доповнюється в останньої пошуком психо-соціологічної гармонії між особинами. Насолода від знайденої (певною мірою чи найбільшою) фізіологічної гармонії-потреби як закладена у живої істоти інтенція (розв’язувана, наприклад, у випадку імпринтингу) у людини, ускладнена психо-соціальною насолодою, стала

рушієм соціального прогресу людей. Так, в окремої людини інстинкт розмноження (точніше рефлекс запліднення) як умова збереження виду закріплюється маркованим рецептурою фізіологічним оргазмом; у людини-громадянина її функціонування підсумовується складними психо-соціальним тріумфом. Негативи страху як перешкода пошуку гармонії закономірностей людини з природним середовищем діалектично нейтралізуються позитивом насолоди від виявлення гармонії, знову ж таки людини з природою.

Перехід від генетично зумовленої природної взаємодії людини-тварини з природним середовищем варіативно відбувся завдяки корегуючій здатності емоції, яка гармонізувала, регулюючи цю взаємодію на етапі переходу від асоціацій суміжності до метафоричного зв'язку, що забезпечував вибір емотивним маркуванням найоптимальнішого гармонійного. У подальшому спрямовуюча вибіркова гармонійна тенденція емоції як регулятора взаємодії фізіологічного організму людини з фізичним природним середовищем ускладнювалась у процесі психологічно-соціального опосередкування цього зв'язку і сформування людини розумної як суто соціальної істоти.

Започаткована генетично у тварин дилема корисного й шкідливого у людини підсвідомо градується і фіксується рецепторами як емотивний компонент, що, взаємодіючи з посталим ментальним, формує підсвідомість, у сучасної людини частково трансформованої у свідомість. Градуїрована й рецепторно маркована підсвідомість на шляху пошуку найбільш гармонійної взаємодії з природним середовищем варіювала цю взаємодію. Шлях від генетично даної до підсвідомо сформованої взаємодії людини з природним середовищем був занадто тривалим, здійснюваним поетапно, крок за кроком. При визначенні їх, мабуть, доречно згадати про тотемічну, космічну й технічну ланки. Вони визначені М. Я. Марром. Думається, саме аналіз граматичних категорій у системі звукової мови дає можливість цю еволюцію відтворити.

Аналіз гармонійного поєднання вербального й позавербального компонентів у прозовому творі, засвідчуючи можливість трансформування позавербальних засобів у словесні, підтверджує перетворення складних анатоμο-фізіологічних і психічних комплексів в економні мовні на основі вибору найсуттєвіших (одної чи кількох) ознак.

Дослідник закономірностей відтворення позавербальних форм спілкування за допомогою словесних має зважати на відзначене автором розширення об'єкта й предмета дослідження загального мовознавства (теорії мовознавства). Стає модним звертатися до вже започаткованої у російському й українському мовознавстві проблеми позавербального компонента мови у широкому розумінні власне когнітивно-комунікативного засобу спілкування. Постановка проблеми має вихід не лише на прикладну лінгвістику, зокрема перекладознавство, але й теорію мовознавства, бо дає можливість долучитися до макроструктурного аспекта вивчення мови, зокрема походження звукової мови, і мікроструктурного, що орієнтує на деталізацію визначення категорії значення у мові.

Актуальність дослідження позавербального спілкування людини пов'язується з розширенням об'єкта, а відповідно й предмета дослідження. У даному випадку збагачується проблематика мовознавства у загальнотеоретичному аспекті. Вагомі мають бути й здобутки в аспекті прикладному. Адже мовлення до останнього часу вивчалось лише у звуковому варіанті. У практиці усного перекладу нехтування позавербальним компонентом не лише утруднює, але й часом робить неможливим

повноцінне спілкування. На сьогодні при тому, що вже захищаються дисертації з проблеми позавербального спілкування, комп'ютерних та інтернетівської мов, предмет і об'єкт теорії у загальному мовознавстві обмежується аналізом звукової мови.

Нарешті, став об'єктом і предметом дослідження вольовий компонент свідомості. Природа його складна, бо визначається між фізіологічним генетичним кодом несвідомості, асоціаціями суміжності й подібності підсвідомості та логічними понятійними причиново-наслідковими зв'язками свідомості. Очевидно, актуалізується визначення послідовності кожної з ланок еволюції компонента й відповідно визначення співвідношення різних ланок на кожному етапі формування волі.

На необхідність вивчення вольового компонента свідомості вказує уже згадуваний раніше В. Пекеліс, рецензуючи книгу Д. І. Дубровського [Дубровский 1971]. Він це робить у вигляді запитання: „Як теоретично несуперечливо пояснити те, що думка, будучи ідеальною, започатковує й регулює дії людини, тобто матеріальні процеси” [Пекеліс 1972].

Констатуємо, що підсвідома варіативність взаємодії людини з природним середовищем, відбита у конкретно-образному мисленні на основі асоціацій суміжності й метафори, на етапі працюючої людини закономірності природні трансформує через опосередкування з космічно фіксованою взаємодією в ускладнену знаряддями праці взаємодію людини з членованою предметно природою. У даному випадку надзвичайно цінною виявилось дослідження паремій С. С. Єрмоленка [Єрмоленко 2006]. Факти розкривається природа вольового компонента свідомості людини. Ускладнення й деталізація смислових зв'язків у реченні фактично виявляє еволюцію формування свідомості, зокрема її третього компонента. Певні, що доречною має стати книга Маслієвої [Маслиева]. Отже, виявлення природи волі на основі взаємодії ментального й емотивного компонентів підсумовує визначення змістової частини категорії значення у мові. Психологічна категорія волі реалізується лінгвістичною категорією модальності.

Паремії – найвдячніший матеріал для дослідження становлення вольового компонента свідомості. Аналіз асоціацій, за якими функціонує особа у прислів'ях, приказках, констатує наявність метонімії чи метафори. Думається, аналіз їх виявить еволюцію закономірностей семантики. До речі, доречним стане звернення до вже зробленого аналізу еволюції значень прийменників у російській мові, зроблений Маслієвою [Маслиева].

У паралінгвістиці надсегментний компонент звукової мови (мови у вузькому розумінні) виявився найменш дослідженим. Здається, до останнього часу академічне описове мовознавство обмежувалося при вивченні звукової підсистеми лише акцентологією, а синтаксису – інтонуванням модальності. Зосередження дослідника звукової мови на її виражальному матеріальному структуруванні спрямовує його на виявлення взаємодії парадигматичного мовного сприйняття і відповідно фіксування ритмічно фізіологічно організованої звукової форми безкінечно перервної матерії у її ідеальних закономірностях. Таким чином, дійшла черга до синтагматики.

Фізіологічна природа звукового мовлення ритмічна. Сміслові членування мовного потоку у процесі еволюції свідомості людини у різних мовах у різному співвідношенні з різними засобами поступово століттями своєрідно членується у кожній з мов, починаючи з прамови прамов і уточнюючись у кожній конкретній мові.

Бачиться аналогія у накладанні смислових ритмів на природні генетичні, схожа з кардіограмами серця за допомогою кардіографа.

Пізнання звукового ритмічно фізіологічного організованого потоку звукового мовлення демонструє взаємодію безкінечності пізнаваної матеріальної природи і природне анатоמו-фізіологічне парадигматичне сприйняття, власне таким ритмізованим функціонування людини як істоти через свої психічно визначені потенції. Виявляється синтагматика мовного потоку визначається парадигматикою, парадигматика – синтагматикою, а перше й друге прагматикою – взаємодією мовного й позамовного.

Поки що вивчення звукової форми природної мови було орієнтоване на виділення інших різновидів модальності, визначення серед них генетично первинних, зважаючи на зміст і форму. Зробити це можна буде на основі типологічного аналізу різнотипних мов.

Якщо усе сказане сприйняти в аспекті загальнотеоретичному, то логічно буде спробувати визначити напрям структуралізації інтонування мовного потоку: від інтонування фрази або й тексту (від логічного через фразовий) до психічно й фізіологічно виділюваного ритмічно кількаскладового слова на основі вичленовуваного фізіологічно складу. Надалі через взаємодію функціонування груп сонорних і плавних, дифтонгів актуалізується вивчення динаміки спрощення наголосу від акута-циркумфлекса до сучасного вільного чи закріпленого простого наголосу.

При вивченні надсегментних несловесних компонентів спілкування особливо актуалізується питання про роль й місце у процесі мовотворення почуттєвого чинника, співвідношення ментального й емотивного у змістовій структурі значення, ментального лексико-граматичного й категорійно-частиномовного у лінгвістичних категоріях різних підсистем мови. Очевидно, кинутий через проблему невизначеність звуко символізм, очевидно, започаткує глибинний аналіз тексту.

В одному з номерів журналу „Наука и жизнь” за 1972 автор розвідки знаходить рецензію В. Пекеліса [Пекеліс 1972], у якій рецензується книга філософа Д. І. Дубровського. Рецензент, йдучи за радянською модою, розрізняє матеріальне та ідеальне у функціонуванні психіки, зокрема наголошує на діалектичній взаємодії ідеальної інформації та матеріальних її реалізаторів. Зважаючи на таке трактування Д. І. Дубровським першого й другого, В. Пекеліс, відзначає, що у людини, яка сприймає предмет, він не відтворюється у мозку, а постає у вигляді певної нейродинамічної системи як код цього предмета. Фактично В. Пекеліс перекидає місток між психофізіологічним кодуванням звукової мови і функціонування комп’ютерів. До речі, він розрізняє мову про код звукової мови і мислекод.

Усе щойно сказане доповнюється динамікою мови як складної системи, у якій еволюція парадигм на якихось етапах переривається стрибками за принципом вертикального переходу блоків генів. Цей принцип пояснює ускладнення мовної системи у вигляді безперервної взаємодії ускладнюваної у процесі взаємодії-сприйняття прагматики через з’яву нових парадигматичних підсистем, що ускладнюють синтагматику системи мови.

Пізнаваність світу і комунікативність людей завдячує замкненій цикловій ритмічності її змін. Це є підставою функціонування науки, процесів творчого прозріння, інтуїції, художньої мистецької фантазії і часом констатованих великими чи й пересічними людьми передбачувань. До речі, з цим узгоджується й констатація фізичними приладами як реального факту виявлення планети у певному місці у минулому чи майбутньому.

Нарешті, зважаючи на композиційну строкатість написаного автором, підсумуємо усе сказане таким чином. Розвідка започаткована ним як відповідь на сформульовану у листі-відповіді автора В. В. Ливицькому на його рецензію. У ній жартома колега протиставляє себе визначного дослідника порівняльно-історичного мовознавства і дилетанту-теоретика у мовознавстві. Себе не без підстав характеризує як відомого германіста. З усією тактовністю у листі-відповіді і в ряді інших своїх досліджень він наголошує на толерантності до представників інших парадигм. Так, навіть у новому вченні М. М. Марра, яке він у цілому заперечує окремі позитивні моменти. Але об'єктивно у загальнотеоретичному аспекті і в частковостях цього не видно. Автор розвідки звертає увагу свого опонента на те, що той, пропагуючи себе ортодоксальним компаративістом, квантитативною методикою та пошуком універсальних суперлексем в індоєвропейській правові вийшов поза догми компаративізму, зближуючись з методологією структуралізму та яфетидології. Саме тому на противагу йому автор розвідки утверджує, обґрунтовуючи синергетичний детермінізм як напрямок когнітивізму, еволюцію лінгвістичних парадигм і прослідковує спадкоємність у сформуванні термінології та операціонально-дослідницької методики. Розпочинає із запровадження моделі світу, членованої на ословеснені повсякденно-побутову, художню, релігійну та наукову. Доповнений дискурсивним концептуальний аналіз дав можливість констатувати, що ословеснені повсякденно-побутова, художня (літературна) та релігійна компоненти комплексних словесно-позавербальних відповідників. У даному випадку наголошується на розширенні тлумачення мови (а точніше звукової мови) як бінарного з словесно-позавербального когнітивно-комунікативного засобу. Власне відбувається розширення об'єкта й предмета та дослідження у сучасному мовознавстві, саме на етапі когнітивної лінгвістики. Художня осоловеснена модель, виявляється, – це багатозначна характеристикою словесного відтворення поза вербального комплексного компонента. Перша і друга підмолі як концептосфери постають сукупностями парадигм-концептів, диференційованих за превалювання у них ментального чи емотивного компонентів. Робиться це на основі констатації того, що значення як універсальна мовних категорія виводиться на основі психологічної категорії свідомості. До речі, останнім часом актуалізувалося втвчення концептів на позначення вольових актів. Оперування моделями, концептами, вивчення їх взаємозв'язку реалізується під кутом зору теорії системної відносності наукових термінів, виявлення філософом Г. В. Суворовим у процесі аналізу теорії відносності у фізиці А. Ейнштейна.

Нарешті, скажемо, що такий теоретико-оптологічний екскурс трансформується у проблематику актуальних наукових досліджень, в яких чітко визначаються напрямки пошуку закономірностей будови і функціонування мови.

Література

- 1. Бурлак 2011** – Бурлак С. Происхождение языка: факты, исследования, гипотезы. – М. : Астрель : CORPUS, 2011. – 464 с.
- 2. Вешняцкий 2002** – Вишняцкий Л. Б. Происхождение языка : современное состояние, проблемы / Вопросы языкознания, 2002. – № 2. – С. 48 – 69.
- 3. Зеленько 2010** – Зеленько А. С. Проблеми семасіології в аспекті лінгвістичних парадигм: монографія: у 2 ч. – Ч. 1. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2010. – 199 с.

- 4. Зеленько 2010** Зеленько А. С. Проблемы семасиологии в аспекте лингвистичних парадигм: монографія : у 2 ч. – Ч.2. – Луганськ: Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2010. – 201 с.
- 5. Левицкий 2004** – Левицкий В. В. Квантитативные методы в лингвистике. – Черновцы : Рута, 2004. – 190 с.
- 6. Левицкий 2006** – Левицкий В. В. Семасиология. Монография – Винница : Нова книга, 2006. 512 с.
- 7. Левицкий 2011** – Левицкий В. В. О когнитивной лингвистике и Нобелевских лауреатах // Науковий вісник Чернівецького університету. Зб. наук. праць / наук. ред. Левицький В. В. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. – Вип. 551 – 552. Германська філологія. – 312 с.
- 8. Левицкий 2011 а** – Левицкий В. В. Этимологический словарь германских языков. – Supplement. – Книги XXI. – Черновцы, 2011. – 152 с.
- 9. Луценко 2003** – Луценко Н. А. Введение в лингвистику слова. – Горловка : Из-во ГДПШМ, 2003. – 144 с.
- 10. Луценко 2003** – Луценко Н. А. Грамматические категории в системе узусе (глагол и имя). – Донецк, 2003. – 202 с.
- 11. Пекелис 1972** – Пекелис Виктор Мозг и психика // Наука и жизнь. – 1972. – № 8. – С. 128 – 129
- 12. Поповский 1990** – Поповский Марк Дело академика Вавилова / Вступ. ст. А. Д. Сахарова. – М. : Книга, 1990. – 303 с. ил.
- 13. Суворов 1965** – Суворов С. Г. Эволюция физики в представлении Эйнштейна // Эйнштейн А., Инфельд Л. Эволюция физики. Развитие идей от первоначальных понятий до теории относительности и квантов. Издание третье, исправленное. Перевод с английского и послесловие С. Г. Суворова. – М. : Наука : 1965. – с. 243 – 326.
- 14. Теркулов 2007** – Теркулов В. И. Слово и полинатема : опыт комплексного описания основной полинативной единицы языка. – Изд-во ГГПИИЯ, 2007. – 240 с.
- 15. Эйнштейн 1965** – Эйнштейн А., Инфельд Л. Эволюция физики. Развитие идей от первоначальных понятий до теории относительности и квантов. Издание третье, исправленное. Перевод с английского и послесловие С. Г. Суворова. – Изд-во „Наука”. Главная редакция физико-математической литературы. – М., 1965. – 203 с.

Зеленько А. С. Проблемы семасиологии в аспекте эволюции. – Монография.

Книга у цілому утверджує тезу про зміну предмета дослідження у мовознавстві під кутом зору еволюції лінгвістичних парадигм, у яких розрізняються арсенал лінгвістичних категорій і набір методик лінгвістичного аналізу. У цій частині монографії констатується виділення предмета дослідження у мовознавстві за рахунок залучення інших форм функціонування мови, зокрема комп'ютерних та інтернетівської, як і позавербального компонента когнітивно-комунікативного засобу. У ній, найперше, деталізується тлумачення універсальної категорії у мовознавстві – значення. Вона аналізується в аспектах прагматичному, синтагматичному та парадигматичному. Якщо у попередніх частинах автор зосереджувався на прагматичному, то у пропонованій – на синтагматичному. При цьому він звертається до генетики, використовуючи принцип вертикального перенесення блоків генів. Це цілком узгоджується з сучасними тенденціями у становленні науки у цілому, зокрема й у мовознавстві. Робота у цілому й пропонована частина – композиційно неоднорідні – у ній, крім тематично підібраних статей, пропонуються також тематично підібрані рецензії на книги ряду російських та українських дослідників.

Зеленько А. С. Проблемы семасиологии в аспекте эволюции. – Монография.

Книга в целом утверждает тезис о смене предмета исследования в языкознании в аспекте эволюции лингвистических парадигм, в которых выделяется арсенал лингвистических категорий и набор лингвистического анализа. В этой части монографии констатируется обоснование предмета исследования в языкознании, используя другие формы функционирования языка, в частности компьютерные и интернетовскую, как и вневербального компонента когнитивно-коммуникативного средства. В ней, во-первых, детализируется толкование универсальной категории в языкознании – значения. Она анализируется в аспектах прагматическом, синтагматическом и парадигматическом. Если в предыдущих частях автор сосредотачивался на прагматическом, то в предлагаемой – на синтагматическом. При этом он обращается к генетике, используя принцип вертикального переноса генетических блоков. Это вполне согласуется с тенденцией к интеграции в современной науке в целом и в частности в языкознании. Вся работа и предлагаемая часть – композиционно неоднородные: здесь, кроме тематически подобранных статей, предлагается также и тематические подобранные рецензии на книги ряда русских и украинских исследователей.

Zelenko A. S. Problems of Semasiology in Terms of Evolution. – Monograph.

The book asserts the thesis about the change of the subject of study in linguistics in the aspect of evolution of the linguistic paradigms in which the arsenal of linguistic categories and the set of the methods of linguistic analysis are differentiated. In this part of the monograph the differentiation of the subject of study in linguistics is stated on account of the involvement of another forms of language functioning, computer and Internet forms in particular, as well as the non-verbal component of the cognitive and communicative means. The definition of the universal category in linguistics – the meaning – is detailed. The latter is analyzed in the pragmatic, syntagmatic and paradigmatic aspects. In the previous parts the author concentrated on the pragmatic aspect, in this he concentrates on the syntagmatic aspect. He turns to genetics, using the principle of the vertical transposition of genetic blocks. That accords with the contemporary tendency of the integration in modern science generally and in linguistics in particular. The monograph in general and this particular part of it are compositionally heterogeneous. In this work there thematically matched articles as well as reviews on books of the prominent Russian and Ukrainian linguists. In the last review the author sums up the discussion of the theoreticians-fundamentalists about the role and place in linguistics that was started by V. V. Levitsky.

Наукове видання

ЗЕЛЕНЬКО Анатолій Степанович

**ПРОБЛЕМИ СЕМАСІОЛОГІЇ
В АСПЕКТІ ЛІНГВІСТИЧНИХ
ПАРАДИГМ**

Монографія

Частина 3

За редакцією автора
Комп'ютерне макетування – О. В. Головка
Коректор – К. В. Кіреєнко

Здано до склад. 24.12.2012 р. Підп. до друку 24.01.2013 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсет. Гарнітура Times New Roman.
Друк ризографічний. Ум. друк. арк. 15,58. Наклад 500 прим. Зам. № 25.

Видавець і виготовлювач
Видавництво Державного закладу
„Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”
вул. Оборонна, 2, м. Луганськ, 91011. т/ф (0642) 58-03-20.
e-mail: alma-mater@list.ru
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3459 від 09.04.2009 р.